

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**GİNE-BİSSAU EKONOMİSİ VE FİNANS KESMİNİN
İNCELENMESİ: KISITLAMALAR VE GELİŞİMİ İÇİN
ÖNERİLER**

Aissato CANDE DJAMANCA

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Nevzat AYPEK

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
İŞLETME ANABİLİM DALI
FİNANSMAN BİLİM DALI**

EYLÜL 2024

**GİNE-BİSSAU EKONOMİSİ VE FİNANS KESMİNİN İNCELENMESİ:
KISITLAMALAR VE GELİŞİMİ İÇİN ÖNERİLER**

Aissato CANDE DJAMANCA

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
İŞLETME ANABİLİM DALI
FİNANSMAN BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

EYLÜL 2024

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarımı kabullendiğimi beyan ederim.

TEZ ONAY SAYFASI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı Aissato Cande DJAMANCA öğrencisi tarafından hazırlanan Gine-Bissau Ekonomisi Ve Finans Kesminin İncelenmesi: Kısıtlamalar ve Gelişimi için Öneriler Başlıklı tez çalışması 06/09/2024 tarih ve saatinde yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ile YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak KABUL edilmiştir.

	Kabul	Ret
Başkan (Prof. Dr. Cihan TANRIÖVEN):	☒	☐
Üye (Prof. Dr. Nevzat AYPEK):	☒	☐
Üye (Prof. Dr. Soner GÖKTEN):	☒	☐

GİNE-BİSSAU EKONOMİSİ VE FİNANS KESMİNİN İNCELENMESİ:
KISITLAMALAR VE GELİŞİMİ İÇİN ÖNERİLER

(Yüksek Lisans Tezi)

Aissato CANDE DJAMANCA

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Eylül 2024

ÖZET

Gerçekleştirilen çalışmada Sahra altı Afrika'nın küçük devletleri arasında bulunan ve genellikle "kırılgan" bir devlet olarak nitelendirilen Gine-Bissau Ekonomisi ve finans kesminin incelenmesi seçilmiş, sektör içerisindeki kısıtlamalar ve benimsenecek politikalar üzerinde durulmuştur. Böylelikle bağımsızlık ardından finans sektörüne dair uygulamalar diğer Sahra altı Afrika ülkeleri ile kıyaslanmış, farklılıklar ve benzerliklerin ortaya konması hedeflenmiştir. Çalışmada ulusal ve uluslararası veri indekslerine başvurulurken, veriler betimleyici analiz ile yorumlanmıştır. Ulusların kalkınmasında aktif bir unsur olan finans sektöründe ekonomik kalelerin sağlam olması son derece önemlidir. Çalışma sonucunda ulusal entegrasyonunu nispeten sağlayabilmiş bir ülke olan Gine-Bissau'da yaşanan askeri darbelerin, suikastlar ve yolsuzluklar ile desteklenen siyasi istikrarsızlığın finans sektörünü de olumsuz etkilediği, kriz ardından düzenleyici reformların büyük bölümünün gelişmiş ekonomiler üzerine odaklandığı görülmektedir. Gine- Bissau'nun finansal sistemi ve bankacılık sektörüne dair ayrıntıları içeren bu çalışmada Gine-Bissau'da bankanın evrenselleştirilmesine yönelik eğilim bir realite örneği niteliği taşımaktadır. BAO (Batı Afrika Bankası) tarafından gerçekleştirilen finansal hizmetler ile bazı kredi ödemeleri NSIA (Yeni Afrika Arası Sigorta Şirketi)'nin güvence altına alınması adına atılan önemli adımlar arasında görülmüştür.

Bilim Kodu : 115303
Anahtar Kelimeler : Sahra altı Afrika, Gine-Bissau, finans, ekonomi.
Sayfa Adedi : 101
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Nevzat AYPEK

REVIEW OF GUINEA-BISSAU ECONOMY AND FINANCIAL SECTOR:
LIMITATIONS AND SUGGESTIONS FOR ITS DEVELOPMENT

(M. Sc. Thesis)

Aissato CANDE DJAMANCA

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

September 2024

ABSTRACT

In the study, the Economy and financial sector of Guinea-Bissau, which is among the small states of Sub-Saharan Africa and generally described as a "fragile" state, was chosen to be examined, and the restrictions within the sector and the policies to be adopted were emphasized. Therefore, the practices in the financial sector after independence were compared with other Sub-Saharan African countries, and it was aimed to reveal the differences and similarities. While national and international data indexes were referenced in the study, the data were interpreted with descriptive analysis. It is extremely important that economic strongholds are strong in the financial sector, which is an active element in the development of nations. As a result of the study, it is seen that the political instability, supported by military coups, assassinations and corruption in Guinea-Bissau, a country that has relatively achieved national integration, also negatively affected the financial sector, and most of the regulatory reforms after the crisis focused on developed economies. In this study, which includes details about the financial system and banking sector of Guinea-Bissau, the trend towards universalization of the bank in Guinea-Bissau is an example of reality. Financial services provided by BAO (West African Bank) and some loan payments were among the important steps taken to secure NSIA (New Inter-African Insurance Company).

Science Code : 115303
Key Word : Sub-Saharan Africa, Guinea-Bissau, finance, economy.
Page Number : 101
Supervisor : Prof. Dr. Nevzat AYPEK

TEŞEKKÜR

Bana verdiği tüm fırsatlar için, zayıflık ve zorluk anlarındaki güç ve sükunet için ALLAH'a şükrediyorum.

Sayın Danışmanım Prof. Dr. Nevzat AYPEK'e bu çalışmanın hazırlanmasında teşviki ve sınırlı zamanını ayırdığından dolayı teşekkür ediyorum.

Bana gösterdikleri sevgi ve ilgi için Babam Tchernov ve Annem Salimatu'ya sonsuz teşekkür ediyorum. Benim hayal ettiğimden daha fazlasını yapabileceğime inandıran; sürekli varlığı yanımda olan, sevgisi, desteği ve sabrı veren eşim Dr. Abdu DJAMANCA'ya kayıtsız ve şartsız teşekkür ediyorum. Sevgili oğlum Djibril Sherifo DJAMANCA'ya özellikle teşekkür ediyorum.

Son olarak, bir şekilde bu tezimin hayatta geçirilmesine destekleyen herkese şükranlarımı sunuyorum.

Herkese en içten teşekkür ediyorum!

İTHAF

Bu çalışmamı, bilgeliği ve koşulsuz sevgisi mirası yolculuğuma ilham vermeye devam edecek olan babam Tcherno CANDE'nin anısına ithaf ediyorum.

Bu tez, hayatımda çok önemli olan sevgili kuzenim Djebu BALDE'ye adanmıştır.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İTHAF.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLoların LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR.....	xiii
1. GİRİŞ.....	1
2. METODOLOJİ.....	5
2.1. Metodoloji Analizi.....	5
2.2. Çalışmanın Amacı.....	5
2.3. Problematik.....	5
2.4. Hipotez (Varsayımlar).....	6
3. GİNE-BİSSAU'NUN EKONOMİK VE MALİ DURUMUNUN EVRİMİ.....	9
3.1. Siyasi, İdari ve Güvenlik Ortamının İncelenmesi.....	9
3.2. Gine-Bissau'nun Ekonomik Büyümedeki Gelişmeler, Mali Durumlar ve Enflasyon.....	16
3.3. Kamu Maliyesi.....	22
3.4. Dış Hesap.....	23
3.5. Parasal Durumu.....	24
3.6. Ekonomik ve Mali Sistem Reformları.....	25
3.7. Makroekonomik Evrim – GSYİH.....	29
3.7.1. Gine-Bissau Finansal Sisteminin Yapısı.....	30

3.7.2. Gine-Bissau'nun Makroekonomik Göstergeleri ve Ekonominin Genel Görünümü.....	33
3.7.3. Gine-Bissau'da Sigorta Sektörünün Genel Yönleri	34
3.7.4. Gine-Bissau'da Sigortanın Rolü ve Önemi	35
3.7.5. Sigorta Hakkı.....	36
3.7.6. Sigorta Şirketleri Hukuku.....	37
4. BANKACILIK SEKTÖRÜ	39
4.1. Gine-Bissau'da Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelişimi	39
4.2. Banka Sözleşmeleri.....	41
4.2.1. Banka Hesabı.....	42
4.2.2. Finansal Kiralama.....	42
4.2.3. Faktöring.....	43
4.2.4. Mevduat Garanti Fonu.....	45
5. GİNE-BİSSAU'DA SERMAYE PİYASASI VE MENKUL KIYMETLER.....	47
5.1. Sermaye Piyasası.....	47
5.1.1. Borsa.....	48
5.1.2. Borsanın Önemi.....	48
5.1.3. Bölgesel Menkul Kıymetler Borsası (BRVM).....	49
5.1.4. Menkul Kıymet Piyasası Denetleme Kurumu.....	50
5.1.5. Borsa Kurumları	51
6. FİNANS SEKTÖRÜNÜN HAREKETLENDİRİLMESİ KONUSUNDA KISITLAMALAR VE ÖNERİLER.....	53
6.1. Büyüme ve Paylaşılan Refah Koşullarının Yaratılması.....	53
6.1.1. Büyümenin Anahtarlar	55
6.1.2. Kaju Üretimi ve Ülkenin Ekonomisindeki Yeri.....	56
6.1.3. Balıkçılık Faaliyetlerine İlişkin Kısıtlamalar ve Çözüm Önerileri.....	59

Sayfa

6.1.4. Pirinç Sektörün Önemi ve Üretim Yetersizliği	61
6.1.5. Madencilik ve Petrol Sektörlerine İlişkin Kalkınma Hamleleri	65
6.1.6. Biyoçeşitlilik, Korunan Alanlar ve Turizme Yönelik Kalkınma Planları	68
6.1.7. Genel Olarak Altyapı Kısıtlamaları ve Öneriler.....	70
6.1.8. Elektrik Sektöründe Kısıtlamalar ve Çözüm Önerileri	74
6.1.9. Altyapı Sektörü: Bissau Limanına Yönelik Kısıtlamalar ve Öneriler.	75
6.1.10. Petrol Sektöründe Kısıtlamalar ve Çözüm Önerileri.....	77
6.1.11. Altyapı Sektörü: Yollardaki Kısıtlamalar ve Çözüm Önerileri.....	78
6.1.12. Telekomünikasyon Sistemindeki Kısıtlamalar ve Çözüm Önerileri .	81
6.1.13. Özel Sektörün Gelişimi Önündeki Kısıtlamalar ve Çözüm Önerileri	83
6.1.14. Doğal Kaynak Zenginliklerinde Kısıtlamalar ve Çözüm Önerileri...	86
6.1.15. Finans Sektörünü Doğrudan İlgilendiren Kısıtlamalar ve Çözüm Önerileri.....	88
7. SONUÇ	93
KAYNAKLAR	97
ÖZGEÇMİŞ	101

TABLULARIN LİSTESİ

Tablo	Sayfa
Tablo 3.1. Reel GSYİH Büyüme Oranı (fiyatları) ve Enflasyon (HICP)	19
Tablo 3.2. Gine-Bissau'da 2018 ile 2028 yılları arasında sektörel ekonomik büyümenin gelişimi	20
Tablo 3.3. Gine-Bissau'nun parasal durumunun FCFA milyarlarca 2023 - 2024 cinsinden evrimi	25
Tablo 3.5. Gine-Bissau'ya ilişkin temel ekonomik göstergeler	30
Tablo 3.6. Gine-Bissau makroekonomik durumu 2019-2021	34

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 3.1. Afrika'nın Yönetişim Elması.....	11
Şekil 3.2. Gine-Bissau'da 2015 fiyatlarıyla reel GSYİH'nın son dönemdeki gelişimi ve bu dönemdeki enflasyon 2018-2028.	18
Şekil 3.3. Gine-Bissau'da 2018 ile 2028 yılları arasında genel ve sektörel reel ekonomik büyümenin gelişimi.....	20
Şekil 3.4. Dönüşen Gine-Bissau ve Cape Verde.....	27
Şekil 3.5. Sahra altı Afrika'da azalan yoksulluk	27

KISALTMALAR

Kisaltmalar	Açıklamalar
ARN	Ulusal Düzenleme Otoritesi
ANP	Ulusal Halk Meclisi
ACE	Tamamlayıcı Şirketler Grubu
BAO	Batı Afrika Devletleri Merkez Bankası
BRS	Bölgesel Dayanışma Bankası
BOAD	Batı Afrika Kalkınma Bankası
BCEAO	Batı Afrika Devletleri Merkez Bankası
BM	Dünya Bankası
BIGB	Uluslararası Gine Bissau Bankası
BİT	Bilgi ve İletişim Teknolojileri
BAD	Afrika Kalkınma Bankası
BRVM	Bölgesel Menkul Kıymetler Borsası
CAIA	Çevresel Etki Değerlendirme Hücresi
CADESPC	Dayanışma Ekonomisi, Tasarruf ve Kredinin Gelişimi Destek Hücresi
CEM	Ülke Ekonomik Memorandumu
CIMA	Afrika Arası Sigorta Piyasaları Konferansı
CREPMF	Kamu Tasarrufları ve Finansal Piyasalar Bölgesel Konseyi
CDD	Topluluk Öncülüğünde Kalkınma
CRGB	Gine-Bissau Cumhuriyeti Anayasası
CFA	Afrika Finans Topluluğu
CIPRES	Afrika Arası Sosyal Güvenlik Konferansı
CSF-UMOA	Batı Afrika Parasal Birliği Finansal Hizmetler Komitesi
CCC	Nakit Dönüşüm Döngüsü
DBT	Dulombi, Boe, e Tchetché
DENARP II	Ulusal Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgesi
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırımı
DC/BR	Merkezi Mevduat/Bölge Bankası
EAGB	Gine-Bissau'da Elektrik ve Su

Kısaltmalar	Açıklamalar
ECOBANK	Pan-Afrika Bankası
ECOWAS	Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu
EI	Madencilik Endüstrileri
FSU	Evrensel Hizmet Fonu
FGB-UMOA	Batı Afrika Para Birliği Mevduat Garanti Fonu
FCFA	Afrika'daki Fransız Topluluğu Frangı
FUNPI	Tarım Ürünlerinin Sanayileşmesini Teşvik Fonu
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GB	Gine-Bissau
HFO	Ağır yağlı yakıt (Heavy Fuel-Oil)
HICP	Harmonize Tüketici Fiyat Endeksi
IMF	Uluslararası Para Fonu
ICGB	Gine-Bissau İletişim Enstitüsü
IUU	Yasa Dışı, Bildirilmeyen Ve Düzenlenmemiş Balıkçılık
KOBI	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler
KW	Kilowatt
LRB	Bankacılık Düzenleme Kanunu
LPG	Sıvılaştırılmış Petrol Gazının
LIF	Vergi Teşvik Kanunu
MFI	Mikro Finans Kuruluşları
MAB	İnsan ve Biyosfer
MW	Megawatt
MTN	En İyi Ulusal Telekomünikasyon Ağı
MSCI	Morgan Stanley Sermaye Uluslararası
NSIA	Yeni Afrika Arası Sigorta Şirketi
NEMO	Makroekonomik ve Bütçesel Çerçeve Notu
ORANGE	Gine-Bissau'daki telekomünikasyon şirketi.
ODA	Kamu Kalkınma Yardımları
OMVG	Gambiya Nehir Kalkınma Örgütü
PAIGC	Gine ve Cape Verde'nin Bağımsızlığı için Afrika Partisi
MFP	Kamu Mali Yönetimi

Kısaltmalar	Açıklamalar
ROA	Aktif Getirisi
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
SSA	Basitleştirilmiş Standart Yaklaşım
SPK	Sermaye Piyasa Komisyonu
SGI	Orta Düzey Yönetim Şirketleri
SNAP	Ulusal Korunan Alanlar Sistemi
SYSCOA	Batı Afrika Muhasebe Sistemi
TGA	Takipteki Krediler
TOS	Terminal işletim sisteminin
TEUs	Yirmi Ayak Eşdeğerlik Birimi
UEMOA	Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNWTO	Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kuruluşları
UNDC	Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
WAPP	Batı Afrika Güç Havuzu
WARFP	Batı Afrika Bölgesel Balıkçılık Programı

1. GİRİŞ

21. yüzyılın başında yeni bir dünya düzeninin ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Bu dönemin sorunları bir önceki yüzyıla göre nicelik olarak artmış, nitelik olarak da daha karmaşık hale gelmiştir. Yeni toplumsal hareketler güçlenmiş, küreselleşme sürecinde terörizm, göç ve çevre sorunları gibi sorunlar yerel ve ulusal sınırları aşmıştır. İletişim, ulaşım ve bilgi teknolojisinin gelişmesi devlet dönüşümü ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Yeni yüzyılın siyasi sorunları arasında çevre, ekonomik krizler, kentleşme ve büyük kentlerin yönetimi, demografik sorunlar, enerji, terörizm ve ulusal güvenlik, siber toplum, göç ve mülteciler yer almaktadır. Oldukça uzun bir listeyi oluşturan sorunlar, yalnızca gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin değil, aynı zamanda "zayıf", "başarısız" veya "kırılgan" olarak adlandırılan yoksul ülkelerin de temel sorunları arasında yer almaktadır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki kırılgan devletlerin çoğu yakın zamanda bağımsızlığını kazanmış ancak devlet ve/veya ulus inşa etme süreçlerini tamamlayamamışlardır (Andrew, Roger, & Jerrett, 2010).

Sömürgecilik geçmişi ve uluslararası kalkınma programlarına bağımlılık bu ülkelerin neredeyse tamamının ortak özellikleridir. Siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, etnik çatışmalar, yetersiz bürokratik kapasite, demokratikleşme ve özgürlüklerin eksikliği gibi iç sorunların yanı sıra, büyük bölgesel ve küresel zorluklarla karşı karşıya olan bu ülkelerin finans sektörü de ilgili etkiler altında olumsuz bir şekilde gelişmektedir (Fistein, 2011). Sahra altı Afrika'da toplanan bu ülkeler içinde Gine-Bissau da bulunmaktadır.

Senegal ve Gine ile sınırı bulunan Gine-Bissau, 1974 yılında Portekiz'den ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Gerçekleştirilen bu çalışmada, Batı Afrika Ekonomik Para Birliği ile bütünleşmiş Gine-Bissau finansal sisteminin evrenini neyin oluşturduğunun incelenmesi hedeflenmiştir. Ülkede güçlü, organize, verimli ve işlevsel bir ulusal finans piyasasının olmaması sektörün olumsuz etkilenmesine yol açmıştır. Modern ekonomide finans sektörü hayati önem taşımaktadır. Bu nedenle nasıl organize edildiği, faaliyetlerin ne şekilde yürütüldüğü, düzenlemelerin nasıl yapıldığı ve denetlemelerin nasıl gerçekleştiği ekonominin iyi veya kötü işleyişi açısından oldukça önemlidir. Esas olarak sürdürülebilir büyüme ve vatandaşların yaşam koşullarının iyileştirilmesi adına beklentiler üzerinde de belirleyici bir etkiye sahiptir. Günümüzde Gine-Bissau gibi ekonomisi zayıf olan ülkeler, bu sektörün organizasyonuna ve

faaliyet matrislerine daha az ilgi gösteren ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır (Kohl, 2010).

Gine-Bissau'da finans sektörü önceden belirlenmiş kurallara dayalı olarak faaliyetin erişimini ve yürütülmesini desteklemek ve kontrol etmek için etkin yetkilerle donatılmış bağımsız idari kuruluş tarafından denetlenen, ilgili mevzuata sahip kredi kurumlarının, finansal kurumların, yatırım şirketlerinin, sigorta ve reasürans şirketlerinin oluşturulmasını gerektirmektedir. Vital Moreira ve Fernanda Maça'nın ifadesiyle finansal piyasalar söz konusu olduğunda, teknik, profesyonel ve tarafsız düzenleme talep edilerek hükümet ve siyasi müdahaleye mümkün olan maksimum mesafenin korunması gerekmektedir. Her ne kadar bu veya başka bir işlev, Birliğin Bankacılık Komisyonu, CIMA (Afrika Arası Sigorta Piyasaları Konferansı) ve CREPMF (Kamu Tasarrufları ve Finansal Piyasalar Bölgesel Konseyi) gibi denetleyici kurumları tarafından yerine getirilebilse de Birlik içerisinde yer alan devletler aynı zamanda egemenlik işlevlerinden, yani "ekonomi politikasının istikrarından" kaynaklanan görevleri de üstlenmektedirler. Uluslararası Para Fonu'nun Haziran 2013 ve 2015 tarihli teknik personel raporuna göre, ulusal finansal sistem temel olarak, sistem varlıklarının yaklaşık %94'ünü elinde bulunduran ticari bankalardan oluşan bankacılık sektörüyle sınırlıdır ve yalnızca dört mikrofinans kurumu veya merkezi olmayan finansal sistem, sınırlı miktarda varlık sağlamaktadır. Finansal hizmetler ve faaliyetlerinin çoğu Bissau'da yoğunlaşmış olsa da mali piyasalar artan ilerlemeye rağmen hâlâ Birlik ülkeleri ortalamasının altında kalmaktadır.

Büyüyen bir gayri resmi mali piyasanın varlığı, çok yüksek faiz oranları, yetersiz garantilerden kaynaklanan finansmana sınırlı erişim ve zayıf mali muhasebe uygulamaları, yani Batı Afrika Muhasebe Sistemi (SYSCOA)'nin uygulanmaması, mali sistemin ulusal düzeyde geliştirilmesinin önünde önemli engeller teşkil etmektedir. Altyapı ağlarının eksikliği, ilkel bir ödeme sistemi, kesinlikle zayıf bir hukuk ve yargı sistemi, bir kredi derecelendirme sisteminin olmayışı ve son olarak finansal sistemin istenen ve yeterli desteği sağlamasını önemli ölçüde engelleyen döngüsel siyasi istikrarsızlıklar finans sektörü önünde dikkat çeken engeller arasında yer almaktadır (Temudo, 2009). Gine-Bissau'da, tüm banka kredilerinin yaklaşık %25'i kaju sektörüne yönlendirilmektedir. Bu durum kalkınma açısından potansiyel bir risk oluşturmaktadır. Çünkü yüksek sorunlu veya şüpheli kredilerin rakamı esas

olarak ihracatçıların ödenmemiş kredilerindeki artıştan kaynaklanırken ilk yarıda %6,5'ten %29,2'ye çıkmaktadır. Birliğin geri kalan üyeleriyle karşılaştırıldığında en düşük arz oranlarını göstermesine rağmen 2014 yılında, finansal sistem, ikisi başkent Bissau dışındaki acentelerde bulunan beş ticari banka, kentsel ve kırsal alanlara hizmet veren beş mikro finans kurumu ile sınırlı bir ağ sunmaktadır. Ancak aynı zamanda faaliyetinin dörtte üçünden fazlası Başkent Bissau'da, çeşitli nitelikteki riskleri karşılamak için, mali sistemin geri kalanından sorumlu olan üç sigorta şirketi ve yarı özerk bir kamu emeklilik fonu ile sınırlıdır.

Finansal sektörün en temel işlevinin ekonomik kalkınma ile büyümeyi desteklemek olduğu göz önünde bulundurulduğunda, en önemli eksikliğin de bu yönde olduğu dikkat çekmektedir. Bu şekilde, bankacılık sektörünün hâkimiyeti önemli görülürken bu durum Bankacılık Komisyonu'nun düzenleyici bir kurum olarak sistemi garanti altına alması, sistem etkilerini kontrol altına almak için ihtiyatlı ve davranışsal denetim mekanizmasını istisna olmadan etkinleştirmesi gerekmektedir. Finansal aktivitenin etkinliği, etkinin sağladığı kontrole bağlıdır. Esas olarak bu çalışma ile yürürlükteki sistemin bir incelemesinin sunulması sistemin avantajlarının ve sakıncalarının ortaya konması amaçlanmaktadır.

2. METODOLOJİ

2.1. Metodoloji Analizi

Gerçekleştirilen çalışma beş bölümden oluşan bir yapıda bir araya getirilen temanın nedeni ve amaçları kapsamında tanımlayıcı ve karşılaştırmalı analiz yöntemlerinden faydalanılmıştır. Çalışmanın kavramsal çerçevesi kapsamında ilk olarak Gine-Bissau'nun ekonomik ve mali durumunun evrim aşaması üzerinde durulmuştur. Sonraki bölümde Gine-Bissau'da sermaye piyasası ve menkul kıymetler incelenmiştir. Çalışmanın diğer bölümünde Gine-Bissau'nun ticari bankaları ele alınmıştır. Genel bir analiz sonrasında gerçekleri ortaya koymak ve çözümleri değerlendirmek amaçlanmıştır. Tanımlayıcı analizde çeşitli yazarların kavramlarının yanında konuyla ilgili kitaplar, raporlar ve makalelere başvurularak Gine-Bissau'nun finans sektörü gerçekliğini değerlendiren bir literatür taraması yapılmıştır.

2.2. Çalışmanın Amacı

Çalışmada, Gine-Bissau Ekonomisi ve finans kesminin kısıtlamalarının incelenmesi sonucunda politika önerileri geliştirilmesi amaçlanmıştır.

2.3. Problematik

Gine-Bissau ekonomisi ve finans kesminin nasıl değerlendirilebilir? Yanı söz konusu sektörün kısıtlamaları ve benimsenecek politikaları nelerdir? Öte yandan, Gine-Bissau finansal sistemindeki gelişmeler, yanı bankalar, sigorta kuruluşları ve kamu finansman hususlarının gelişimi ve performansı ne durumdadır? Dünyanın en fakir ülkeleri arasında yer alan Gine-Bissau aynı zamanda en kırılgan ülkelerden birisidir. Ekonomik çeşitliliği de zayıf olan ülkede, işlenmemiş kaju fıstığının üretiminin hakim olduğu görülmektedir. Ülkede ortalama yıllık büyümenin, askeri darbeler de dahil olmak üzere siyasi çalkantılardan dolayı kesintiye uğrayan yönetim ortamından kaynaklanan nüfus artışına ayak uydurmakta zorlandığı görülmektedir. Özellikle 2012 senesinde gerçekleşen son darbe, Gine-Bissau'daki siyasi kırılganlık, özel sektör öncülüğündeki büyümeyi ve yoksulluğun azaltılmasını kısıtlayan önemli bir etken olmuştur. Gine-Bissau'nun gidişatını kırılganlık belirlemeye devam etmektedir. Vatandaşlık hizmetleri zayıf olan ve uzun bir bağımsızlık savaşı, bir iç savaş ve çeşitli askeri darbeler ve siyasi suikastlar da dahil olmak üzere sık sık yaşanan çatışma olayları ile kırılgan bir devlet olan Gine-Bissau'da her ne kadar yeni hükümet popüler bir

meşruiyete sahip olsa da silahlı kuvvetler de dahil olmak üzere siyasi muhaliflerin yargısız müdahalesi yine de refaha giden yolu raydan çıkarmaktadır (Dünya Bankası Grubu, 2015).

Kırılganlığa rağmen büyümenin mümkün olduğu ve hatta kırılganlığı azaltabildiği bir gerçektir. Ülkede özel sektörün potansiyelini ortaya çıkarabilecek, kamu sektörünü güçlendirebilecek ve vatandaşlara hizmet sunabilecek politikalara odaklanan Gine-Bissau ülke ekonomik raporuna istinaden, vatandaşlar ülkede gelirin artırılması konusunda hükümetin sorumlu tutup daha iyi yönetim talep etmesine olanak tanımakta ve iyileştirilmiş kamu politikaları ile devletin meşruiyetini güçlendirmeyi hedeflemektedir. Ancak Gine-Bissau'da kırılganlığın ne kadar köklü olduğu gerçeği dikkate alındığında, finansal anlamda istikrarın bir gecede gelmeyecek olduğu aşikârdır. Ancak, anılan rapora göne sürdüğü gibi, kırılgan bir ortamda bile Gine-Bissau'da paylaşılan büyümeyi artırmak mümkündür. Önemli olan Gine-Bissaulu vatandaşlara ve girişimcilere daha fazla güç vermektir. Zira onlar ekonomik büyümenin itici güçleridir (Dünya Bankası Grubu, 2015). Bu doğrultuda literatür içerisinde çalışmaların oldukça kısıtlı olduğu görülen Gine-Bissau'nun finans sektöründeki kısıtlayıcıların ve belirlenen politikaların incelenmesi önemli görülmektedir. Gerçekleştirilen bu çalışmada Gine-Bissau'nun finans sektörü ele alınırken, önündeki engeller ve destekleyici politikalar gözden geçirilecektir.

2.4. Hipotez (Varsayımlar)

Gine-Bissau, çeşitlendirilmemiş, tek mahsul ekonomisine sahiptir. Ekonominin yapısı son yirmi yılda neredeyse hiç değişmedi. Neredeyse tamamen tek bir nakit mahsulüne bağlıdır: kaju. Ham kaju fıstığı, toplam ihracatın yüzde 90-98'ini oluşturuyor. Tarım, gayri safi yurtiçi hasılanın (GSYİH) yüzde 45'inden fazlasını oluşturuyor ve işgücünün yüzde 80'ini istihdam ediyor. Kalan işgücünün büyük kısmı kayıt dışı ticaret ve dağıtım hizmetlerinde istihdam edilmektedir. Hizmetler GSYİH'nın yaklaşık yüzde 40'ını temsil ediyor. Gine-Bissau'nun yetersiz çeşitlilik gösteren ekonomisi, onu küresel şoklara ve olumsuz iklim koşullarına karşı oldukça savunmasız hale getiriyor. Eskiden net pirinç ihracatçısı olmasına rağmen, mevcut pirinç üretimi yerel talebin sadece küçük bir kısmını karşılamaktadır. Gine-Bissau birkaç kısa ömürlü büyüme dönemi yaşamış, ancak yüksek sürdürülebilir büyüme hala zor görünmektedir. Ekonomi, politik istikrarsızlık ve olumsuz hava koşulları nedeniyle büyümenin

sıklıkla kesintiye uğramasıyla birlikte, onlarca yıldır düşük ve değişken bir büyüme tuzağına yakalanmıştır. Reel GSYİH büyümesi, 2000-2019 yıllarında ortalama yüzde 3,3 olarak gerçekleşmiş olup, yüzde 4,5 olan SSA ortalamasının altındadır. Nüfus artışı dikkate alındığında, kişi başına büyüme aynı dönemde yıllık ortalama yüzde 1'in altında kalmıştır. Düşük ve değişken büyüme, ülkenin kişi başına düşen gelirin 1990'da 636 ABD Dolarından 2018'de 622 ABD Dolarına gerileyerek; Gine-Bissau'nun SSA'daki en fakir ülkeler arasında yer alması anlamına gelmiştir.

3. GİNE-BİSSAU’NUN EKONOMİK VE MALİ DURUMUNUN EVRİMİ

Gine-Bissau’da ekonomik ve mali durumun evriminin ortaya konmasında devlet inşasının siyasal, toplumsal ve yönetsel temellerinin incelenmesi gerekmektedir.

3.1. Siyasi, İdari ve Güvenlik Ortamının İncelenmesi

Avrupa sömürgeciliği ortaya çıkana kadar Afrika’nın Aşağı Sahra bölgesinde modern devlete rastlamak mümkün olmamıştır. II. Dünya Savaşı ardından sömürgeciliğin son bulmasıyla birlikte dünyanın gelişmekte olan bölgelerinde devlet inşası sürecinin başladığına tanıklık edilmektedir. Hindistan ve Çin gibi ülkelerde devlet inşası büyük ölçüde başarıyla, Afrika kıtasının yeni devletleri başta olmak üzere Asya ve Ortadoğu’da yer alan devletlerde süreç tamamlanamamıştır (Fukuyama, 2005).

Bir devletten söz edebilmek için siyasi iktidara belirli yetkilerin verilmiş olması ve bu siyasal iktidarın da bazı kurallar çerçevesinde belirli amaçlar doğrultusunda tasarlanan düzenlemeler aracılığıyla bu kuralları uygulaması gerekmektedir. Öte yandan, modern devletlerin diğer özelliklerinden biri olan farklılaşma ise, ilgili organizasyonun tüm ve sadece siyasi faaliyetlerini yürüttüğü durumda maksimum seviyeye ulaşmasıdır. Belirli bir nüfus üzerinde denetleme ve yönetim gücünün kullanılmasının bir yansıması olarak zor kullanımı ve buna dair tekelin de kendisinde olması modern devletlerin bir diğer özelliğidir. Yönetici bir organizasyon, egemen olduğu sürece, yani halk üzerindeki gücünü başka bir güce borçlu olduğunu iddia ettiği sürece bir devlettir. Bir ülkenin egemenliğinin temel göstergesi, belirli bir bölge üzerindeki kontrolüdür. Devletten bahsediyorsak o zaman ilgili teşkilatın bir bütün olması gerekmektedir (Poggi, 2011).

Yukarıda ana özellikleri sayılan ve temelleri Batı Avrupa’da atılan modern devletin birçok özelliğini Afrika ülkelerinin çoğunda görmek mümkündür. O halde neden birçok Afrika ülkesi ekonomik olarak dünyanın en fakir, kurumsal düzen ve organizasyon açısından en zayıf, sosyal olarak en az gelişmiş ve siyasi istikrarsızlıktan mustarip sorusu akıllara gelmektedir. Elbette bu sorunların pek çok cevabı vardır. Bu kapsamda en temel düzeyde Afrika ülkelerinin sömürge geçmişini anlamak gerekmektedir. Batılı sömürgeler olarak gelişen Afrika toplumları, az gelişmişliğin yanı sıra döngüsel olan "az gelişmişlik" ve "sömürü" sorununu da yaşamaktadır. Ancak, Hindistan gibi sömürge geçmişine sahip bazı ülkelerin çoğu Afrika ülkesinden daha hızlı bir kalkınma süreci içinde olması ve belirli bir ekonomik refah ve kalkınma

düzeyine ulaşmış olması, Afrika'nın az gelişmişliğinin nedenlerinin farklı olması gerektiğini göstermektedir. Bazıları Afrika ülkelerinin gelişimini ve mevcut durumunu açıklamak için "zayıf ülkeler" terimini kullanmaktadır. Zayıf statü, yeterli kanun ve düzeni, güvenliği veya kamu hizmetlerini sağlayamayan devletleri ifade etmektedir (Kjaer, 2014).

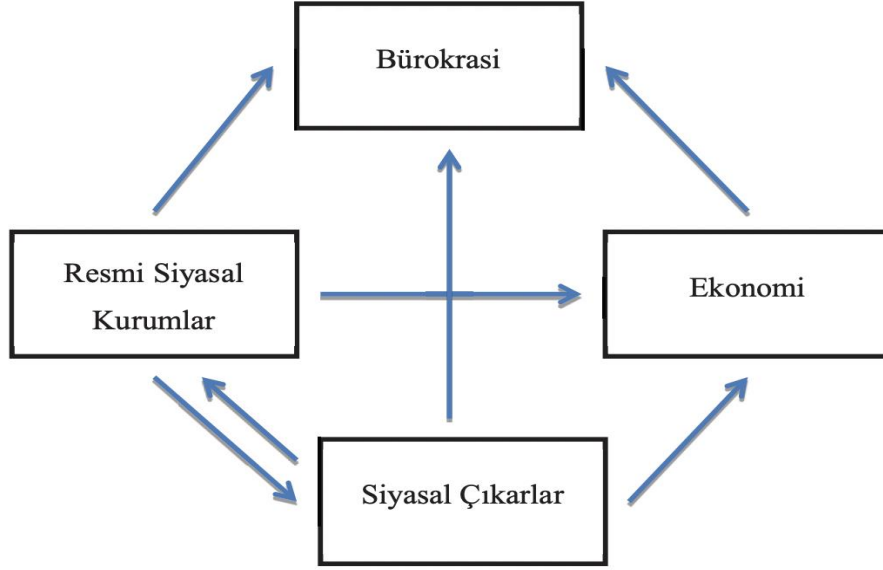
Ancak gelinen noktada Dünya Bankası başta olmak üzere uluslararası kuruluşların mali ve yapısal değişim politikalarının Afrika'nın amaçlanan ekonomik kalkınmasını sağlayamayacağı ortaya çıkmıştır. Afrika'da devlet kurma sürecine ilişkin bir başka açıklama biçimi Weber'in devlet ve bürokrasi teorisine dayanmaktadır. 1990'larda yaygın olarak kullanılan neo-patrimonyalizm, Afrika yönetim meselelerini anlamada baskın paradigma haline gelmiştir.

Neo-patrimonyal devlet, Weber'in bahsettiği anlamda hukuki ve patrimonyal kuralların bir arada var olduğu bir devlet biçimidir. Bunlar, yönetici elitlerin öncülüğünde modernleşme sürecine girmiş, Batı'nın hukuksal-rasyonel bürokrasi modelini özünde değil biçimsel yönleriyle aktarabilmiş, geleneksel ile modernin bir arada var olduğu ülkelerdir (Eryılmaz, 2002). Bu ülkelerde yöneticinin şahsiyetinden ziyade şahsi hakimiyeti ön plandadır. Kamusal ve özel alanlar tamamen ayrılmamıştır. Kamu hizmetlerinde verimlilik sağlanmamış ve yolsuzluk, yolsuzluk ve rüşvet oldukça yaygın görülmektedir. Bu eyaletlerin çoğunda siyasi yönetim şekli başkanlık sistemidir. Bazı durumlarda başkanlar, görev sürelerini uzatan ve ömür boyu başkan kalmalarına izin veren anayasa değişiklikleri yapmıştır. Genellikle kişisel ve/veya hizipsel çatışmalarla ayrılan zayıf bir muhalefetin olduğu tek bir baskın parti vardır. Siyasi seçimler çoğu zaman ne özgür ne de adildir (Kjaer, 2014).

Bazıları Afrika'da yayılcı patrimonyalizmin hakim olduğunu ve bunun kültürel bağlamda açıklanabileceğini savunmuştur. Mandani, "çevreleyen alan" olarak tanımladığı bir kavrama odaklanmış ve Afrika'da Avrupa yönetim modelinin değişmediğini ve sömürge bölgelerinin iki parçaya bölündüğünü ifade etmiştir. Bu bölünme doğrudan ve dolaylı yönetim arasındadır ve dolaylı yönetimin zaferiyle Afrika ülkelerinde çatallaşmaya neden olmuştur (Cox & Negi, 2010).

Yukarıdaki devlet kapasitesi açıklamalarına daha sistematik bir yaklaşım olarak, Levy'nin (2004) Afrika "yönetişim elması" modeli yakından takip edilebilir. Yönetişim elması modeli, tanımlanmış dört kategori arasında meydana gelen yedi

etkileşim kümesini vurgulamaktadır. Aşağıda yer alan Şekil 1'deki dört kategoriden siyasi çıkarlar, sivil toplumun toplumsal ve sınıfsal yapısını içermektedir. Resmi siyasi kurumlar, bir ülkenin anayasal yapısını ve bu anayasal düzenden kaynaklanan resmi temsili siyasi liderliği ifade etmektedir. Bürokrasi, devlet memurlarını ve onların politikayı şekillendirme, ekonomik faaliyetleri düzenleme ve hizmet sağlama konusundaki sorumluluklarını ifade ederken, ekonomi, toplumun üretim faktörleri ve bu faktörlerin ekonomik faaliyetlerle ilişkisi olarak tanımlanmaktadır (Levy, 2004).

Şekil 3.1. Afrika'nın Yönetişim Elması

Kaynak: (Levy, 2004).

Yönetişim elması modeli aynı zamanda ekonomi ve siyasi çıkarlar, siyasi çıkarlar ve resmi siyasi kurumlar, siyasi çıkarlar ve bürokrasi, resmi siyasi kurumlar ve ekonomi ve bürokrasi ve ekonomi arasındaki etkileşime ve alışverişe dayanan karmaşık bir ilişkiler ağını da vurgulamaktadır. Bu anlamda Afrika ülkelerinde sosyal ve ekonomik kalkınmayı anlamak ve farklı siyasi aktörler arasındaki ilişki ve etkileşimleri açıklamak için yararlı bir model olarak kabul edilmektedir.

Afrika kıtasındaki ülkelerin sömürgecilik, kapitalizm ve küreselleşme gibi olgularla zayıflayan sınırlı kapasiteleri, bu ülkelerin egemenliği altında yaşamaya devam eden Afrika toplumlarını olumsuz etkilemektedir. Sömürge dönemi sonrasında bağımsızlığını kazanan Sahra altı Afrika ülkeleri, sadece az gelişmişlik sorunuyla karşı karşıya kalmamış, yeni ülkelerin iç bütünlüğünü ve birliğini sağlama sorunu da önemli bir konu haline gelmiştir. Bu ülkelerde ulus inşasının, özellikle farklı etnik ve kabile topluluklarının varlığı nedeniyle oldukça zorlu bir görev olduğu kabul edilmelidir.

Milliyetçi hareketin sosyal politikadaki başarısına rağmen Sahra altı Afrika ülkeleri, 1970'ler ve 1980'lerdeki ekonomik kriz 1990'larda neo-liberal politikaların ortaya çıkışı, ulusal devletten ziyade ayrılıkçı fikirleri güçlendirmiştir. Bu dönemde geleneksel etnik liderler güçlenmiş ve halklarına bölgesel ve siyasi meşruiyet kazandırmıştır (Kpessa, 2011). II. Dünya Savaşı sonrasında gelişen sömürgecilik ve bağımsızlık karşıtı hareketler sonucunda Afrika kıtasında birçok ülke ortaya çıkmıştır. Gine-Bissau da bağımsızlığını ilan etmiş ve 1994'ten sonra "apartheid" rejiminin sona ermesiyle Portekiz'den ayrılmıştır.

Afrika ülkeleri bir yandan doğal kaynakları, enerji ve iş gücü nedeniyle hatırı sayılır bir zenginliğe sahipken, diğer yandan hükümetleri savaşa, yoksullukla, kaçakçılıkla, terörle ve istikrarsızlıkla mücadele etmiştir. Avrupa sömürgeciliği, devlet inşası ve devlet kapasitesinin güçlendirilmesi ile ilgili sorunların ve yukarıda bahsedilen paradoksun temelini oluşturmaktadır. Sömürgeciliğin olumsuz sonuçlarından biri de devlet kapasitesinin zayıflamasıdır. 1960'lı yıllardan sonra Afrika toplumları, sömürge yönetiminden bağımsızlıklarını aldıktan sonra kamu yönetimi ve rasyonel bürokratik yönetimin kurulması konusunda gerekli bilgi ve deneyimi aktaramamıştır. Bu nedenle birçok Afrika ülkesinde idari, ekonomik ve politik kurumsallaşmanın sağlandığını söylemek zordur (Thies, 2009). Örneğin, Portekiz sömürge yönetimi, Gine-Bissau'daki tarımsal fazlalıkları geri almaya odaklanmıştır. Ekonomik ve sosyal altyapı çok sınırlı olmuş ve sömürge ekonomisinin ve kentli sömürgecilerin ihtiyaçlarına yönelik bir plan izlenmiştir.

Sonuç olarak hükümet ve toplum, bağımsızlıktan sonra gıda tedariği, eğitilmiş işgücü, bütçe finansmanı, malzeme ve yedek parça gibi önemli sektörlerde ciddi eksikliklerle karşı karşıya kalmıştır (Kovsted & Tarp, 2003). II. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Portekiz, İngiltere, Fransa ve İspanya gibi Avrupalı sömürgeci güçler Afrika'da kendi rejimlerini kurmuştur. Ancak 1960'lardan sonra Afrika ülkeleri yavaş yavaş bağımsızlaştıkça Avrupalı güçler geri çekilmiştir. Bu süreç, devlet yönetiminin gerekli bilgi ve deneyim aktarımını içermediğinden çoğu Afrika ülkesinde idari, ekonomik ve siyasi kurumsallaşma sağlanamamıştır. Afrika'da kırılğan devletlerin ortaya çıkmasına neden olan faktörlerden biri de budur (Cox & Negi, 2010).

Gine-Bissau ve diğer bazı Afrika ülkelerindeki en büyük sorunlardan biri askerin siyasete müdahalesidir. Bağımsızlıktan bu yana seçilen hükümetlerin hiçbiri dört yıllık

görev süresini tamamlayamamıştır. Kısa aralıklarla seçilen hükümetler zorla iktidardan uzaklaştırılmıştır. Siyasi çatışmalar da oldukça yoğun seyretmiştir. Siyasi çatışmalar etnik çatışmalar ve darbelerle daha da şiddetlenmiş, bu süreçlere eşlik eden ekonomik krizle birlikte demokrasi tam olarak tesis edilememiş, sosyal, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık yaygınlaşmış, hukukun üstünlüğünün tesisi mümkün olmamıştır. Siyasi ve idari reform girişimleri son yıllarda ivme kazansa da kronik sorunların çözümünde yeterli olmamıştır (Cox & Negi, 2010).

İyi işleyen bir hukuk devleti oluşturmak adına;

- i) Sürdürülebilir kalkınma ve iyi yönetim ilkelerinin uygulanması
- ii) Ayrımcılığın önlenmesi, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi
- iii) Verimli işleyen bir piyasa ekonomisinin sağlanması; farklı etnik, kültürel ve dini gruplar arasında uzlaşma ve barışın sağlanması
- iv) Yolsuzluk, yolsuzluk ve rüşvetle mücadele etmek; HIV ve sıtma gibi bulaşıcı hastalıklarla mücadele; ekonomik kalkınma ve istihdam
- v) Kalkınma için yeterli enerji arzı
- vi) Temiz içme suyu temini ve eğitimle ilgili sorunlar Gine-Bissau'da ulus inşası sürecinin karşı karşıya olduğu siyasi sorunlar arasında yer almakta ve bunların çoğu hâlâ çözüm beklenmektedir.

Gine-Bissau'da bağımsızlık ilanı yalnızca siyasi ve idari değildir. Aynı zamanda sosyal, kültürel ve ekonomik değişimin kapısını da açmıştır. Örneğin, iş ve istihdam yapılarında farklılıklar oluşmaya başlamıştır. Erkekler duvar tamiri ve çiftçilik gibi çeşitli işler yapmak zorunda kalmış, bu işleri yapmayanlar ya da işten kaçınanlar idam cezasına kadar varan bir yaptırım mekanizmasına maruz kalmıştır (Temudo, 2009). Elbette değişim her zaman olumsuz olmamıştır. İlk demokratik siyasi partinin kurulması, siyasi seçimlerin düzenlenmesi ve kadınların sosyal ve siyasi hakları gibi faydaları da vurgulanmalıdır.

Buna dayanarak 1980'lerde Gine-Bissau'da zayıf devlet kurumlarını güçlendirmek ve yeniden düzenlemek için reformlar başlatılmıştır. Aslında 13 eyaletteki en büyük sorunlardan biri artan bürokrasi ve yetersiz personelden kaynaklı gelişmiştir. Ülkenin devam eden kalıtsal karakteri, darbeler ve askeri müdahaleler nedeniyle oluşan siyasi

istikrarsızlık, ekonomik eşitsizlik ve dengesizlik de önemli sorunlardır (Kovsted & Tarp, 2003).

En genel anlamda Gine-Bissau'nun 2 milyonun biraz daha nüfuslu, ancak büyük ölçüde keşfedilmemiş kalkınma potansiyeline sahip küçük, fakir bir ülkedir. 1974 yılında Portekiz'in Gine-Bissau ve Yeşil Burun Adaları kolonileri, yaklaşık 20 yıl süren bir kurtuluş mücadelesinin ardından bağımsızlığa kavuşmuştur. Çatışma, Afrika'nın bağımsızlık savaşlarının en uzun ve en kanlısıydı. 1981'de Gine-Bissau ve Yeşil Burun Adaları, Gine-Bissau tarihindeki ilk askeri darbenin Luís Cabral'ı Başkanlıktan uzaklaştırmasının ardından bölünmüştür. O zamandan beri iki ülkenin kalkınma yolu bundan daha farklı olmamıştır. Kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) (satın alma gücü paritesi açısından) nispeten benzer bir seviyeden başlayarak, Yeşil Burun Adaları bugün Gine-Bissau'dan dört kat daha zengindir. Cape Verde, 2007 yılında Birleşmiş Milletler En Az Gelişmiş Ülkeler (EAGÜ) listesine girmiş olmasına rağmen, Gine-Bissau 2024 yılında 1700 ABD Doları (Atlas yöntemi) kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hasıla ile dünyanın en fakir ülkelerinden biri olarak sıralanmıştır (UNDP Gine-Bissau, 2024).

Ginelilerin daha müreffeh bir geleceğin başlangıcına dair umutları birçok kez zorla yok edilmiştir. Son askeri darbe 2012'de gerçekleşmiştir. Bağımsızlığın ve buna bağlı olarak ulusal ayrılığın ardından, Yeşil Burun Adaları ve Gine-Bissau, 1990'larda ekonomik yükselişle aynı zamana denk gelen demokratik bir açılıma başlamıştır. Ancak Gine-Bissau'da 1998'de İç Savaş patlak verdiğinde büyüme aniden yavaşlamıştır. 1999'da Gine-Bissau'ya barış geri dönse de ekonomik dinamizm geri dönmedi. Kırılğanlık, Gine-Bissau bağlamına damgasını vurmaya devam etmektedir. 2011 Dünya Kalkınma Raporu kırılğanlığı, “Devletlerin ve kurumların vatandaş grupları arasındaki ve vatandaşlarla Devlet arasındaki ilişkilere aracılık etme kapasitesinin, sorumluluğunun veya meşruiyetinin bulunmadığı, dolayısıyla onları şiddete karşı savunmasız bıraktığı” bir dönem olarak tanımlanmıştır.

Aslında siyasi suikastlar ve Hükümeti devirmeye yönelik çok sayıda girişim, ekonomik faaliyetin yerleşmeye çalıştığı ve kamu hizmetlerinin gerekli asgari hizmetleri karşılamadığı kırılğan bir siyasi ortamın kanıtıdır. 2009 yılında Gine-Bissau'nun liderlerinden Nino Vieira'nın öldürülmesinin ardından görece sakin bir dönem başlamış, bu olayın ardından ara sıra yaşanan olaylara rağmen, ülke nadir

görülen bir istikrar ve ekonomik canlanma dönemi yaşamıştır. Ancak Nisan 2012'deki cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ikinci turu sırasında ordunun bir başka müdahalesi iyimserliği bir kez daha yatıştırmış ve temkinli ilerleme sürecini rayından çıkarmıştır (Dünya Bankası Grubu, 2015).

Ayrıca, Gine-Bissau'da ekonomik büyüme ve kalkınma, ülkenin tam potansiyeline ulaşmasını engelleyen yapısal zorluklara bağlı olmaya devam ediyor. Ekonomi büyük ölçüde ham kabuklu kaju ihracatına bağımlı olmaya devam ediyor. Bunlar ihracat değerinin yaklaşık %90'ını temsil ediyor ve başta küçük çiftçiler olmak üzere nüfusun yaklaşık %80'ine gelir sağlıyor. Bu bağımlılık, Gine-Bissau'yu son derece değişken uluslararası fiyatlar ve düzensiz yağış veya sel gibi olumsuz hava koşulları da dahil olmak üzere dış şoklara karşı duyarlı hale getiriyor. 2023'te bir başka zorlu kaju kampanyası, yüksek üretimin ekonomik büyümeye dönüşmesini engellemektedir.

Bununla beraber, bütçe durumu da 2023'te kötüleşip hükümetin orta vadeli sürdürülebilirliği koruyan bir bütçe konsolidasyon programı taahhüdüne rağmen, genel bütçe açığı 2022'deki %6,1'den 2023'te GSYH'nin %7,6'sına yükselmiştir. Aslında, 2023 yılında kaju kampanyasının zayıf ihracat performansı bütçe durumu üzerinde baskı yaratırken, toplam gelirler azalarak bütçe açığının artmasına neden olmuştur. Ayrıca, hem ulusal hem de bölgesel düzeydeki siyasi belirsizlik ekonomiyi olumsuz etkilemiştir.

Öte yandan, Gine-Bissau altyapı, insan sermayesi ve kamu hizmetlerinin düşük düzeyde olması nedeniyle özel sektör öncülüğünde büyüme için uygun bir ortama sahip değil. Siyasi belirsizlik ve kurumların kırılabilirliğiyle bağlantılı bu zorlu iş ortamı, özel sektör yatırımlarına zarar vererek ekonomik çeşitliliğin ilerlemesini engellemektedir. 2018 yılından bu yana yükseliş eğilimi gösteren bu durum, tarımsal üretimin düşük verimliliği nedeniyle kırsal alanlarda kentsel alanlara göre daha belirgindir. Kamu sektöründe emeklilik sistemi ve ekonomiye etkisi, 2024 Ekonomik Güncelleme Raporuna göre, kamu sektörü emeklilik rejiminin ülke açısından çok yüksek bütçe sonuçları doğuran zorluklarla karşı karşıya olduğunu gösteriyor. Emeklilik ödemelerinin genel bütçeden yapılması, halihazırda yüksek olan bütçe kısıtlılığı daha da kötüleştirmekte ve Hükümet'in bütçe konsolidasyon hedeflerine ilave zorluklar getirmektedir.

Anlaşılan, kamu sektörü emeklilik rejiminin karşı karşıya olduğu temel zorluk yönetişimdir. Emeklilik ödemeleri, yararlanıcıların ve yaşlıların çok küçük bir kesimine aşırı fayda sağlarken, bireysel emeklilik tutarlarında geçerli emeklilik kurallarından sapan ihtiyari değişiklikler getiriliyor. Kamu hizmeti emeklilik planlarının iyileştirilmesi için derhal bazı önlemler alınabilir. Bu önlemler arasında emeklilik planı parametrelerinin açıklığa kavuşturulması, emekli listesinin gözden geçirilmesi ve güncellenmesi, bir “yaşam kanıtı” prosedürünün oluşturulması, emeklilik ödemelerinin bankacılık sistemi aracılığıyla sistematik olarak gerçekleştirilmesi ve hepsinden önemlisi birimin kurumsal değerlendirmesinin yapılması yer alıyor. Kamu emeklilik planlarının yönetilmesinden sorumludur. Diğer yandan, 2020'deki COVID-19 salgını, kamu hizmetlerinin ve kurumsal yapıların sağlanmasındaki birçok zayıflığı ortaya çıkarmıştır. Ekonominin genel kırılma eğilimi daha da artmış ve çeşitli şekillerde başarısızlığa uğramıştır. Özellikle, yeterli sosyal koruma programlarının bulunmaması ve kamu maliyesinin tükenmesi, Hükümetin halkını koruma becerisini ciddi şekilde zayıflatmıştır.

3.2. Gine-Bissau'nun Ekonomik Büyümedeki Gelişmeler, Mali Durumlar ve Enflasyon

Kaju fıstığının akışı için elverişli olmayan ve bu ana ticari ürünün Gine-Bissau'dan ihracatını kolaylaştıracak iç iyileştirmelerin olmadığı bir uluslararası ekonomik bağlamda, ulusal ekonominin büyümesi balıkçılık sektörüne güçlü bir şekilde bağlı kaldığı görünmektedir. Böylece, kaju üretimi ve geçimlik gıda tarımı ile işleme faaliyetleri Gine-Bissau'nun Kaleta barajının gücünden faydalanması planlanmaktadır. Bu unsurlar, ulaşım altyapısının istikrarsızlığı gibi diğer kalıcı yapısal kısıtlamalara rağmen 2023'ten itibaren tahmin edilen ve tahmin edilen ekonomik büyümenin temelini oluşturmaktadır. Gine-Bissau ekonomisinde önemli dönüşümlere işaret eden iki faktör var; istatistiksel kayıtlarda balıkçılık sektörünün artan önemi ve barajdan gelen enerjiye erişim sayesinde tarımsal sanayileşmenin ortaya çıkışı. Bu, o zamana kadar kaju fıstığı merkezli olan ulusal ekonominin çeşitlendirilmesi ve merkezi ülke piyasalarındaki şoklara karşı kırılma eğiliminin azaltılması anlamına gelecektir (NEMO, 2024).

Konuyla ilgili diğer bir husus, geleneksel ekonomik kaldıraç olan kaju fıstığı ile yeni araçlar, balıkçılık ve tarımsal sanayi arasındaki üretken sektörel ilişkiyle ilgilidir.

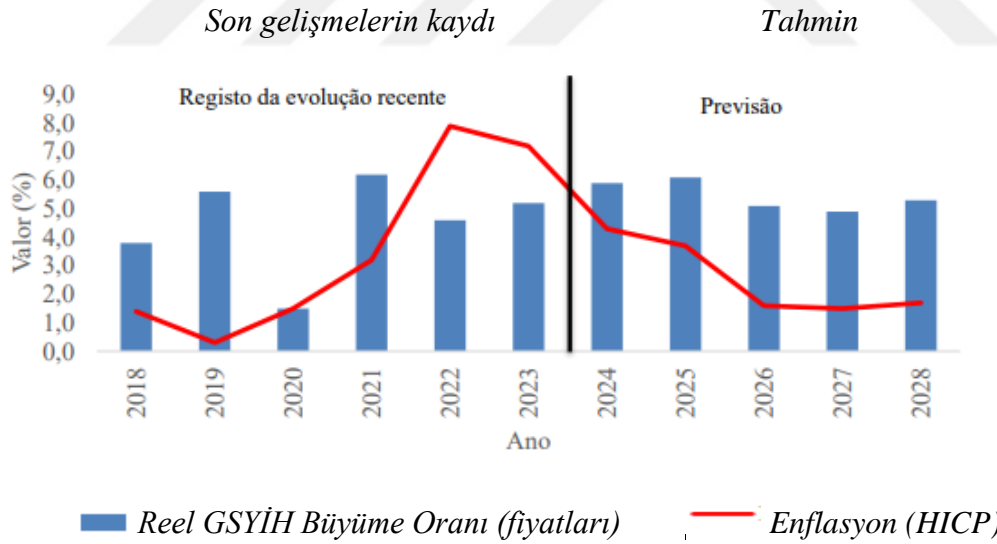
Pamuk, yer fıstığı, pirinç ve kaju gibi farklı ürünler arasındaki ekonomik öneme sahip geleneksel geçişlerin aksine, mevcut ilişkiler bir ürünün yükselişinin diğerlerinin zararına olduğunu göstermemektedir. Bu, esas olarak kaju sektörü ile tarımsal sanayi arasında bir ekonomik katkı ve potansiyel ilişkisidir; tarımsal sanayinin büyümesi, ülkedeki kaju fıstığına daha fazla katma değer sağlamanın yanı sıra, sapın insan gıdası için kullanımını da artıracaktır. Aileler için istihdam ve gelir yaratılması.

Kaju fıstığı satışına oldukça bağımlı olan Gine-Bissau'daki aile geliri, bu sektörün 2023'teki zayıf performansından büyük ölçüde etkilendi; satın alma gücü azaldı ve buna genel fiyat seviyelerindeki keskin artış da eklendi. Tüm bu faktörler, hem enflasyonu kontrol altına almada hem de tarımsal sanayileşmenin büyüme fırsatlarından yararlanmanın itici gücü olarak tarımsal üretim sektörünün geliştirilmesine yönelik acil ihtiyaç üzerinde baskı oluşturmaktadır. Kamu geliri tahsilatının düşük olduğu ve kamu yatırımlarına yönelik temel ihtiyaçların büyük olduğu bir ekonomi için sübvansiyonlara dayalı önlemlerin, kamu mali yönetimi açısından sürdürülemez (NEMO,2024).

Yukarıda belirtilen gerçekler göz önüne alındığında, Gine-Bissau ekonomisinin 2023 yılında %5,2 oranında büyüyeceği ve 2024 yılı için ise %5,9 oranında bir büyüme tahmini bulunmaktadır. Enflasyonun 2024 yılında büyümeyi yavaşlatması ve 2023 yılına kıyasla 2,9 yüzde puanları (pp) daha az olması beklenmektedir. (Şekil 2). 2023 yılı ekonomik büyüme oranının aynı yılın Eylül ayı tahminlerine göre 1 puan yukarı yönlü revize edilmesi, balık ihracatı ve üretiminde daha yüksek kayıtların ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır. Komite tarafından Eylül 2023'te elde edilen spesifik bilgilerin aksine, balık ihracatı ve ihracatçılara yönelik fiyatlar, BCEAO tarafından gümrüklerden alınan verilere dayalı olarak düzenli bir akışla kaydedilmekte ve dolayısıyla bu bilgilerin resmi kaynağı olarak tutulmaktadır. Önceki yıllara ait kayıtları, o dönemde dikkate alınanlardan daha yüksek rakamlarla güncelleme için kullanılmıştır.

Balık üretimi durumunda, ülkedeki yeni balıkçı limanının depolama kapasitesi (600 ton) dikkate alınmış ve bu kapasitenin 2024 yılı için iki aylık rotasyonu öngörülmektedir. 2022 ve 2023 yılları ise o yılların yapımları, en güvenilir kayıtlar olarak değerlendirilmiştir. Ancak Gine-Bissau Hükümetince kurulan komite, müfettişlerin balıkçı teknelerine yerleştiği kayıtlara dayanarak endüstriyel balıkçılık

üretimine ilişkin bilgi kaynağının artık Su Ürünleri Bakanlığı olacağını belirledi. Kestane satışları beklentilerin altında kalsa da, bunlar 2023 (tahmin) ve 2024'te (tahmin) ekonomik büyümeyi artıran başlıca dönüşümler. Eylül 2023'te 201,2 bin ton kaju fıstığı ihracatı bekleniyordu ancak fiili ihracat 191,4 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Kaju fıstığı üreten diğer ülkelerdeki büyümenin yanı sıra, uluslararası ekonomik senaryo da bu ürünün ihracatı açısından olumlu değil ve ulusal dağıtım sisteminde de iyileşme görülmemiştir. Ancak, kontrol açısından büyük kısıtlamalara rağmen, kara yoluyla ihracata izin verilmesinde esneklik imkânı, 2024 yılında ihracatta ılımlı bir büyüme beklenerek 210,9 bin ton seviyesine ulaşması beklenmektedir. Restoran ve ticaret faaliyetlerinin yeniden başlamasına izin verilmesi, talep yönünden fiyatlar genel düzeyi üzerinde baskı yaratmıştır. Ailelerin artan fiyatlar nedeniyle karşılaştıkları zorluklara karşı önlem olarak temel gıda ürünlerine uygulanan vergilerdir. Bu, kamu gelirleri kapsamında IMF ile yapılan görüşmelerde karma sıkılaştırıcı bir faktör olarak görülebilir ancak bunlar, çok sayıda ailenin hayatta kalmasını sağlamak, gıda güvenliği ve sosyo-ekonomik durumun bozulma düzeyini korumak veya azaltmak için gerekli sosyal harcamalardır.

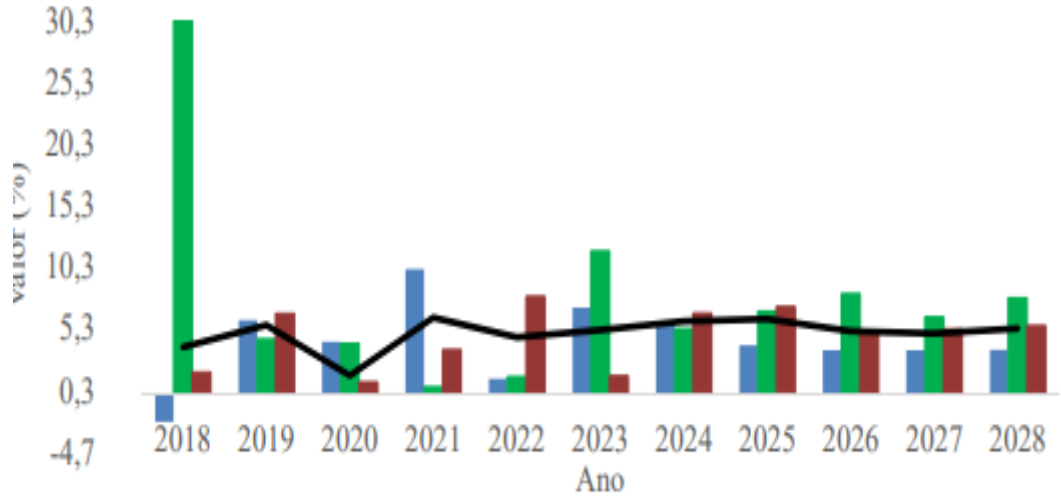
Şekil 3.2. Gine-Bissau'da 2015 fiyatlarıyla reel GSYİH'nın son dönemdeki gelişimi ve bu dönemdeki enflasyon 2018-2028.

Ücretler(%)	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028
Reel GSYİH (2015 Fiyatları)	3,8	5,6	1,5	6,2	4,6	5,2	5,9	6,1	5,1	4,9	5,3
Enflasyon (HICP)	1,4	0,3	1,5	3,2	7,9	7,2	4,3	3,7	1,6	1,5	1,7

Tablo 3.1. Reel GSYİH Büyüme Oranı (fiyatları) ve Enflasyon (HICP)

Kaynak: NEMO,2024.

Gine-Bissau'da Gıda Güvenliği konusu, başta kaju fıstığı olmak üzere birincil sektörün performansı ile yakından bağlantılıdır. Ancak, enerjinin hidroelektrik barajdan dağıtılması yoluyla kırsal alanlarda elektrik enerjisine erişim, gelir kaynaklarının yoğunlaşmasını sağladığı için bu bağımlılığı önemli ölçüde değiştirebilir. İkincil sektörün 2023 yılı için tahmin edilen ekonomik ivmesi bu olasılığı doğruluyor (Şekil 3) ve ulusal ekonominin çeşitlendirilmesi için temel koşulların oluşmaya başladığına işaret etmektedir. Bu amaçla, Gine-Bissau ekonomisindeki sektörel katkılar mozağının dönüşümüne güç veren endüstriyel balıkçılığın da katkısı mevcuttur. Yine Şekil 3'de birincil sektörün önemli bir ağırlığı olmaya devam ediyor ancak bunun 2024'ten itibaren büyüme açısından ikincil ve üçüncül sektörlerin yararına azalması beklenmektedir. Gelirin doğası gereği yoğunlaştığı endüstriyel balıkçılığın aksine, kaju fıstığının ulusal ekonomide temel bir rol oynamaya devam etmesi ve ailelerin yaşam koşulları üzerinde daha büyük bir etki yaratması gerektiğinin altını çizilmektedir. Üçüncül sektörün dinamikleri de kaju fıstığı satış performansı ile güçlü bir şekilde bağlantılıdır. Böylece, ikincil sektörün 2023 yılı için 2022 yılında kaydedilen büyümenin 10,2 puan üzerinde, 2024 yılı için ise 6,3 puan daha az bir yavaşlama olacağı tahmin edilmektedir. Baraj enerji taşıma süreci (%22,9 büyüyen alt sektör), endüstriyel balıkçılık üretimindeki artış (%13,9 büyüyen alt sektör kısmı) ve %13,6 büyüyen inşaatlar. Ayrıca, 2023 yılında en fazla büyüme kaydeden ikinci sektör, birincil sektör olacak ve bu konumunu 2024 yılında da sürdürmektedir. Bu sektörde 2023 yılında balıkçılık %16,7, kaju fıstığı ise %12 oranında büyüme kaydedilmiştir.

GSYH'si
fiyatları)

— Birincil Sektörün Reel GSYH'si — İkincil Sektörün Reel GSYH'si
— Üçüncül Sektörün Gerçek GSYH'si — Reel GSYİH (2015 fiyatları)

Şekil 3.3. Gine-Bissau'da 2018 ile 2028 yılları arasında genel ve sektörel reel ekonomik büyümenin gelişimi.

Sektör /Yıl	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028
Birincil Sektörün Reel GSYH'si	-2,2	6,0	4,2	10,1	1,2	7,0	5,8	4,0	3,5	3,6	3,6
İkincil Sektörün Reel GSYH'si	30,2	4,4	4,1	0,6	1,4	11,6	5,3	6,7	8,1	6,2	7,8
Üçüncül Sektörün Gerçek GSYH'si	1,8	6,5	1,0	3,6	7,9	1,4	6,6	7,1	4,9	5,2	5,5
Reel GSYİH (2015 fiyatları)	3,8	5,6	1,5	6,2	4,6	5,2	5,9	6,1	5,1	4,9	5,3

Tablo 3.2. Gine-Bissau'da 2018 ile 2028 yılları arasında sektörel ekonomik büyümenin gelişimi

Kaynak: NEMO, 2024.

Aynı gidişatta, üçüncül sektörde 2024, büyüme açısından bir geri dönüş yılı olacağı yönünde olup, ticaret ve yiyecek-ıçecek alt sektörünün 2023 için tahmin edilen %0,7'lik negatif oranı terk ederek %12,6'lık büyümeye ulaşması bekleniyor. Bu davranış, kaju fıstığının ticarileştirilmesinde beklenen performansla bağlantılı olup bu durum ulaşım, telekomünikasyon ve finansal hizmetleri olumlu yönde etkileyecektir. Böylece, 2023 yılında milli üretime sektörel katkılarda en büyük katkı % 44,1 ile üçüncül sektörden gelirken, onu % 35 ile birincil ve yüzde 15,8 ile ikincil sektör takip ediyor, geri kalanı vergilerden açıklanıyor. 2024 yılı için ise, oranlarda küçük değişikliklerle birlikte üçüncül sektörün yüzde 44,3'e çıkacağı, birincil ve ikincil sektörün sırasıyla yüzde 34,9 ve yüzde 15,7'ye düşeceği bu sıralamanın geçerli olması bekleniyor. Ulusal ürünlere en büyük katma değer, Gine-Bissau'nun gelişiminin mevcut aşamasında ulusal gelirden daha büyük bir pay alması gereken ikincil sektör (işleme) üzerinde yoğunlaştığından, ekonomi politikası tedbirlerinde bu konuya özel dikkat gösterilmesi gerekmektedir. Ekonomik büyüme harcama perspektifinden incelendiğinde, 2023'te %1,6 düşüş kaydeden toplam nihai tüketimin 2024'te %10,1 büyümesi bekleniyor. Bu büyümenin esas olarak ticarileşme dinamiklerinde beklenen toparlanma ve önümüzdeki dönemde kaju fıstığı ihracatı ile açıklanabileceği belirtiliyor. İle Üretici ve gıda fiyat kontrol tedbirleri (NEMO, 2024)

Yatırım açısından bakıldığında, 2023 yılı için tahmin edilen %47,6'lık ciddi büyümeye karşılık 2024'te -%30,5'lik güçlü bir düşüş kaydetmesi bekleniyor. Beklenen önemli azalma, 2023 yılında inşaat sektörlerindeki büyük yatırımlar ile elektrik sektörü arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır. Geliştirilmesi planlanan kamu projelerine ve 2024 yılında ortaya çıkacak seçim ortamına genel bakış. Bir diğer husus ise kamu borcunun kontrol altına alınmasına yönelik tedbirlerin kamu kredisindeki daralmayı daha da kısıtlayıcı hale getirmesi. Net ihracatta ise, 2023'te tahmini %5,9 büyüme ile 2024'te %14,3'e hızlanarak Gine-Bissau lehine ticaret dengesinin korunması bekleniyor. Bu iyileştirme, kaju fıstığının kara yoluyla ihracatına daha zamanında izin verilmesi ve ihracata yönelik vergi matrahının azaltılması ve endüstriyel balıkçılığın ülke ihracatındaki öneminin artırılması olanaklarına odaklanıyor.

3.3. Kamu Maliyesi

Gine-Bissau'nun kamu maliyesinin durumu, Hükümet'in kamu maliyesini yeniden yapılandırmaya yönelik sürekli çabaları ve makroekonomik istikrar alanında elde edilen kazanımları pekiştirmeyi, harcamaları nitelendirme ve kontrol etme kapasitesini güçlendirmeyi amaçlayan çeşitli önlemlerin alınması ve uygulanması da dahil olmak üzere Genişletilmiş Kredi Kolaylığı programının uygulanmasının başarılı bir şekilde sürdürülmesi ile karakterize edilmiştir (Bubacar,2013). 2024 yılında tahminler, 2023 yılına kıyasla toplam gelirlerde önemli bir artışa işaret ediyor. Bu artış birkaç faktörden kaynaklanmaktadır:

- *Vergi Gelirleri*: Kamu gelirlerini kontrol etmeye yönelik önlemlerin uygulanması sonucunda vergi gelirlerinin %11,8 oranında artması beklenmektedir. Bu önlemler arasında yeni vergilerin konsolidasyonu, kentsel binaların tescili ve vergi tahsilatında daha fazla verimlilik yer alıyor. Ayrıca, tarayıcıların limana ve sınırlara yerleştirilmesi, vergi kaçakçılığının azaltılmasına ve ekonomik faaliyetlerin kontrolündeki titizliğin artırılmasına katkıda bulunmalıdır.

- *Vergi Dışı Gelirler*: Vergi dışı gelirlerde %47,5 ile daha önemli bir artış öngörülmektedir. Bu artış, %22,8'lik artışla balıkçılık tazminatlarından ve %22,3'lük artışla telekomünikasyon lisanslarından elde edilen gelirlerden kaynaklanıyor.

- *Bağışlar*: Bağışlar da 2023'e göre %121,8'lik bir değişimle toplam gelirlerdeki artışa önemli ölçüde katkıda bulunuyor. Bu, öncelikle projeye yapılan bağışlardaki %59,1'lik büyük artıştan kaynaklanmaktadır.

- *Bütçe Desteği*: 2024 yılı için çeşitli uluslararası bağışçılardan 15,6 milyar CFA francı bütçe desteği öngörülmektedir. Bu destek, kamu maliyesinin güçlendirilmesine ve belirli politika ve projelerin uygulanmasına katkıda bulunacaktır.

Özetle, 2024 yılında toplam gelirlerin, hem vergi hem de vergi dışı gelirlerdeki artışların yanı sıra hibe ve bütçe desteğindeki önemli artışın etkisiyle önemli bir büyüme yaşaması bekleniyor. Kamu harcamaları ile ilgili olarak, cari harcamaların 2024 yılında %7,6 oranında düşmesi bekleniyor. Harcamalardaki bu azalma, esas olarak diğer cari giderlerin 2023 yılına göre %42,2 oranında azalmasından

kaynaklanıyor. Bu indirimler, kamu kurumlarının yönetici ve üyelerinin sayısındaki azalma, yeni memur işe alımlarının dondurulması ve terfiler de dahil olmak üzere kamu harcamalarını kontrol etmeye yönelik önlemlerden kaynaklanmaktadır. Eğitim ve sağlık alanına yeni çalışanların dahil edilmesinin yanı sıra kamu hizmeti personelinin kontrolü kapsamında haksız yere kesilen maaşların ödenmesi nedeniyle maaş harcamalarının %1,7 oranında artması bekleniyor. 2024 yılında 2023 yılına göre %15,6 oranında artması beklenen başta büyükelçilikler olmak üzere hibe ve transferlerdeki artışın altını çizmek önemlidir. Kamu açığının finansmanına gelince, 2022'deki 103,8 milyar FCFA'ya kıyasla 2024'te 37,4 milyar FCFA olacağı tahmin ediliyor ve aşağıdaki gibi garanti ediliyor:

- Yurtiçinde, 2023'teki 77,0 milyar FCFA'ya kıyasla, 2024'te 47,1 milyar FCFA'nın IMF ödemelerinden ve net yeni hazine tahvil ihracından finanse edilmesi bekleniyor.
- Dışarıdan, kalkınma projelerine yapılan ödemelerin 2023'teki 38,7 milyar FCFA'ya kıyasla 2024'te 15,3 11 milyara düşmesi bekleniyor.

Kamu harcamalarında beklenen düşüşlerin aynı zamanda kamu açığının kendi kaynaklarından finanse edilmesi için de kaynak olduğunu belirtmekte fayda var. Kamu borcunun GSYH'ye oranının Mart 2024'te %82,4 olacağı tahmin ediliyor.

3.4. Dış Hesap

2023'te ödemeler dengesi tahminleri, 2022'de 60,8 milyar FCFA'dan 23,1 milyar FCFA'ya kadar açıkta önemli bir azalmaya işaret ediyor. Bu düşüş, esas olarak finansal hesaba net girişlerdeki güçlü artış ve sermaye hesabı fazlasındaki hafif artış ile açıklanmaktadır. Aynı yılda, Gine-Bissau'dan mal ve hizmetlerde yapılan uluslararası işlemler olumsuz sonuçlar göstermeye devam etti ve kaju fıstığı ihracatı toplam mal ihracatının %89,5'ini oluşturdu. Hafif bir düşüşe rağmen, tahminler 2024 yılı için negatif bir dengenin devam ettiğini ve mal ihracatının %90,0'ını temsil eden kaju fıstığında daha da büyük bir konsantrasyon olduğunu gösteriyor. Hizmetler dengesi daha da yetersizdir ve bu da uluslararası ticarete ulusal katılımın düşük çeşitliliğini yansıtmaktadır. Bu durum, ulusal ekonominin dış şoklara karşı artan kırılganlığını vurgulayarak, ulusal dış sektörün dayanıklılığını artırmak için dönüştürücü önlemler alma ihtiyacının altını çizmektedir (Nemo, 2024).

İthalatın 2023 yılında %27,8'ini gıda ürünleri, %21,4'ünü sermaye malı ve %22,3'ünü petrol ürünleri oluşturdu. Bu ithalat kompozisyonu, özellikle gıda ithalatının önemli bir kısmının yerli üretim için ikame edilmesinde, ülke için iyileştirme olanaklarını göstermektedir. Pirinç gibi ithal gıda ürünlerinin çoğu, aile üretiminin mekanizasyonunu teşvik etmek ve kırsal alanlarda lojistik altyapının oluşturulması gibi basit önlemlerle yararlanılabilecek ulusal üretim için büyük bir potansiyele sahiptir. Birincil gelir hesabı dengesi ile ilgili olarak, 2022'ye kıyasla, 2023'te olumlu sonuçlarla önemli bir artış bekleniyor ve balıkçılık sektörüyle bağlantılı kaynaklar denge dengesinin belirlenmesinde en baskın olanıdır. 2023 yılında ikincil gelir hesabında ise 2022 yılına göre 5,7 milyar FCFA düşüş yaşanmıştır.

3.5. Parasal Durumu

2023'te para arzı, 2022'deki 499,6 milyar FCFA'ya kıyasla 5,6 milyar FCFA düşerek 494,0 milyar FCFA'ya geriledi. Bu azalma, yurt içi kredilerdeki artışa rağmen net dış varlıklardaki bozulma ile uyumludur. Aslında, net dış varlıklar 2022'deki 266,3 milyar FCFA'ya kıyasla 244,2 milyar FCFA'ya geriledi ve bu da esas olarak kaju fıstığı ihracatına getirilen kısıtlama ile açıklanan 21,3 milyar FCFA'lık bir düşüşü temsil ediyor.

	2023	2024
Emanet dolaşımı	287,6	330,0
Transfer edilebilir mevduat	130,0	138,3
M1	417,7	468,3
Para arzına dahil olan diğer mevduatlar	76,3	98,2
Para kütlesi (M2)	494,0	566,6
Para kütlesinin karşılıkları		
Net dış varlıklar	244,2	252,5
BCEAO	150,2	157,7
Ticari bankalar	94,0	94,8
Dahili kredi	311,7	338,8
Parasal olmayan yükümlülükler	73,6	10,2

Diğer sıvı pozisyonları	-11,7	14,5
Toplam M2 karşılıkları	494,0	566,6

Tablo 3.3. Gine-Bissau'nun parasal durumunun FCFA milyarlarca 2023 - 2024

cinsinden evrimi

Kaynak: NEMO,2024

Yurt içi kredilerin 2022'deki 288,2 milyar FCFA'ya kıyasla 2023'te 22,9 milyar FCFA artarak toplam 311,1 milyar FCFA'ya ulaşması bekleniyor. Bu artış, esas olarak, Merkezi Hükümete verilen net kredideki 27,0 milyar FCFA tutarındaki artışla açıklanmaktadır.

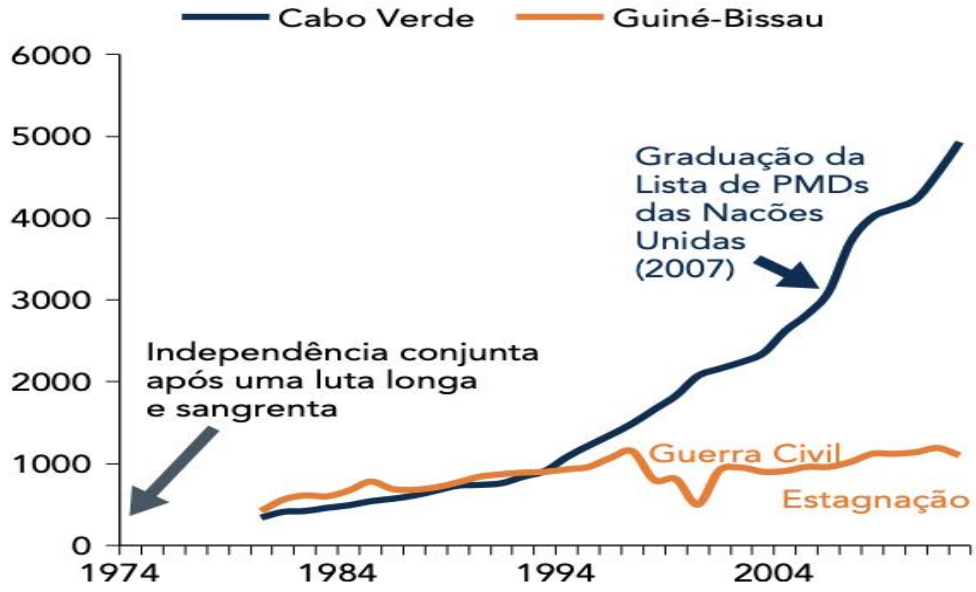
3.6. Ekonomik ve Mali Sistem Reformları

Gine-Bissau çok büyük potansiyele sahip bir ülkedir. Özellikle, doğal kaynaklar açısından oldukça zengin olup, muazzam biyolojik çeşitliliği benzersizdir. Dünyanın en büyük beşinci kaju fıstığı ihracatçısıdır ve Gine-Bissau'dan gelen kaju fıstığının kalitesi evrensel olarak tanınmaktadır. Gine-Bissau aynı zamanda pirinç üretiminde de karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Son olarak Gine-Bissau, savaş, açlık ve kriz zamanlarında yaratıcılıkları, azimleri ve dayanıklılıkları sıklıkla sınanan halkının zenginliğine sahiptir. Ancak, uzun yıllar süren siyasi istikrarsızlığın ardından yoksulluğun arttığı görülen birkaç Afrika ülkesinden de biri olmaktan kaçınamamıştır (Dünya Bankası Grubu, 2015).

Gine-Bissau'nun son kez çıktığı siyasi istikrarsızlık döneminden ardından yeni, demokratik ve kapsayıcı bir hükümetin iktidara ve istikrara kavuşmasıyla birlikte, daha az kırılgan ve daha müreffeh bir geleceğin işaretleri umut verici görülmektedir. Bu dönemin Gine-Bissau'da bir ilerleme dönemi olması beklenmektedir. Gine-Bissau'nun büyük potansiyeli, halkı için ancak daha iyi geçim kaynaklarına dönüşebilmiştir. Ülkenin zenginliğinin tüm Ginelilerin iyiliği için nasıl kullanılabileceği, yüksek yoksulluk oranlarının nasıl azaltılabileceği, en yoksul ve en savunmasız olanlar da dahil olmak üzere gelirlerin nasıl artırılabilceği, zengin biyolojik çeşitliliğinden yararlanan Gine-Bissau nasıl müreffeh bir ülke haline gelebileceği soruları Dünya Bankası Grubu'nun 2015 Ülke Ekonomik Raporu'nda, paylaşılan büyümenin önündeki kısıtlamalara ilişkin bu titiz analizde tartışılan sorulardan bazıları olmuştur.

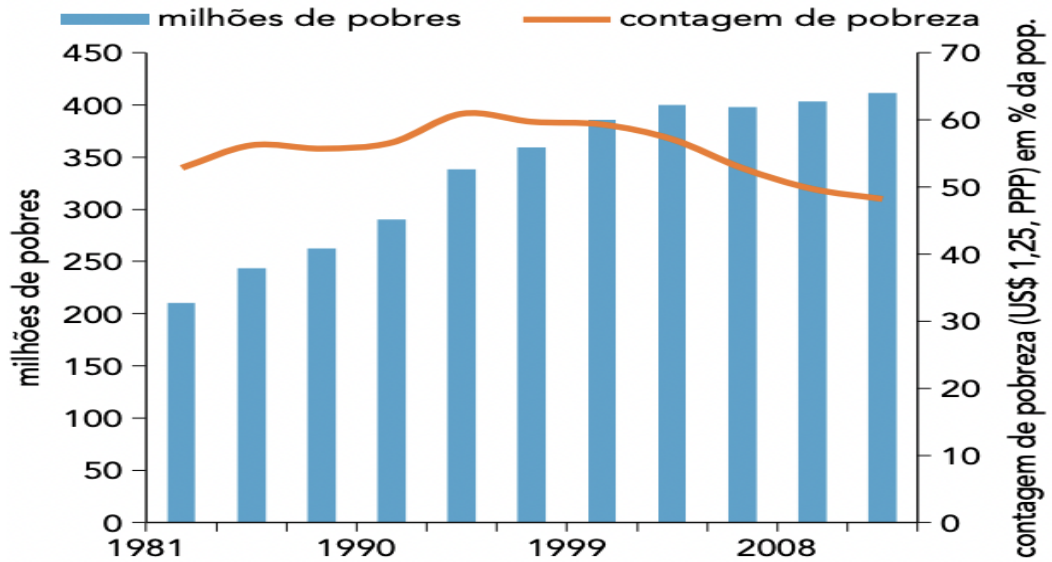
1974'te bağımsızlık kazanıldığında, yaşayabilir ve müreffeh bir devlet inşa etmek birçok zorluğu beraberinde getirmiştir. O tarihe kadar sömürge dönemlerinde altyapı veya kurumları geliştirmeye yönelik hiçbir çaba gösterilmemiş, buna ek olarak, etnik gerginlikler 1998 yılında iç savaşa yol açmış, bu da insan yaşamının kaybına ve var olan az sayıdaki fiziki varlığın yok olmasına sebebiyet vermiştir (Kohl, 2010). Onlarca yıl süren istikrarsızlığın ardından 2009'da bir sakinlik ve ilerleme dönemi ortaya çıkmıştır. Ancak Nisan 2012'de yaşanan askeri darbe bu döngüyü kesintiye uğratmıştır. Gine-Bissau'yu fakir bir ülke olarak tutan dinamikleri değiştirmek için yeni bir başlangıca ihtiyaç duyulmuştur. 2013 yılında kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hasıla 590 ABD doları olmuştur. Ortalama ekonomik büyüme, nüfus artış hızına bile ulaşamamıştır. 2010 yılında günlük 2 dolar olan ulusal yoksulluk sınırındaki yoksulluk %70 iken günlük 1 dolar düzeyindeki aşırı yoksulluk %33 olarak kayda geçmiştir (Grupo Banco Mundial, 2015). Bu rakamlar 2002'de kaydedilen seviyelerden bu yana artış gösterirken 2010'dan bu yana daha da arttığı tahmin edilmektedir.

Artık yeni bir başlangıç yapma ve cansız büyüme ve yoksulluğa yeni bir sayfa açma fırsatı gelen Gine Bissau, Mayıs ve Haziran 2014'te gerçekleştirilen seçimlerde birçok gözlemci tarafından ülke tarihindeki en özgür ve en adil seçim olarak tanımlanan bir süreç yaşamıştır. Seçmen kaydı ve katılımı rekor seviyelere ulaşmıştır. İlerleme ve istikrar için koşullar elverişlidir. Aynı zamanda Cape Verde, Gine-Bissau'daki ortak bağımsızlık mücadelesinin ardından yoluna devam emiş ve kişi başına düşen gelirin şu anda Gine-Bissau'dakinin yaklaşık beş katı olduğu noktaya kadar istikrarlı bir ilerleme kaydedilmiştir (Şekil 4).

Şekil 3.4. Dönüşen Gine-Bissau ve Cape Verde.
Kaynak: Dünya Bankası Grubu, 2015.

2007'den beri Cape Verde artık en az gelişmiş ülke olarak kabul edilmemektedir. Bugün Sahra altı Afrika'da başarı öyküleri oldukça fazladır. Bölge şu anda dünyanın en dinamik bölgeleri arasında yer alırken bu da birçok Afrikalının yaşam koşullarında iyileşmeye yol açmış ve son birkaç on yılda yoksullukta önemli bir azalma kaydedilmiştir (Şekil 5).

Şekil 3.5. Sahra altı Afrika'da azalan yoksulluk
Kaynak: Dünya Bankası Grubu, 2015.

1974 yılında bağımsızlığını ilan ettikten sonra Gine-Bissau, Sovyet modeline göre merkezi ekonomik planlamayı uygulamaya koymuştur. Bu ekonomik model sayesinde 43 ülke neredeyse tamamen dış dünyaya kapanmış durumda kalmıştır. Hükümetin sanayi politikası başarısız oldu. Tarım sektöründe az gelişmişlik ve düşük verimlilik yaygındır. İç pazar büyük ulusal tekellerin hâkimiyetindedir (Aguillar & Stenman, 1997).

1980'li yılların başında Sahra altı Afrika ülkelerinin ekonomileri, ikinci küresel petrol krizinden ve ileri sanayileşmiş ülkelerin ekonomik durgunluğundan olumsuz etkilenmiştir. Çünkü Sahra altı Afrika ülkeleri birincil kaynaklarını ihraç etti ve buna bağlı olarak düşük talep nedeniyle ihracatta yaşanan durgunluk, ekonomiyi ve ticareti olumsuz etkileyerek bu ülkelerin faiz oranlarının ve dış borç seviyelerinin artmasına neden olmuştur. 1980'lerin ortasında tek haneli rakamlardan büyük çift haneli rakamlara geçilmiştir (Kpessa, 2011).

Bu dönem, genelde Afrika kıtası, özelde ise Gine-Bissau'da uluslararası kalkınma politikasının etkilerinin arttığı, ekonomik kalkınma reformlarının dış yollarla sürdürülmeye çalışıldığı bir süreçle başlamıştır. 1981 yılında varılan siyasi anlaşmayla Gine-Bissau piyasa odaklı bir ekonomik anlaşmaya doğru evrilmiştir. 1983'te "Ekonomik Teşvik Programı" başlatılırken, 1987'de Uluslararası Para Fonu (IMF) ile ekonomik istikrara ilişkin anlaşma imzalandı. Bu tarihten sonra Gine-Bissau ekonomik liberalleşme sürecine başlamıştır. Takip eden 10 yıllık dönem, uluslararası finans kuruluşlarının yardımıyla yapısal düzenlemelerin hayata geçirildiği bir dönem olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde uluslararası kuruluşların desteğiyle uygulanan ekonomik programları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Aguillar & Stenman, 1997):

- Yapısal Uyum Programı (1987-1989)
- Dünya Bankası ile gerçekleştirilen Yapısal Uyum Anlaşması (1989-1991)
- IMF ile yürütülen Gölge Program (1992)
- Ekonomik ve Sosyal Acil Programı (1992)
- Geliştirilmiş Yapısal Uyum Kolaylığı Programı (ESAF) (1994-1997)

Bu döneme ilişkin bazı ekonomik göstergeler göz önünde bulundurulduğunda 1987 ile 1997 yılları arasında, 1992 ve 1993 yılları hariç, yıllık gelirin ortalama yüzde 3,3

oranında arttığı dikkat çekmektedir. Tarımsal gelir, Bissau'nun gayri safi yurtiçi hasılasının (GSYİH) yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Gayri safi yurt içi hasıla içinde özel tüketimin payı artmasına rağmen toplam tüketim azalmaktadır. Enflasyon hala yüksek seyretmektedir. Dünya çapında artan pirinç fiyatları, hükümet yetersizlikleri ve bazı kaju işletmecilerinin kartel kurma girişimleri gibi nedenlerle 1996 yılında Gine-Bissau'da enflasyon %50'yi aşmıştır (Aguillar & Stenman, 1997).

Gine-Bissau, 1997 yılında Batı Afrika Para Birliği'ne (UEMOA) katılmıştır. 1986 yılında başlayan ekonominin liberalleşmesi ve 1997 yılında UEMOA'ya katılması, Gine-Bissau'nun ekonomik durumunun daha da kötüleşmesine ve halkın rahatsızlığının artmasına neden olmuştur (Temudo, 2009:). Ekonomik kriz ve halkın statükodan duyduğu rahatsızlık siyasi bir krize yol açarak söz konusu iç savaşı ortaya çıkarmıştır. 1987-1997 yılları arasında uygulanan ekonomik serbestleştirme programlarında da bir miktar başarı elde edilmiştir. Örneğin, Gine-Bissau'nun en önemli ihraç ürünü olan kaju fıstığının ilk işleme tesisi 1997 yılında kurulmuştur. Karar alma ve gelir toplama kapasitesi de artış göstermiştir. 1998 mali yılında gelirler ilk kez hedeflerin üzerine çıkmış ve devlet maaşlarına yapılan zamlarla ek gelir elde etme fırsatı yakalanmıştır. Ancak az sayıdaki bu olumlu gelişmeler Haziran 1998'de askeri ayaklanmayla sonuçlanmıştır (Kovsted & Tarp, 2003).

3.7. Makroekonomik Evrim – GSYİH

Gine-Bissau'nun ekonomik gelişimi 21. yüzyılda dış destekle mümkün olmuştur. Siyasi krizlerin ardından hükümetin uluslararası kuruluşlarla ilişkilere dönmesiyle dış yardımlar artmıştır. Özellikle acil durum mali planının başarıyla uygulanmasıyla birlikte 2007 yılından bu yana Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu ile ilişkiler değişmiştir (UN, 2008). Burada şunu belirtmek gerekir ki, Bissau'da uzun süredir yaşanan ekonomik kriz ve kısıtlamaların en önemli sorunu, devletin ve sivil toplumun genç kuşaklara yaşanabilir bir gelecek sunma yeteneğini kaybetmiş olmasıdır (Vigh, 2009).

2012'deki askeri darbe 9 yıllık ekonomik büyümeyi sona erdirmiş ve ekonomik aksamaya neden olmuştur. GSYİH 2011'deki %5,3 seviyesinden askeri darbe yılı olan 2012'de %-1,5'e keskin bir düşüş göstermiştir. 2013'teki yüzde 0,3'lük düşük büyüme neredeyse yapısal sorunları kapatmıştır. Büyüme motorları tarım ve gıda sektörleriyle, özellikle de kaju üretimiyle sınırlı kalmıştır. 2013 yılında kaju fıstığı toplam ihracatın

%87,7'sini oluşturmuştur. Ancak kaju üretiminin %5'ten azı yerel olarak işlenmektedir. Bu ekonomik dengesizlik gelir eşitsizliğine yol açmış ve toplumun üçte birinden fazlası açlık sınırının altında yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmıştır. Buna karşılık özel sektör, özellikle sermaye dışında su ve elektrik arzının olmayışı ve altyapı eksikliğinden olumsuz etkilenmektedir (African Development Bank, 2018).

1986 yılında başlayan ekonomik liberalleşme ve 1997 yılında Batı Afrika Para Birliği'ne (UEMOA) üye olması, Gine-Bissau'nun ekonomik durumunun daha da kötüleşmesine ve genel rahatsızlığın artmasına neden olmuştur (Temudo, 2009). Ekonomik kriz ve halkın statükodan duyduğu rahatsızlık siyasi bir krize yol açarak söz konusu iç savaşı ortaya çıkarmıştır. Bugün Gine-Bissau'nun sektörel gelişimine ilişkin bazı göstergelere bakılacak olursa, örneğin sektörler arası dağılıma göre tarımın %45'ini, sanayinin %7,5'ini ve hizmetin %47,5'ini oluşturduğunu görmek mümkündür. İşgücünün %82'si tarımda, %18'i ise sanayi ve hizmet sektöründe çalışmaktadır. Bu rakamlar Gine-Bissau'nun tüm sanayileşme çabalarına rağmen hâlâ bir tarım toplumu olduğunu gözler önüne sererken, az gelişmiş sanayisinin tarım ürünleri, bira ve alkolsüz içeceklerin işlenmesine dayandığı dikkat çekmektedir (www.cia.gov).

<i>Ekonomik Göstergeler</i>	2018	2019	2020
Gayrisafi Milli Hasıla	2.43 milyar usd	2.438 milyar usd	2.502 milyar usd
Ekonomik Büyüme Oranı	%-2,2	%0,3	%2,6
Kişi Başına Düşen Milli Gelir	1.500 usd	1.400 usd	1.400 usd

Tablo 3.4. Gine-Bissau'ya ilişkin temel ekonomik göstergeler

Kaynak: www.cia.gov

3.7.1. Gine-Bissau Finansal Sisteminin Yapısı

Tarihsel olarak finansal piyasa hukukunun özelliklerini iki faktör belirlemiştir. Bir yandan sektörel bir disiplini kapsasa da farklı özellikler göstermesine rağmen yoğun olarak kamu hukukunun etkisine maruz kalsa da ticaret hukukunun bir bölümünü oluşturmaktadır. Diğer tarafta ise tekniğin hukuki önem kazandığı ve sözleşmenin yapısına nüfuz ettiği bir hukuk dalıdır. Finansal piyasa haklarının yapısı bütünleştiricidir. Kredi (banka), yatırım (sermaye piyasası) ve riskten korunma (sigorta) ile bağlantılı bir dizi kuralı bir araya getirmektedir. Şimdi, bu niteliği ele

alırken, katılımcıları koruyan şeffaf pazarlar yaratmayı amaçlayan, bu kümeyi yöneten ilkelerin ünite bir şekilde ele alınmasını sağlama ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Piyasalar ve ilkeler arasındaki karşılıklı etkileşime rağmen, bazı nüanslar da dikkat çekmektedir; örneğin, bankacılık sektörünün işleyişini düzenleyen kurallar, tercihen öznel bir yönelim sunmakta ve dolayısıyla menkul kıymet haklarının nesnel doğasına karşı çıkmaktadır. Bankacılık konusuna gelince, bu, kredi kuruluşlarına ve onların faaliyetlerine odaklanan mesleki bir yasadır. Menkul kıymetlere gelince, objektif olma eğilimindedir ve birincil ve ikincil piyasayı düzenlemek amacıyla hisse senetlerinin ve diğer menkul kıymetlerin esas olarak borsada alım satımını amaçlamaktadır. Bu nedenle, bu tekillikler, ortak yönleri olan finansal piyasa, finansal araçlar, bu durumda yeni teknoloji ve piyasa özneleri (finansal varlıklar) sayesinde deftere giriş menkul kıymetlerine dönüştürülen para ve menkul kıymetlere sahip olmaya devam etmelerine rağmen, bir şekilde ayrılıklarını kınamaktadır. (finansal kuruluşlar) ortak temel ilkelere sahip yasal statüdedir (Fernando Zunzunegue, 2005).

Bir diğer husus ise sözleşme perspektifinden kaynaklanmaktadır. Mali piyasadaki işlemler genellikle kredi ve menkul kıymet piyasalarıyla bağlantılı karmaşık işlerdir ve bu genellikle borsadaki yatırım fonunun kullanımıyla desteklenen mevduat sahiplerinin tazmin edilmesiyle gerçekleşmektedir. İkelere ve iletilebilirliğine bakıldığında Bankacılık, Sigorta ve Menkul Kıymetlerin tek bir Mali Piyasa Hakları sistemi içerisinde ele alınması gerekmektedir. Finansal piyasalar hukuku, tasarrufların yatırıma tahsisini sağlayan mekanizmaları düzenleyen tüm kuralların incelenmesini kapsayan akademik disiplini oluşturmaktadır.

Kamu hukuku normları ile her sektörel düzene özgü özel hukuk normlarının birleşimiyle karakterize edilen, kendi ilkeleriyle ilerlemekte olan bir öğretim dalıdır. Buna rağmen ilerici niteliği, özel hukukun bir dalı olarak ticaret hukukunun da bir bölümünü oluşturmaktadır. Piyasanın etkin bir şekilde uygulanmasını, aracılardan istikrarını ve piyasa içindeki transferleri yöneten ilkeleri belirleyen bir düzen inşa etmektedir (Fernando Zunzunegue, 2005). Organize bir normlar sistemini açıklayan herhangi bir hukuki bilimsel çalışma, kanunun kendisini açığa çıkarmanın bir yolu olarak onun kaynaklarına bakmadan yapılmamalıdır. Dolayısıyla finansal piyasalar da bu kuralın bir istisnası değildir ve bu nedenle Gine-Bissau'da üç boyutlu bir yapı sunmaktadır. Bu amaçla iç, toplumsal ve uluslararası kaynaklardan alıntı

yapılmaktadır. Madde 86 al. f) Gine-Bissau Cumhuriyeti Anayasası (CRGB) para sistemi hakkında yasa çıkarma konusunda Ulusal Halk Meclisi (ANP)'ye münhasır yetki atfetmiştir. Mali sistemle ilgili olarak hiçbir şey beyan edilmemiş ancak bunu 11. madde 2'yle birleştirerek, Menezes Cordeiro tarafından Portekiz doktrininde savunulan arzu edilen anayasal korumayı bulmak mümkündür.

Bununla birlikte, İngiltere'deki kullanım ve gelenekler, özellikle ortak hukuk kapsamında, özellikle de çözümlenmesi gereken arazi, aile veya sosyal mülkiyetten kaynaklanan anlaşmazlıklarda, inkâr edilemez derecede tamamlayıcı bir rol oynamaktadır. Bu durumlarda, örf ve adet hukuku, yaşlılar aracılığıyla, hukukun pozitif normları aracılığıyla hiçbir zaman çözemeyeceği anlaşmazlıkları gidermeye hizmet ettiği söylenebilmektedir (Rosa, 2015).

Gine-Bissau'daki finansal sisteme, pan-Afrika bankalarının yan kuruluşları hakimdir. 2022'de Gine-Bissau'nun bankacılık sektörü yeni bir bankanın gelişini gördü. Böyle Finansal sistem artık altı bankadan oluşan bir bankacılık sektörünü içermektedir (sermayesi ile ağırlıklı olarak alt bölgesel), üç sigorta şirketi, İki mobil şebeke operatörü, bir banka ile ortaklık sayesinde Gine-Bissau'da mobil para hizmetleri sunmaktadır. Gine-Bissau'da faaliyet gösteren telekomünikasyon kurumu (En Büyük Telekomünikasyon Hattı, MTN), Mobile Money'yi başlatmak için Batı Afrika Bankası (BAO) ile ortaklık kurarken, Orange Bissau, Orange Money'yi başlatmak için Ecobank ile işbirliği yapmıştır. Gine-Bissau'da resmi olarak altı lisanslı mikrofinans kurumu bulunmaktadır (Dünya Bankası Grubu, 2023).

Gine-Bissau'nun bankacılık sektörü devam ediyor diğerlerine göre az gelişmiş UEMOA bölgesinden sınırlı hizmetlerle Bissau dışında teklif edildi. . Gine-Bissau devam ediyor en düşük katı ve genişletilmiş oranlardan birine sahip olmak dünyadaki bankacılık varlığı yüzde 17,5 ve sırasıyla yüzde 18,7 2020 değerlerine. 2020'de Gine-Bissau toplamın yalnızca yüzde 0,7'sini temsil ediyordu UEMOA varlıkları (UEMOA, 2020).

Gine-Bissau'da (UEMOA'da en yüksek) ve yakınlık açısından bankalar faaliyet gösteriyor olup, ağırlıklı olarak başkentten kırsal alanlar yetersiz hizmet almaktadır. Ülkedeki bankacılık olanaklarının kıtlığı – 42 banka şubesi ve 74 otomatik para çekme makinesi (ATM) mevcut – devam etmekte olup, resmi finansal hizmetlere yönelik yerel talebi karşılama yeteneğinin zayıflaması (UEMOA, 2020).

3.7.2. Gine-Bissau'nun Makroekonomik Göstergeleri ve Ekonominin Genel Görünümü

Makroekonomi, bir ekonominin toplam davranışının, yani ekonomideki esas olarak üretim, gelir üretimi, kaynak kullanımı, fiyat davranışı ve dış ticareti ilgilendiren ana eğilimlerin incelenmesine odaklanır. Makroekonominin amaçları temel olarak şunlardır: ekonomik büyüme, fiyat istikrarı ve enflasyon kontrolü.

Gayri safi yurtiçi hasıla, genellikle belirli bir ülkeye atıfta bulunarak belirli bir bölgenin ekonomik faaliyetini ölçmek için en çok kullanılan göstergelerden biridir. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH), belirli bir dönemde üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin parasal değerlerinin toplamını temsil eder ve ekonomik büyümenin değişimi yoluyla analiz edilmesine olanak sağlar.

Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) büyüme oranı, bir ülkenin gayri safi yurt içi hasılasının bir önceki yıla göre göreceli değişimidir. Bu, bir ülkenin ekonomisinin ilerlemesini belirlediği için en önemli gösterge olarak kabul edilir. Ekonomi genişliyorsa, GSYİH büyüme oranı pozitifdir, aksi takdirde (durgunlukta) negatif olacaktır (Terra Ranca, 2015).

GÖSTERGE	DEĞER	2019	2020	2021
GSYH (cari fiyatlarla)	Milyar USD	1,4	1,4	1,6
Büyüme	%	4,5	-1,4	3,3
Nüfus	Milyon Kişi	1,8	1,8	1,9
Kişi Başı Gelir	USD	811	790	858
Enflasyon	%	-0,1	1,5	2,0
İşsizlik Oranı	%	2,5	3,5	2,9
Cari Denge / GSYH	%	-8,8	-8,3	-5,5
Bütçe Dengesi / GSYH	%	-4,2	-5,7	-6,7

İhracat	Milyar USD	0,250	0,116	-
İthalat	Milyar USD	0,366	0,330	-

Tablo 3.5. Gine-Bissau makroekonomik durumu 2019-2021

Kaynak: IMF KEG Ekim 21, Fitch Connect, Trademap.

Gine-Bissau'nun finansal yapısı karmaşıktır. Dünyanın en az gelişmiş ve en fakir ülkelerinden biri olan Gine-Bissau'da ülke ekonomisinin temel olarak tarım ve balıkçılığa bağlı olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle kaju mahsullerindeki üretim son dönemde önemli ölçüde artış gösterirken, 2019 senesinde dünya kaju üretiminde ülkenin 9. sırada yer aldığı dikkat çekmektedir. Asya'ya dondurulmuş balık ve deniz ürünleri, yer fıstığı, palmye çekirdeği ve kereste ihracatı gerçekleştiren Gine-Bissau'nun deniz bölgelerinde balıkçılık için lisans ücretleri de hükümete gelir sağlamaktadır (DEİK, 2022).

Gine-Bissau için pirinç temel mahsul ve temel gıda olarak kabul edilmektedir. Yapılan Avrupa düzenlemeleri ile genel olarak tarım ürünlerinin yanında Avrupa'ya balık ve kaju fıstığının ihracatı tamamen yasaklanmıştır. Dolayısıyla, 274 km'yi bulan kıyı şeridi ile deniz ürünleri açısından oldukça zengin olan Gine-Bissau 300 bin ton olan yıllık potansiyelinin yalnızca 31'ni kullanabilmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi ise ülkede geleneksel balıkçılık faaliyetlerinin yapılmasıdır (DEİK, 2022).

Ülkenin özellikle iç kesimlerinde yaşamlarını sürdüren Müslümanlar açısından hayvancılık oldukça önemliyken, yalnızca iç pazar gereksinimlerini karşılayabildiği görülmektedir. Geçtiğimiz Covid-19 pandemisinden önceki süreçte ortalama %5 civarında yıllık büyümeye sahip olan Gine-Bissau ekonomisinin 2020 senesinde salgın dolayısıyla %1,4 küçülme kaydettiği görülmektedir. 2021 senesi ardından ise salgın etkilerinin azalmasıyla birlikte %3 oranında büyüme gözlemlenmiştir (DEİK, 2022).

3.7.3. Gine-Bissau'da Sigorta Sektörünün Genel Yönleri

Gine-Bissau içerisinde sigorta faaliyetleri Afrika Arası Sigorta Piyasaları Konferansı (CIMA)'nın denetimi altındadır. Böylece, 3 Eylül tarih ve 4/2007 sayılı Kanun, 10. maddesinde, ücretli veya serbest meslek sahibi işçiler ve ailelerinin kendi kendini geçindirdiği sigorta mantığına dayanan temelleri ve hedefleri belirlemiştir. Eugénio Moreira'nın ifadesiyle sosyal koruma, yasal statülerine bakılmaksızın, tümü özel

kuruluşların en kapsamlı çekirdeğine entegre olan ailelerin, dini ve hayır kurumlarının ve sosyo-profesyonel grupların ayrıcalıklı müdahalesiyle başlamıştır.

Sonuçta bunlar, bu sektörün olumlu gelişmesinin öncesindeki girişimlerdir ve aslında bugünkü gerçeği yansıtmamaktadır. Pratik olarak, Batı Afrika Parasal Ekonomik Birliği (UEMOA)'ne katılımdan kaynaklanan kurumsal sosyal güvenlik reformu, özel girişimlerin ayrılmasına ve çokluğuna yol açmıştır. Guinébis-Guiné-Bissau S.A.'nın yanı sıra, yasa ve yönetmeliklerin öngördüğü sosyal riskleri genel olarak karşılayan, ulusal ve yabancı sermayeyle kurulmuş Sigorta Şirketi (NSIA) ve Bissau'daki Sigorta Acentesi (Aliança Seguradora) aracılık firmaları da faaliyet göstermektedir (Gavalda & Jean, 2015).

Ülkede iki sosyal koruma sistemi bulunmaktadır; bir yanda işçileri ve işverenleri kapsayan zorunlu (kamu) sistemi, diğer yanda aile üyeleri, dini ve mesleki hayırsever dernekler gibi tüm özel kuruluşlar tarafından oluşturulan tamamlayıcı sosyal koruma sistemi. Sonuç olarak Gine Bissau'da sigortacılığın gelişimini iki dönemde özetlemek mümkündür. Birincisi, olumlu sonuçlanana kadar özel girişimler ve sosyal korumanın, portföyü aktif olmayan hayat ve hukuki sorumlulukla ilgili özel sigortalardan ayrılmasıyla sonuçlanan reform. İkinci dönem, Gine-Bissau'nun ekonomik ve parasal topluluğu katılmasıyla başlayan dönem olarak kabul edilmektedir (Silva, 2013).

3.7.4. Gine-Bissau'da Sigortanın Rolü ve Önemi

Sigorta ister varlıkları ister insanları etkilesin, bir riskin olumsuz sonuçlarını öngörerek kişilerin ve kurumların temel bir ihtiyacına yanıt vermektedir. Sigortanın, insanın risklere karşı korunma kaygısına organize bir şekilde yanıt vermek, bunları teknik ve mali olarak üstlenebilecek bir kuruluşa (sigortacıya) bir ücret karşılığında devretmek ve sigortalıyı aynı riskten kurtarmaktan oluşan bir faydası vardır. Sigorta, sigortalının, bir riskin gerçekleşmesi durumunda kendisinin veya üçüncü bir şahsın ücret - prim - yoluyla taahhüt aldığı bir işlemdir (Vieira, 2012).

Sigortanın en önemli özelliklerinden biri sosyal memnuniyet sağlamasıdır. Sigorta, sözleşmenin (poliçenin) sigortalı lehdarlarına, başkalarının sosyal sorumluluğu altında olan kaza mağdurlarına tazminat ödenmesini kapsamaktadır. İlk yön sosyal faydaya katkıda bulunur. İkincisi, sigortanın akdedildiği riskin meydana gelmesinden, kazanın meydana gelmesinden önceki ekonomik durumun geri kazanılması veya geri ödeme mekanizması işlevi görmektedir. İkinci avantajı ise ekonomiktir. Ayrıca, 2011-2015

yılları arasında hayat ve hayat dışı sigortaların beş kıtaya dağılımından kaynaklanan, 4,554 milyar ABD doları olarak tahmin edilen küresel GSYİH büyümesi bunun en önemli örneğinden biridir.

Sigortanın memnuniyet tatmininde iki unsur dikkat çekmektedir. Değişirme kısmi olabilmekte ve genellikle fiziksel, maddi veya manevi olarak uğranılan zarara ilişkin yalnızca maddi tazminattan meydana gelmektedir ve yüzde 100 telafi her zaman mümkün olmamaktadır. Özellikle de belirlenmesi zor olan “manevi tazminatlar” söz konusu olduğunda, her zaman maddi kaybı ya da yaşanan acıyı hafifletmeye yönelik maddi tazminat söz konusu olmaktadır. Ayrıca, sigortanın ekonomik önemi de sigortacıların kurumsal yatırımcı olarak oynadıkları role göre ölçülmektedir (Gavalda & Jean, 2015).

Gine-Bissau'da sigorta başlangıç aşamasında olmasına rağmen, *Guiné-Bis Seguros* S.A. şirketinin ülke ekonomisine olan katkısını görebilmek mümkündür. Örneğin, şirketin 2015 yılı faaliyet ve hesap raporu incelendiğinde, 525.711,380 FCFA tutarında olumlu bir sonuç ile gelir elde edilmiş olup, vergi de ödeyerek ulusal ekonomiye katkısı olmuştur. Böylece, 2016 yılında %23,14 oranında yükselme kaydedilmiş olup primler/GSYİH göstergesiyle bu faaliyet sektörünün tüm ekonomik sistem içindeki ağırlığını ölçtüğü için sıklıkla Sigorta Penetrasyon Endeksi olarak anılmaktadır.

Diğer bir önemli gösterge ise (prim yakalama, prim/nüfus oranları) Sigorta Yoğunluğu Endeksi olarak adlandırılmaktadır. Çünkü bu gösterge, nüfustaki sigortanın büyüklüğünün ölçülmesine olanak sağlamaktadır. Her ikisi de belirli bir ekonomide sigorta faaliyetinin ağırlığının ölçülmesini mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla bu sektörün durumu dikkate alındığında, Gine'deki Sigorta Yoğunluğu Endeksi 2018 yılı sonunda GSYH'nin %0,5'ini ortaya koymaktadır. Bu durum, ek olarak geçimlik temeline dayanan ekonominin son derece tutarsız düzeyi ile ilgilidir (African Development Bank, 2018).

3.7.5. Sigorta Hakkı

Tüm insan faaliyetleri, hem bireysel hem de kolektif olarak insanları tehdit eden riskler içerir. Ekonomik ve sosyal faaliyetlerin noktalarından biri olması nedeniyle vatandaşları farklı nitelikteki risklere karşı korumaktadır. Gine-Bissau Cumhuriyeti Anayasası (CRGB)'nin 46. maddesinde oluşturulmaya başlanmış ve tamamlayıcı kanunlarla uygulanmıştır. “Çalışanların yaşlılık, hastalık veya çalışamaz durumda

olmaları halinde korunma ve sosyal güvenlik hakları vardır”. Bu anayasal metinde korunan sigorta hakkının, sosyal refahın artırılması amacıyla, kamu veya özel sektördeki çoğu çalışan için geçerli olduğunu belirtmek gerekmektedir. İlgili yasal koruma, belirli risklere karşı hangi korumanın sağlandığı sorusunu gündeme getirmeyi ihmal etmemiştir.

Riskler mesleki kapsamdan bağımsız olarak ortaya çıkmaktadır. Nicolas Jacob'un belirttiği gibi risk, ölüm ve yaşam gibi insan faaliyetleriyle yakından bağlantılıdır. Dolayısıyla günümüzde Gine-Bissau'daki pek çok kişinin risklerini akredite sigorta şirketlerinden teminat altına almasını sağlayan Sigorta Hakkı bulunmaktadır. Buna rağmen, her şeyden önce motorlu taşıt ve mali sorumluluk sigortası portföyüne bağlı primler, tutarsızlıkları nedeniyle yetkili makamın müdahale etmesi gereken bir konu oluşturmaktadır. Çoğu durumda hiçbir zaman işe yaramayan ve yanlış uygulanan tazminat düzeyinde ortaya çıkması önemli bir sorundur.

3.7.6. Sigorta Şirketleri Hukuku

Afrika Arası Sigorta Piyasaları Konferansı (CIMA), üye ülkelerde akredite olan, halka açık olup, sermaye şirketleri ile ortak sigorta şirketleri şeklinde oluşturulan sigorta şirketlerinin, yasal hükümlere uygun olarak faaliyetlerini sürdürme haklarını tanımaktadır. Her tür için belirli bir rejim vardır. Aslında, 328-4. madde, yerine getirildiğinde şirketin derhal kredilendirilmesine izin veren ve dolayısıyla işlevlerini yerine getirmesine olanak tanıyan gerekli tüm unsurları belirlemiştir. Benzer şekilde, Madde 330. akreditasyonları için gerekli belgeleri belirlemiştir. Piyasada, her şirketin sahip olduğu primler ve finansal kapasiteye dayalı olarak güçlü bir rekabet yaşanmaya devam etmektedir. Bu kapsamda ülkede hali hazırda faaliyet gösteren dört şirkete kredi verilmesi mümkün olmuştur. Bu şirketler, Guinébis-Guiné-Bissau, S.A, Sigorta AS.A ve NSIA Assurances'dir (Esso, Assi, & Joseph, 2002).

Guinébis, faaliyete geçtiği 1997 yılında, ana faaliyet alanı hayat dışı sigorta olmak üzere kurulmuştur. Bu şirketin ana faaliyet portföyü, ferdi kaza sigortası, seyahat yardım ve sağlık sigortası, yangın ve ek sigortalar, kasko sigortası, deniz, hava ve kara taşımacılığı sigortaları, makine, montaj ve inşaat, hukuki sorumluluk sigortası ve muhtelif sigortalardan oluşmaktadır. NSIA Assurances ise 1 Ocak 2007'de kurulmuş ve esas olarak finans ve sigorta faaliyetleriyle uğraşan büyük bir Afrika sigorta grubunun yan kuruluşu olarak hizmet sunmaya başlamıştır. Otomobilleri ve mesleki

çoklu riskleri içeren mülk sigortası, hastalık, hukuki sorumluluk, küresel hasarlar, nakliye ve hayat sigortası olmak üzere faaliyet portföyünün iki yönü vardır (Christian, 2010).

4. BANKACILIK SEKTÖRÜ

4.1. Gine-Bissau'da Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelişimi

Gine-Bissau'da özellikle bankacılık alanında ekonomik ve finansal faaliyetlerin öncüllerini üç aşama belirlemektedir. Keşifler ve Portekiz işgalinden bağımsızlığa kadar olan ilk aşama, Gine-Bissau'da bankacılığın kökeni ve evrimi metropoldeki bu faaliyetin gelişimiyle doğrudan bağlantılıdır. Bu nedenle, António Menezes Cordeiro'da belirli Portekiz dogmatiklerine ilişkin derinlemesine bir çalışma dikkat çekerken, buna göre modern bankacılığın ortaya çıkışı 19. yüzyıla kadar uzanmaktadır.

Gine'nin keşfinden veya ilhakından bir yüzyıl sonra, 1441'de metropol, antik Gine-Bissau'daki ilk sömürge yönetimini kurmaya başlamıştır. Portekizli denizciler, diğer malların yanı sıra Avrupa ve hatta Asya ürünlerini, tütünü, alkollü içkileri, ateşli silahları ve güzel sanatlar duvar halılarını da alarak Afrika kıtasının içlerine ulaşmak için evanjelizasyona ve ticari alışverişe başvurmuştur. Karşılığında yerli halktan fildişi, palmiye yağı ve hindistan cevizi gibi yerel ürünler elde etmiştir. Ticari uygulama, halk arasında “Kara Köle Ticareti” olarak bilinen “Üçgen Ticaret” ile zirveye ulaşmıştır (Correia, 1999).

20. yüzyılın ikinci yarısının başında, Gine'nin Portekiz sömürgeciliğinin en yüksek ayırt edici değerine sahip özel statüsü, “Portekiz'e entegrasyon” olarak kabul edilmiş ve böylece Portekiz Ginesi olarak bilinmeye başlanmıştır. Buna rağmen Bandung'dan gelen sömürgecilikten kurtulma rüzgarları, Afrika'da zaten dayanılmaz hale gelen durumu teşvik eden motivasyona neden olmuştur. Daha sonra Gine-Bissau, silahlı araçlarla ve tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu bağımsızlık ilanı bir yıl sonra sömürgeci güç tarafından 1974'te Cezayir Antlaşması ile kabul edilmiştir. Portekiz kolonisi fiilen ve kanunen bağımsız hale gelmiş ve böylece neredeyse altıncı yüzyıldaki yabancı yönetim devrilmiştir. Kurtarılmış bölgelerdeki Gine ve Cape Verde halkının bağımsızlığının tek taraflı ilanı, ulusal toprakların üçte birinden azını temsil ederken geri kalan çoğunluk, sömürge yönetim makinesinin bulunduğu başkent Bissau ve Bolama da dahil olmak üzere sömürgecilerin himayesi altında kalmıştır.

Gine-Bissau'daki bankacılık faaliyetinin başlangıcının, Portekizlilerin ülkenin kıyılarına veya iç bölgelerine gelişi ve yerleşmesiyle örtüşmediğini vurgulamak önemlidir. 1974'ten itibaren ekonomik, siyasi ve ekonomik merkezleşme ile bağımsızlıkla başlayan ikinci aşama, diğer sömürgeler gibi Yeni Gine-Bissau da kendi

siyasi, ekonomik ve mali panoramasını oluşturmaya başlamış ve bu nedenle merkezi bir ekonomi politikası modelini tercih etmiştir.

Gerçekte, yakın zamanda emperyalist boyunduruğundan kurtulan ve neredeyse hiç olmayan ya da gelişmemiş üretim araçlarına sahip olan Gine-Bissau, halkın temel ihtiyaçlarını karşılamada güçlük çekmiştir. Uluslararası Para Fonu (IMF) ile ilişkilerde Gine-Bissau'ya ekonomik sektörde ilk derin ve yapısal reformlar gelmiş ve bu da Serbest Ticaret Piyasa Ekonomisine geçilmesiyle sonuçlanmıştır. Yani, dünyanın her yerinde yaşandığı gibi, Gine-Bissau'da 1990'lı yılların başında Serbest Piyasa Ekonomisine kavuşmuştur. Elbette bu durum ekonomik ve finansal hayatta önemli izler bırakmış ve bunu mümkün kılmıştır. Bir yandan bankalar ve özel finans kuruluşları yaratarak bireylerin ekonomik alana erişmeleri sağlanırken, diğer yandan aktif kredi verme ve kredi verme operasyonlarını finanse etmek için fonların elde edildiği “bankacılık faaliyetlerinde önemli bir artış” yaşanmıştır.

Yukarıda bahsedilen reformlara ek olarak ülke, esas olarak devlet sermayesi, çoğunluk hissedarı ve geri kalan hisselerin özel şahıslara ait olduğu karma ekonomili bir şirket olan BIGB'nin Uluslararası Gine Bissau Bankası (BIGB)'nin kurulmasıyla daha da ilerleme kaydedilmiştir (Candeille, 2012). Ancak, toplumu tamamen kemiren sürekli siyasallaşma olgusu ve diğer yavaş ekonomik ritimlerle bağlantılı olarak kredi portföyünün izlenmesi ve ihtiyatlı yönetimi ile ilgilenecek teknik personelin hazırlıksız olması, o zamanlar genç bankanın iflas etmesine neden olmuştur. Bu nedenle, 7 Haziran 1998'deki askeri siyasi çatışmayla daha da kötüleşen, sözde "Rejimin Girişimcilerine" kötü kredi verilmesini kolaylaştırmada işbirliği hükümetlerin rolünü vurgulamak mümkündür. Sistemik risklerin kontrol altına alınması kolay olmamıştır.

Bu nedenle, Şubat 1992'den bu yana faaliyet gösteren mevcut tek şube Banco Totta & Açores, 1998 askeri çatışmasının genel hatlarına direnememiş ve 1994'te ulusal mali sistemden çekilmeye karar verilmiştir. Hali hazırda, ulusal bankacılık ağı, halktan çek yoluyla transfer edilebilen mevduat kabul edebilen beş bankadan oluşmakta olup, bunlara ek olarak ATM'ler gibi bir bakıma ödemeleri kolaylaştıran başka ödeme araçlarına da sahiptirler. Özellikle kamu ve özel maaş ödemelerine denk gelen dönemlerde uzun kuyrukların azaltılması açısından ATM'ler önemli görülmektedir.

Üçüncü ve son aşama, Gine-Bissau'nun parasal ve daha sonra alt bölge düzeyinde ekonomik entegrasyona doğru ilerlemesiyle ilgilidir.

Ülkenin 1997 yılında bölgesel ekonomik blok olan UEMOA'ya katılımı evrensel standartlarda anormal bir bütünleşme modeli teşkil etmiştir. Ancak, buna rağmen cesur ve doğru bir seçeneği temsil ettiğini söylemek mümkündür. Avantajları göz önünde bulundurulduğunda, 1998'deki siyasi-askeri çatışmadan kaynaklanan ekonomik ve mali krizle yüzleşmesine olanak tanımıştır. Peso para birimine kıyasla daha istikrarlı bir para birimi olan fcfa'nın benimsenmesine ve insanların hareketini kolaylaştıran daha büyük bir pazara olanak sağlamıştır (Lobão, 2015). Piyasada hem içeride hem de Birlik içinde rekabet edebilecek sağlam bir ekonomik yapının bulunmaması, ulusal ekonominin arzı istikrara kavuşturabilecek ve ortak pazarda likidite arayışına girebilecek sağlam bir mali sisteme sahip olmaması ve sahip olmaktan uzak olması tartışmalıdır. Ancak 1998'deki siyasi-askeri ve toplumsal krize bir ön hazırlık görevi gördüğü için başarılı bir siyasi ve ekonomik vizyon oluşturmuştur.

4.2. Banka Sözleşmeleri

Bu sözleşmelerin oluşumu esasen hem bankacının hem de müşterinin iradesinin ifade edilmesinden kaynaklanmalıdır. Bunun için taraflar arasında anlaşmaların bulunması olası uyuşmazlıklara delil teşkil edecektir. Banka için, geleneksel olarak genel sözleşme maddelerini kullanarak, sözleşme yapmayı teklif ettiği özel koşulları müşteriye tam olarak açıklığa kavuşturmak için bir anlaşma yapılması gerekmektedir. Müşteri açısından, bu tür bir teklifte genel sözleşme maddesine bağlılık, kendi adına birçok eylem veya işlemin kabul edilmesinin temelini oluşturmaktadır. Çoğu zaman müşteri, önerilen maddelere bağlı kalarak konuyu iyi bildiğini ancak aslında detaylı olarak bilmeyebileceğini beyan etmektedir (Lobão, 2015). Bunun uygulanmasının önündeki en büyük engel, kutlamaya ilişkin somut bir anlayış ve özgürlüğün bulunmaması, hatta gerçek irade ile ilan edilen irade arasında farklılık bulunmasıdır.

Bu tür yönler, beyanda hata, sahtekarlık, farkındalık eksikliği, zorlama, kazara iş göremezlik, simülasyon, zihinsel çekince veya beyanın ciddiyetsizliği kurumları kullanılarak ele alınmaktadır. Portekiz Hukukuna dayalı olarak, genel sözleşme maddeleri, hukuki işlemlerin yorumlanması ve entegrasyonuna ilişkin kurullarla uyumlu olarak ancak her zaman dahil oldukları her bir sözleşmenin bağlamı içerisinde yorumlanmakta ve entegre edilmektedir. Sözleşme özgürlüğü, özel hukukun temel

ilkelerinden birini oluşturur. Tam anlamıyla, tarafların kendi çıkarlarını ve bu çıkarları takip etmenin farklı yollarını göz önünde bulundurarak, açık ve özgür bir şekilde belirli şartlar koydukları ön müzakereleri öngörür. Ancak Gine-Bissau, uygun bir yasal rejimi hak eden bu sektörde meydana gelen bu ve diğer gerçeklerin farkında olmalıdır (Thies, 2009).

4.2.1. Banka Hesabı

Gine-Bissau'da banka işlemleri iki şekilde gerçekleştirilebilmektedir. Bunlar; gişe yoluyla ve hesap yoluyla. Menezes Cordeiro'ya göre hesap açmak, bankacı ile müşterisi arasında imzalanan ve her ikisinin de çeşitli bankacılık uygulamalarına ilişkin karşılıklı görevleri üstlendiği bir sözleşmeyi gerektiren önemli bir eylemdir. René Rodière ise eylemi bir gelenek olarak kabul etmektedir. Bu, bankacının, bankanın genellikle müşterilerine sunduğu hizmetleri hesap sahibinin kullanımına sunma taahhüdünü içeren hesap açma sözleşmesi ile sonuçlanmaktadır (Philippe, 2013). Ufak farklılıklara rağmen yazarlar, hesap açmanın esasen bankaların genel sözleşme hükümlerine ve bankacılık uygulamalarına tabi olduğu ve herhangi bir yasal rejime sahip olmadığı konusunda oybirliğiyle hemfikirdirler. Dolayısıyla, basit bir ifadeyle banka hesabı, geri ödemeye ilişkin kurucu ve değişen kredi hükümlerine tabi olan fonların teslimi ve geri ödenmesine ilişkin bir sözleşmeden kaynaklanmaktadır. Portekiz'de olduğu gibi Gine'de de banka hesabının hukuki niteliği, bankacılık işlemlerinin etrafında döndüğü karma bir sözleşmeyi gerektirmektedir (Lobão, 2015).

4.2.2. Finansal Kiralama

Kiralamanın kökeni Kuzey Amerika olup, 19. yüzyılın ilk yarısına kadar uzanmaktadır. Anglo-Sakson ismi ile bilinmektedir. Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmış ve 70'li yıllarda, özellikle Portekiz'de bankacılığın millileştirilmesiyle zirveye ulaşmıştı. Burada birbirinin yerine kullanılabilen finansal kiralama terimi gelenekseldir. Bu, ürünlerini hayata geçirmeyi amaçlayan *Bell Telephone Company*'nin, ürünleri satmayı değil, kiralamayı tercih etmesinden kaynaklanmaktadır. Plan başarılı olmuş ve bu uygulama konusunda uzmanlaşan ve zamanla popüler hale gelen finans şirketlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Menezes Cordeiro'dan buraya dönecek olursak, finansal kiralama, bir kuruluşun (finansal kiraya veren) bir başkasına (finansal kiracı) hibe verdiği bir sözleşmedir. Kiralayanın kendisi

tarafından bu amaçla edinilen maddi bir şeyin, kiracının bildirimine üzerine üçüncü bir kişiden geçici olarak faydalanmasıdır.

Bankacılık Düzenleme Kanunu (LRB)'nin 8. maddesine dayanan finansal kiralama, kiraya verenin, bir bedel karşılığında, kiracıya, taşınır veya taşınmaz, edinilen veya inşa edilen bir varlıktan geçici olarak yararlanma hakkını vermeyi taahhüt ettiği sözleşmedir. Kiracının kendisi ve kiracı, kararlaştırılan süre sonunda sözleşmede belirlenen veya sözleşmede belirlenen kriterlerin uygulanmasıyla belirlenebilen bir fiyat karşılığında satın alabilmektedir (Praicheux, 2004). Dolayısıyla, sözleşmenin konusu, örneğin bir araç, endüstriyel bir makine, bir bilgisayar veya diğer BT ekipmanı gibi taşınır mallarla veya ticari veya endüstriyel bir kuruluş veya bir ev gibi bir mülkle ilgilidir. Bu finansal sözleşmenin yapısı, tedarikçi, kiraya veren ve kiracı olmak üzere üç kişinin müdahalesini ve kiracı lehine bir satın alma opsiyonu tanınmasından alım satım sözleşmesinin sonuçlarıyla bütünleştirilmesini öngörmektedir. Finansal kiralama, hukuki açıdan külfetli, sembolik, iki bağlayıcı, geçici ancak kalıcı ve mali ilişkiler doğuran bir sözleşme niteliğindedir.

Finansal kiralamanın, söz konusu malın niteliğine, onarım maliyetine, süresine, faizine veya kalitesine bağlı olarak birçok özelliği vardır. Aslında, onarım masraflarının kiracıya mı yoksa kiraya verene mi ait olduğuna bağlı olarak net kiralama ve brüt kiralama, ardından 10 yıldan az veya 10 yıldan fazla sürmesine bağlı olarak kısa kiralama ve uzun kiralama; yeni veya kullanılmış mallar söz konusu olduğunda “birinci veya ikinci el leasing”, satış-geri kiralama, ilgilinin varlığı finansöre satması ve finansal kiralama, vadeli kiralama ve döner kiralama şeklinde iade etmesi durumunda, bunlar kiraya verenin iradesine göre süresi önceden belirlenmiş veya belirsiz süreli sözleşmeler için Kommunal-leasing ile ilgilidir (Rosa, 2015).

4.2.3. Faktöring

‘Faktöring’, Latince facere, faktör, yapan anlamına gelen Fransızca kökenli İngilizce bir terime dayanmaktadır. Finansal görevlendirme olarak da bilinen faktöring tarihi antik çağların doğusunda Babil, Keldani ve Fenike’de başlamıştır. Zengin topluluklar, mallarını uzaktan satmak için bu tür ürünleri kendi adlarına komisyon karşılığında satan yerel acenteler oluşturmuşlardır. Bununla birlikte, mevcut gerçeklik Portekizlilerin ve bir gözetmen tarafından yönetilen Atlantik ticaret karakollarına

ilişkin daha önceki ticari planlardan yararlanan sömürgeleştirme olgusunun sonucudur.

Mali temlik, bir kuruluşun (müşteri veya taraf) ücret karşılığında üçüncü bir tarafa (borçlu veya borçlu) karşı olan taleplerini bir başkasına (mali devralan veya faktör) temlik ettiği bir sözleşmedir. Faktöring, tahsis edilen kredilerden ücret almakla yükümlü olup, bir yandan kredi riski çalışmaları veya işlem yapılan kredilerin iyi yönetilmesi için hukuki, ticari ve muhasebe desteği gibi tamamlayıcı hizmetler de sunabilirken, bir yandan da katılımcı kurum veya şirket mal veya hizmet sağlar. Hizmet veren, borçlu müşterilerine ait faturaları bir faktöring şirketine temlik etmektedir (Gavalda & Jean, 2015).

Gine-Bissau'da kredi kurumları ve finans şirketleri için yasal rejim görevi gören LRB, 43. madde ışığında faktöring de sağlamaktadır. Ancak az sayıda gelişmeden bahsedilmektedir. Bununla birlikte korumanın zayıf olması, her rakamın temel yönlerini açıklığa kavuşturmaması uygunluğunun bir kısmını ortadan kaldırmaktadır. Portekiz rejimine göre, kredilerin verilmesi üç hedefe bağlı gerçekleşebilmektedir. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür (Silva, 2013). Faturalar yalnızca faturalandırma amacıyla sağlanmaktadır. Faktöring şirketi vadesi geldiğinde faturaları toplayarak ilgili tutarları üyeye teslim ederek üyeye hizmet karşılığında komisyon hakkı vermektedir.

- Rücu edilebilen faktöring: Faturaların tahsil edilmesi sağlanır ancak üye, ödemenin alınmasını beklememektedir. Faktör size alacak tutarları üzerinden avans ödemekte ve faktör komisyon ve faiz almaktadır. Borçlunun ödeme yapmaması durumunda üyenin parayı yerine koyması gerekmektedir.
- Rücu edilemeyen faktöring: Faktör, üyeden alacak satın almaktadır. Bu durumda üye, borçlu vadesinde temerrüde düşse bile parayı iade etmek zorunda kalmayacaktır. Faktör daha sonra komisyonu ve riskleri almaktadır. İlkleri etkileri bakımından hemen hemen birbirine benzer. Faktöre komisyonlarını ve faizlerini herhangi bir risk üstlenmeden garanti etmektedir. Vadeyi beklemek, peşin ödeme anlamına gelmekte ve borçlu tarafından ödeme yapılmaması durumunda borçlunun sermayesi geri ödenecektir.

4.2.4. Mevduat Garanti Fonu

Bir kredi kuruluşunun iflası durumunda, bankanın her mevduat sahibine veya müşterisine belli bir limite kadar geri ödeme imkânı sağlayan bir sistemdir. Bakanlar Kurulu Kararı uyarınca Batı Afrika Devletleri Merkez Bankası (BCEAO)'na 1. madde hükümleri çerçevesinde Batı Afrika Para Birliği Mevduat Garanti Fonu (FGM-UMOA) oluşturma yetkisi verilmiştir. Tüzel kişiliğe ve mali özerkliğe sahip, ekonomik ve mali nitelikte bir topluluk kurumudur. Bu fonun oluşturulmasının temel amacı, iflas veya faaliyetlerin durdurulması durumunda kredi kuruluşlarının ve merkezi olmayan finansal sistemin müşterileri için mevduat garantisini sağlamaktır.

Adı geçen fon aynı zamanda, bankacılık ve mikro finans alt sektörünün istikrarının korunmasına katkıda bulunarak Birlik Üye Devletlerinde finansal kültürün geliştirilmesine katkıda bulunma hedefini de ortaya koymaktadır. Sağlanan garantinin kapsamı, katılımcı kredi kuruluşlarında toplanan mevduatları kapsarken, UEMOA alanı içerisinde, 23. madde öznel ve nesnel nitelikteki hariç tutmaları belirlemektedir. Bu amaçla, aşağıda yer alan kuruluşların elinde olan mevduatlar, Birliğe Üye Devletler, kamu idari kuruluşları, kamu kurumları ve yerel yönetimler bu korumanın dışındadır (Larsen, 2015):

- Döviz mevduatı;
- Kredi kuruluşundan, Merkezi Olmayan Finansal Sistemi (SFD)'den ve yatırım şirketlerinden gelen mevduat;
- Sigorta ve reasürans şirketleri;
- Kıymetli evraklar;
- Borsa şirketlerinden ve kolektif yatırım şirketlerinden gelen mevduatlar;
- Sosyal güvenlik mevduatları ve emeklilik fonları;
- Bir kredi kuruluşunun veya SFD'nin sermayesinin en az %10'unu elinde bulunduran hissedarların mevduatları;
- Kredi kuruluşlarının veya SFD'lerin yönetim kurulu üyelerinden, direktörlerinden ve hesap komisyoncularından gelen mevduatlar;
- Sermaye benzeri mevduat ve krediler;

- Kara para aklama veya terörün finansmanı nedeniyle mahkumiyetten kaynaklanan işlemlerden elde edilen mevduatlar;
- Yönetim kurulu tarafından yasadışı ilan edilen diğer mevduatlar.

Dolayısıyla, fon, esasen, bir bankanın veya herhangi bir SFD kuruluşunun feshi veya iflası durumunda Birlik Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen limit dahilinde mudilere tazminat ödemekle yükümlüdür. Birliğin mali sisteminin bir parçası olduğunda korunması sistemin aksamasını önlemenin bir yolu olarak meşrulaştırılır. Finansal sistem bir bütündür, dolayısıyla banka iflası durumunda mudilerin korunmasının yanı sıra finansal sistemin sağlamlığı da sağlanmış ve bunun sonucunda sistemin korunması da finansal sistemin doğasının temellerinden biridir ve kendisini finanse eder. Bu bağlamda fonun özellikle aşağıdaki hakları vardır (Larsen, 2015): Üyelerden katkı toplamak ve misyonunu gerçekleştirmek için gerekli tüm kaynakları harekete geçirmek:

- Toplanan kaynakları yönetmek,
- Kredi kuruluşları ve SFD'lerin bu tüzüğün hükümlerini uygulamasına veya yorumlamasına yönelik genelgeleri düzenlenmek,
- Katılımcı üyelerden rapor talep etmek,
- Birlik kurum ve kuruluşlarıyla bilgi alışverişi anlaşmaları müzakere etmek ve imzalamak,
- Aynı nitelikteki herhangi bir bölgesel, kıtasal veya uluslararası kuruluşa katılmak,
- Gerekliğinde herhangi bir kurumla iş birliği anlaşmaları yapmak.

Bankacılık Düzenleme Kanunu (LRB), öz sorumluluk kültürünü teşvik etmek ve finansal sistemi korumak amacıyla, Bankacılık Komisyonu'na, haklı olduğu her durumda, bir kuruluşun hissedarlarını, ortaklarını veya ortaklarını ve bankalar ve finansal kuruluşlardan oluşan profesyonel birliğin temizliğe katkıda bulunmaya davet etme yetkisini vermiştir. (Larsen, 2015).

5. GİNE-BİSSAU'DA SERMAYE PİYASASI VE MENKUL KIYMETLER

5.1. Sermaye Piyasası

Sermaye piyasası, şirketlerin ihraç ettiği menkul kıymetlere likidite sağlamayı, sermayeleştirme sürecini kolaylaştırmayı amaçlayan bir menkul kıymet dağıtım sistemidir. Bu piyasanın ana katılımcıları borsalar ve aracı kurumlardır. Ayrıca son yıllarda bu piyasaya yönelik düzenleyici bir yapı geliştirilmiştir. Sermaye Piyasası, menkul kıymet dağıtımını yoluyla, kuruluşlar tarafından ihraç edilen menkul kıymetlere likidite sağlayarak kapitalizasyon sürecini mümkün kılar.

Sermaye piyasası hâlâ ekonomik kalkınma sürecinde çok önemli bir rol oynuyor. Bir başka deyişle tasarruf etme kapasitesine sahip olanlar arasında yarattığı bağ nedeniyle ekonomiye kalıcı kaynak sağlayan en büyük aktördür. Yatırımcılar ve uzun vadeli kaynaklara sahip olmayanlar yani yatırım açığı olanlar (Ahmet & Cihan, 2014). Sermaye piyasasının daha iyi işleyişi ve kuruluşların kapitalizasyonuna alternatif olma amacının takip edilmesi amacıyla Sermaye Piyasası Komisyonu Yönetim Kurulu, piyasayı aşağıdaki türlere ayırmıştır: Kamu borcu, Kurumsal borç, Yatırım fonları, Hareketler ve Vadeli işlemler.

Kamu borç piyasası: Devletin finansman kaynağını oluşturan, devlet tarafından ihraç edilen kamu tahvili ihracıyla kamu veya özel, ulusal ve yabancı kuruluşlara ve diğer devletlere olan borçları kapsar.

Kurumsal borç piyasası: Şirketlerin projelerini, satın almalarını ve diğerlerini artırmak amacıyla verdikleri kredileri içerir.

Hisse senedi piyasası: Özel yatırımlardan ve vadeli işlem piyasası için öğrenme eğrisinden yararlanmak amacıyla farklı türdeki varlıkların (hisse senetleri, tahviller, fonlar vb.) ticaretini yapan kurum ve kişiler kümesine karşılık gelir.

Vadeli işlem piyasası: Bu piyasada, finansal varlıkların önceden kararlaştırılan bir fiyattan satın alınması ve satılmasına yönelik taahhütler verilir, ancak anlaşma, verimli yatırımlardan ve finansal piyasadan yararlanmak amacıyla yalnızca gelecekte gerçekleştirilecektir.

Yatırım fonları: Yatırımcıların tahvil ve menkul kıymetlere yatırım yaparak kar elde etme hedefine ulaşmasını sağladıklarından borç, kamu ve kurumsal menkul kıymetler piyasalarında bir kaldıraç görevi görürler.

5.1.1. Borsa

Borsa, halka açık şirketlerin ihraç ettiği hisse senetlerinin ve diğer menkul kıymetlerin alınıp satıldığı piyasadır. Her türlü yatırımcı ve kuruma açıktır ve resmi olarak Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu ile Merkez Bankası tarafından düzenlenmektedir. Borsa, üzerinde kayıtlı menkul kıymetlerin kotasyonu/alım satımı için bir piyasa sunma temel rolünün yanı sıra üyelerine rehberlik etmeli ve denetlemeli, şirketler ve kendi kontrolü altında yürütülen işler hakkında bilgilerin sürekli yayılmasını kolaylaştırmalıdır. Borsa, yatırımcılara hisselerini alıp satma olanağı sunarak, ticaret ortamında yapılan kısa ve uzun vadeli yatırımlara likidite sağlar.

Bu nedenle, Gine-Bissau örneğinde olduğu gibi bir ülkenin menkul kıymetler borsası, operasyonların yürütülmesinde şirketlere ve yatırımcılara çeviklik, güvenlik ve şeffaflık ile yeterli bir ticaret ortamı sunma rolüne sahiptir. Halka açık şirketlerin ihraç ettiği hisse senetleri gibi borsada işlem görmek üzere kabul edilen varlıkların alım satım işlemlerinin gerçekleştirildiği spot piyasadır. Vadeli piyasa işlemleri, işlemin açıldığı anda belirlenen uzlaştırma süreleri ile gerçekleştirilir. Önceden belirlenmiş fiyatlar ve son tarihler ile bir grup hisse için alım/satım haklarının müzakere edildiği opsiyon piyasasıdır (Rosa, 2015).

5.1.2. Borsanın Önemi

Menkul kıymet borsaları aracılığıyla, büyüyen şirketlere yatırımı teşvik etmek mümkündür; bu destek verildiğinde, büyümeleri, istihdam yaratmaları, gelir yaratmaları ve ülke ekonomisini güçlendirmeleri için koşullar sağlanabilecektir. Tasarruf düzeyindeki büyüme, yatırım yapılabilecek kaynakların kullanılabilirliğindeki artışla doğrudan bağlantılıdır. Bireysel tasarruflar ve kurumsal tasarruflar (karlar), bir ülkenin yatırımlarının ana finansman kaynaklarını temsil eder. Şirketler büyüdükçe krediler, şirkette tutulan karların yatırımı veya yeni ortakların katılımı yoluyla elde edilebilecek kaynaklara ihtiyaç duyarlar (Pinheiro, 2012).

Yeni yatırımcıların (ortakların) girişiyle bir şirket, gerekli olmayan yeni kaynaklar elde etme, şirketin kârının bir kısmını temettü şeklinde yeni ortaklara dağıtma, iş yaratma, gelir yaratma ve ekonomiyi canlandırma yeteneği kazanır. Şirketler, ürün ve hizmetlerini piyasaya (iç ve dış) sunarken, bunu, faaliyetlerini yürüterek kar elde etme amacıyla yaparlar. Ayrıca, her şirketin hedefi daha büyük pazar payı elde etmek ve gelirlerini ve kar artırmaktır.

Başka bir deyişle, kâr artışı şirketin yaptığı yatırımlarla ilgilidir. Borsa, sermaye açma işlemi yoluyla bir ülkedeki şirketlerin büyümesi için gerekli yatırımların çekilmesinde temel bir rol oynamaktadır. Bir ekonominin sermaye piyasası ne kadar gelişmişse, ülke de o kadar gelişmiş ve dinamik olur.

5.1.3. Bölgesel Menkul Kıymetler Borsası (BRVM)

Bölgesel Menkul Kıymetler Borsası (BRVM), halka açık bir limited şirket olarak, bir tür finansal yenilik ve verimli yatırım için tasarrufların doğrudan kanalize edilmesi amacıyla oluşturulmuştur. BRVM, Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliğinin (UEMOA) sekiz ülkesi için ortaktır: Benin, Burkina Faso, Fildişi Sahili, Gine-Bissau, Mali, Nijer, Senegal ve Togo. Aslında, BRVM ekonomik, politik, kurumsal ve teknik bir başarıdır. Dünyada birden fazla ülke tarafından paylaşılan, tamamen elektronik ve mükemmel şekilde entegre edilmiş tek borsadır.

BRVM'nin kuruluşu birkaç aşamada gerçekleştirilmiş ve ilk olarak 14 Kasım 1973'te Benin, Burkina Faso, Fildişi Sahili, Mali, Nijer, Senegal ve Togo'yu birleştiren Batı Afrika Parasal Birliği (UEMOA)'ni oluşturan anlaşmanın imzalanmasıyla, Gine-Bissau'nun 1997'de katıldığı UMOA Bakanlar Konseyi, 17 Aralık 1993'te Bölgesel Finans Piyasası oluşturulmasına ilişkin olarak Batı Afrika Devletleri Merkez Bankası (BCEAO)'na projeyi yönetme yetkisi verilmiştir. Yıllar sonra, özellikle 18 Aralık 1996'da, Bölgesel Menkul Kıymetler Borsası (BRVM) ve Merkezi Mevduat/Bölge Bankası (DC/BR), Benin'de limited şirket olarak kurulmuştur. Bu yapılarla bile Bölgesel Menkul Kıymetler Borsası, takas ve saklama merkezinin bulunmaması nedeniyle menkul kıymetlerin kaydedilmemesi nedeniyle hala faaliyette değildir.

Bu nedenle, 20 Kasım 1997'de UMOA Bakanlar Konseyi, bir piyasa düzenleyici organ olan Bölgesel Kamu Tasarrufları ve Finansal Piyasalar Konseyi (CREPMF)'ni kurmuştur. Ancak, Bölgesel Menkul Kıymetler Borsası ve Merkezi Mevduat/Bölge Bankası'nin faaliyetlerinin başlangıcı 16 Eylül 1998 idi ve BRVM, farklı dönemlerdeki açık artırma sisteminin yetersiz olması, yatırımcılar için çekici olmaması ve menkul kıymetler için likidite sağlamaması nedeniyle amaçlanan amacının çok gerisinde kaldı. Bu nedenle, 24 Mart 1999'da merkezi olmayan elektronik kotasyon başladı, 12 Kasım 2001'de günlük kotasyona ve 16 Eylül 2013'te sürekli kotasyona Bölgesel Menkul Kıymetler Borsası geçişe işaret etmiştir.

Bölgesel Menkul Kıymetler Borsasının dinamizmini ve yaygınlığını artırmak amacıyla bu amaçla stratejik ortaklıklar kurulmaya çalışılmıştır. Ayrıca, 10 Haziran 2014'te, finansal hizmetler şirketi Morgan Stanley Sermaye Uluslararası (MSCI) tarafından UEMOA finans piyasasına özel bir "Bağımsız" endeks oluşturulmuş olup, 14 Haziran 2014'te Bölgesel Menkul Kıymetler Borsası, MSCI ve S&P endeksleri Dow Jones'a entegrasyon edilmiştir. 14 Kasım 2016'da BRVM'nin MSCI Frontier Market ile entegrasyonu, 19 Mart 2018'de üçüncü BRVM eylem bölümünün açılışı, Nisan 2019'da REFINITIV Platformu ile entegrasyon, 8 Şubat 2020'de BRVM Ödüllerinin kuruluşu UEMOA Finans Piyasasındaki mükemmelliği ve 17 Şubat 2020'de UEMOA Finansal Piyasası için yeni bir izleme platformu olan "Akıllı Piyasa Gözetimi"nin lansmanı yapılmıştır.

Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliğinin (UEMOA) borsa endeksi BRVM, 2001 yılında %8,85 oranında büyümüş ve subprime krizinin etkilerinin hissedilmeye başladığı ve başta sanayileşmiş ülkeler olmak üzere tüm dünyada borsaların çökmesine neden olduğu 2007 yılına kadar olumlu seyrini sürdürmüştür. Böylece, 2008 yılında BVRM bir önceki yıla göre %11 oranında düşmüş ve BRVM'nin piyasa değeri 8,7 milyar ABD doları bulup 2018'de 4,1 milyar ABD doları tutarında borçlanma aracı ihraç etmiştir.

5.1.4. Menkul Kıymet Piyasası Denetleme Kurumu

Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (UEMOA)'da finansal sistemde yürütülen faaliyetleri denetleyen ana otoriteler şunlardır: i) Bankacılık Komisyonu ve ii) BCEAO bankasıdır. Ayrıca, Batı Afrika Para Birliği Finansal Hizmetler Komitesi (CSF-UMOA), UMOA'da finansal istikrarı sağlama ana hedefiyle makro ihtiyati politikaları koordine etmek üzere oluşturulmuş ve aşağıdakiler gibi birden fazla yapıyı bir araya getirir: i) Afrika Arası Sosyal Güvenlik Konferansı (CIPRES) ii) Afrika Arası Sigorta Piyasaları Konferansı (CIMA), iii) UMOA Bankacılık Komisyonu iv) Bölgesel Kamu Tasarrufları ve Finansal Piyasalar Konseyi (CREPMF) ve v) Batı Afrika Parasal Birliği Finansal Hizmetler Komitesi (CSF-UMOA)'nin temel amacı UMOA'da Finansal İstikrarı garantisidir.

Bankacılık komisyonu, kredi kurumlarının ve mikro kredi kuruluşlarının denetlenmesinden sorumludur ve gerekirse kurumlara yaptırım tedbirleri uygular (BCEAO, 2020). Ayrıca, 30 Eylül 2005 tarih ve 13/05 sayılı Kanun, Vergi Teşvik

Kanunu (LIF) uyarınca aşağıdaki kuruluşlar Sermaye Piyasası Komisyonu (SPK)'nın denetimine tabidir. Düzenlenmiş piyasaları, takas sistemlerini ve merkezi menkul kıymet sistemlerini yöneten şirketler:

- 1) Menkul kıymet aracılık şirketleri,
- 2) Menkul kıymet dağıtımı yapan şirketler,
- 3) Kolektif yatırım kuruluşu yönetim şirketleri,
- 4) Yatırım şirketleri,
- 5) Varlık yönetimi şirketleri,
- 6) Mali analistler ve bağımsız yatırım danışmanları,
- 7) Denetçiler,
- 8) Açık şirketlerde kurumsal yatırımcılar ve nitelikli pay sahipleri,
- 9) Menkul kıymet ihraççıları,
- 10) Menkul kıymetlerin ihracı, dağıtımı, müzakeresi ve tescili veya tevdi veya genel olarak menkul kıymet piyasalarının organizasyonu ve işleyişi ile ilgili faaliyetleri yürüten diğer kişiler,
- 11) Kanunen bu şekilde nitelendirilen diğer şirketler.

Dolayısıyla, sermaye Piyasa Komisyonu (SPK) denetimine tabi kuruluşlar gerekli tüm işbirliğini sağlamalıdır.

5.1.5. Borsa Kurumları

Gine-Bissau'daki döviz büroları, Wester Union, Money Gram, Ria, Telegiros gibi acentelerin ve kredi kuruluşlarının rolleri göz önüne alındığında, karaborsada, mahallelerde veya gezici özel acentelerde marjinal olarak faaliyet gösteren kayıt dışı sektörü de unutmadan tartışılmaz bir gerçektir. Bu amaçla LRB, 9 no'lu maddesinin 2. bendinde, kredi kuruluşlarına manuel veya yazılı kambiyo işlemlerini ancak ilgili faaliyetler olarak yürütme yetkisi vermektedir.

Görüldüğü gibi, bu gerçekliği yöneten yasal rejimlerin bulunmaması ya da bulunmasındaki dile getirilemeyecek zorluklar şaşırtıcı değildir. Bu bağlamda ve bu diplomalarda belirlenen koşullar çerçevesinde Maliye Bakanı, ülkede faaliyet gösteren kuruluşlara bakanlık emriyle lisans vermektedir. Buradaki temel amacı yabancı banknot ve madeni paraların veya seyahat çeklerinin alım satım işlemlerini gerçekleştirmektir (Rosa, 2015).

6. FİNANS SEKTÖRÜNÜN HAREKETLENDİRİLMESİ KONUSUNDA KISITLAMALAR VE ÖNERİLER

Bu bölümde, ekonomiyi harekete geçirmek vatandaşları hesap verebilir kılarak ve elitler arasındaki rekabeti azaltarak daha iyi bir yönetimle sonuçlanabilir. Güçlü gelir tahsilatı ile desteklenen daha iyi yönetim, hükümetin özel sektörü desteklemek için gerekli politikaları uygulamasına olanak tanıyacaktır. Bu anlamda, özel ekonomik faaliyet ve iyi yönetişimin koşulları birbirini güçlendirmektedir.

6.1. Büyüme ve Paylaşılan Refah Koşullarının Yaratılması

Büyümeden elde edilen gelirler daha iyi kamu hizmetleri ve hatta nakit transferleri gibi doğrudan transferler yoluyla dağıtılıp, Ülke Ekonomik Memorandumu (CEM), sosyal yardım programlarının sosyal sözleşmeyi desteklediği ve dolayısıyla yönetişimin iyileştirilmesine ve büyüme ile yönetişim arasındaki erdemli döngünün güçlendirilmesine katkıda bulunduğu ek bir bağlantının olabileceğini öne sürmektedir. Gine-Bissau'nun tarihinde iyimserliği yumuşatabilecek çok sayıda örnek var; ancak Gineliler yeni bir başlangıçla mevcut kısır döngüyü erdemli bir döngüye dönüştürebilir (DEİK, 2022).

Aşağıdaki bölümlerde toparlanma gündemi için yüksek getiri sağlayan müdahale alanlarına odaklanılacaktır. Geniş bir referans olarak kullanarak, bölümler çeşitli kısımlarda altyapıya (özellikle enerji, Bissau limanı, yollar), insan sermayesine (temel olarak beceri eğitimi), makro bütçeye (örneğin, kamu sektörünün ve UEMOA üyeliğinin güçlendirilmesi), düzenleyici ortam ve finansmana erişime odaklanmaktadır. Aslında, altyapı, yönetişim ve istihdam da dahil olmak üzere bu alanların birçoğu, daha geniş anlamda, 2011'den 2015'e kadar olan dönemi kapsayan Ulusal Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgesi (DENARP II) - II Gine-Bissau Yoksulluğu Azaltma Belgesine de yansıtılmakta ve bu da planın 2012 darbesine rağmen geçerliliğini koruduğunu göstermektedir. Plan, 2014-2020 yıllarını kapsayan 2014 İstikrar ve Kalkınma Programı (DENARP II) kapsamında hazırlanmış olup üç öncelikli alanı vurgulamaktadır:

- Devletin yönetişimi ve modernizasyonu,
- Kamu maliyesi ve istikrarlı bir makro-mali politika çerçevesinin yeniden tesis edilmesi,

- Sürdürülebilir kalkınma ve Sosyal kalkınma.

Her ne kadar CEM bu iki belgede belirtilen hükümet öncelikleriyle büyük ölçüde uyumlu olsa da ortak büyümeyi teşvik etmeye odaklanmak, CEM'de bazı alanların diğerlerinden daha fazla vurgulandığı anlamına gelmektedir (DEİK, 2022). CEM iki bölüme ayrılmış olup, ilk bölüm, toparlanma gündeminin daha geniş önceliklerini ele almaktadır. Özel ekonomik faaliyetlerin teşvik edilmesini sağlamak için uygulamaya konması gereken fiziksel, yasal ve mali çerçevelerin güçlendirilmesine ve ayrıca hükümetin iyi kamu politikalarını uygulama kapasitesine yatırım yapılmasına odaklanmaktadır. Aynı zamanda ilk bölümde vatandaşlar ve Diaspora ile ilişkileri güçlendirmenin, girişimcileri ve yoksulları ortak büyümeyi teşvik etmede daha aktif bir rol oynamaya teşvik etmenin farklı yolları da ele alınmaktadır.

İlk bölümün son kısmı ağırlıklı olarak kırsal bir toplum olan Gine-Bissau'daki pratik olarak tüm ekonomik faaliyetleri bağlamsallaştıran doğal kaynakları üzerinde durulmaktadır. İkinci bölüm ise bu hedeflere (büyümenin motorları) ulaşma konusunda özel potansiyele sahip olan bireysel sektörlere odaklanmakta ve bu sektörlerdeki temel dönüştürücü konulara ve politikalara yoğunlaşmaktadır. Böylece, ilk olarak fiziksel, hukuki ve finansal mimarinin güçlendirilmesi:

- Mevcut enerji gibi temel üretim girdilerini yeterli düzeyde sağlamayan ancak aynı zamanda üretim faktörlerinin etkin akışını engelleyen ve Ginelileri pazarlara bağlayan Gine-Bissau'nun ana kısıtlamalarından biri olan altyapıya odaklanmaktadır.
- Ülkenin büyümeyi sağlayacak fiziki altyapının yanı sıra güçlü bir hukuki altyapıya da ihtiyacı var. İş ortamının iyileştirilmesine, girişimcilerin teşvik edilmesine ve beceri geliştirme ve daha iyi düzenlemeler yoluyla işçi verimliliğinin artırılmasına odaklanmaktadır. Ayrıca, ekonomiyi canlandırmak, yatırımları teşvik etmek ve büyümeyi desteklemek açısından hayati önem taşıyan finans sektörü üzerinde durulmaktadır.

İkincisi, yönetişimin ve ortaklıkları güçlendirilmesi:

- Kamu sektörüne odaklanmaktadır. Hükümetin kapasitesinin güçlendirilmesi, Ginelilerin yararına kamu politikaları ve kamu hizmetleri için daha iyi koşullar

arayışında gerekli bir koşuldur ve aynı zamanda Hükümetin CEM'de tavsiye edilen siyasi gündemin tam liderliğini üstlenmesine izin vermektir.

- Yeni Hükümet, Gine-Bissau'nun kalkınma zorluklarıyla yüzleşmek için çok sayıda ortağa güvenebilecektir. Kalkınma ortaklarının, bölgesel kuruluşların ve sivil toplum kuruluşlarının toparlanma gündemini desteklemedeki rolü analiz edilmektedir.

Üçüncüsü, ailelerin ve bireylerin etkisinden yararlanılması:

- Özel ve kamu nakit transferlerinin dönüştürücü etkisine odaklanmaktadır. Göçmen ailelerin de yoksullukla mücadelede ortak olduğu düşünülebilirse de diasporanın ülke için bir büyüme kaynağı olduğu sıklıkla unutulması,
- İşçi dövizleri kalkınma için bir katalizör olabilir. Kamu nakit transferleri de dahil olmak üzere sosyal yardım programlarının paylaşılan büyümeyi destekleyebileceği fikrini destekleyen son kanıtlar da gözden geçirilmektedir.

Dördüncüsü ve son olarak, doğal kaynakların zenginliğinden yararlanılması:

- Gine-Bissau'nun doğal zenginliklerinin kalkınmadaki rolünün yanı sıra, Gine-Bissau'daki neredeyse tüm ekonomik faaliyetler doğal kaynaklara bağlı olduğundan doğal kaynakları sürdürülebilir bir şekilde yönetmenin ve bunların kullanımları arasında sezgisel dengeler kurmanın Gine-Bissau'da refahı artırmanın anahtarı olduğu tartışılmaktadır.

6.1.1. Büyümenin Anahtarlar

Büyümenin istihdam ve dolayısıyla yoksulluğun azaltılması üzerinde en büyük etkiye sahip itici güçlerinin yanı sıra, doğal kaynakların zenginliğini paylaşarak daha fazla refahı destekleyebilecek etkenleri de göz önünde bulundurulmaktadır. Gine-Bissau'nun en önemli ekonomik sektörü kajudur.

Önemli bir ekonomik potansiyele sahip olan, ancak Gine-Bissau ülke olarak Kurtuluş Savaşı'ndan sonra çöken ve o günden bu yana durağan kalan bir sektöre olan pirinç sektörü de istihdam ve ihracat çeşitlendirmesi açısından önemli bir potansiyel barındırmaktadır. Pirinç, kendi tüketimi için yetiştirilirse gıda güvensizliğini azaltma konusunda da önemli bir potansiyele sahiptir. Şu anda Gine-Bissau bir balıkçı ülkesi değildir. Ancak balıkçılık sektörünün önemli bir büyüme potansiyeli sunduğu

tartışılmaktadır. Balıkçılık aynı zamanda balıkçılık ruhsatlarının verilmesi yoluyla Hükümet için önemli bir gelir kaynağı oluşturmaktadır.

Pek çok gözlemcinin beklentilerinin aksine, eğer yerel topluluklar madenlere hizmet sağlama açısından birbirine bağlanırsa, madencilik Gine-Bissau'da istihdam yaratma potansiyeline sahip sektörler arasında yer almaktadır. Gine-Bissau madenlerinin büyük potansiyellerinden biri, üretecekleri ve insani ve fiziksel sermayeye, maddi olmayan sermayeye (yönetişim gibi) ve ayrıca sosyal yardım programlarının yerli kaynaklarla finanse edilmesine yatırılabilir kaynaklarda yatmaktadır. Her ne kadar Gine-Bissau'da turizm sektörü hâlâ gelişmekte olsa da ülkenin doğal güzellikleri - Hükümetin onu koruma alanları aracılığıyla korumaya yönelik çabalarıyla birleştiğinde - turistlere sunacak çok şey vardır. İyileşme gündemi başarılı olursa ve Gine-Bissau'da büyüme ile istikrar gerçekleşirse turist hacminin artması muhtemeldir.

6.1.2. Kaju Üretimi ve Ülkenin Ekonomisindeki Yeri

Kaju sektörü Gine-Bissau'daki en önemli tarım sektörü olup, ülke ekonomisinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Kaju ekili alanın yaklaşık yüzde 50'sini kaplarken çoğunlukla ortalama 2 ila 3 hektarlık arazi eken küçük çiftçiler tarafından ekilmektedir. Kaju, ülkenin çoğu bölgesinde ortalama gelirin yaklaşık üçte birine karşılık gelmektedir. Uzun yıllar boyunca kaju fıstığı ihracatı Gine-Bissau'nun ihracat kazancının yüzde 90'ından fazlasını oluşturmuştur. Kaju değer zincirinin boyutunun büyütülmesi ve buna bağlı olarak yoksulluğun azaltılması açısından şu anda iki zorluk öncelikli öneme sahiptir:

- Çiftçiler, düşük gelirli ve az fırsatlı bir ortamda "kapana kısılmış" ve daha iyi ekonomik sonuçlara erişme konusunda kısıtlıdır. Üreticiler ihtiyaçlarını karşılamak için büyük ölçüde yıllık kaju satışına bağlı ve hasat zamanında ailelerini beslemek için bazen 1 kg pirinç karşılığında 3 kg kaju bazen de kampanya iyi geçiyorsa 1 kg pirinç karşılığında 1 kg kaju satıyorlar.
- Gine-Bissau'daki kaju hasadının büyük kısmı işlenmemiş olarak başta Hindistan ve Vietnam olmak üzere ihraç edilmektedir. Üretimin yüzde 13'ü kadar küçük bir kurulu işleme kapasitesi var. Bu da ciddi gelir kayıpları anlamına geliyor.

İşlenmemiş kaju ihraç ederken, Gine-Bissau iki ana alıcıya bağımlı bir konumdadır ve kendisini işleme endüstrisinde yaratılan katma değerden ve istihdamdan mahrum bırakıyor. Ham kaju fıstığı kg başına 0,5 ABD dolarından satılırken, işlenip plastik bir torbaya paketlenildiğinde kg başına 7 ABD dolarına ulaşabilmektedir. Yılda işlenen yaklaşık üç ton, ülkede istihdam sağlandığı anlamına gelmektedir (Mundo, Ferguson & Wilkinson, 2015). Bu sorunların ele alınması, Gine-Bissau'nun dünya pazarına katılımını artırırken aşırı yoksulluğun azaltılmasına da yardımcı olacaktır. Bu zorluklara yanıt vermek, kaju üreticileri ve potansiyel işleyiciler için ciddi kısıtlamaların çözülmesini gerektirmektedir. Bu kısıtlamaları şu şekilde ele almak mümkündür:

- *Bilgi sorunları:* Geçimlik çiftçiler (üretim yüzde 80'i) kötü hayvancılık uygulamalarını takip ediyor. Sonuç olarak verimlilik potansiyel seviyesinin altındadır. Fiyat bilgisi kırsal topluluklarda da kusurlu bir şekilde akmaktadır.
- *Sınırlı müzakere gücü:* Kırsal toplulukların daha iyi örgütlenmemesi durumunda, üreticilerin hasat zamanında sınırlı pazarlık gücü vardır ve bu, bilgi akışını etkileyen diğer aksaklıklarla birleştiğinde, gelir üzerinde önemli etkiler yaratır.
- *Sermaye kısıtlamaları:* Üreticiler ve potansiyel işleyiciler, işlerini genişletirken sermaye kısıtlamalarıyla karşı karşıya kalıyor. Nakit Dönüşüm Döngüsü (CCC)'nin satın alınması, kısa bir süre içinde önemli miktarda sermaye harcamasını içerir. İyi işleyen sermaye piyasalarının yokluğu göz önüne alındığında, bu durum yeni şirketlerin girişini engelleyebilir.
- *Koordinasyon sorunları:* Bireysel küçük çiftçiler, yerel üreticiler arasındaki koordinasyonu destekleyecek mali ve teknik araçlara sahip olmadığından, sektör iyi organize edilememekte ve sonunda alıcılar tarafından yönlendirilmektedir.
- *Politika bozulması:* Önceki Hükümet müdahaleleri - özellikle sektör stratejisi, referans fiyatlar ve vergiler gibi politikadaki istikrarsızlık - sektöre yatırım yapma olasılığını azaltmıştır.

İşlenmiş kaju, verimli bir şekilde uygulandığında daha yüksek bir katma değer anlamına gelir ve endüstriyel tabanın genişlemesiyle eş zamanlı olarak önemli sayıda

iş yaratabilir. Kaju büyümenin itici gücüdür ancak değer zincirinde yukarı doğru çıkması da önemlidir. Bu faaliyet, eğer çiftçilerin çıkarları korunursa, adil ve paylaşımlı büyüme teşvik edebilir ve ekonomiyi hammadde üretim üssünden değer zinciri boyunca daha fazla fırsata sahip bir temele doğru geliştirebilir. Gine-Bissau'da önemli bir işleme potansiyeli mevcut ancak aynı zamanda önemli zorluklar ve riskler de vardır (Beine & Özden, 2011).

Ülkeyle olan önemine rağmen, Gine-Bissau'daki kaju sektörü, toplam 4,3 milyar ABD doları tutarındaki dünya kaju pazarının yalnızca %4'ünü temsil etmektedir. Daha büyük bir küresel pazar payı elde etmek için Gine-Bissau'nun değer zincirini güncellemeye ve işleme endüstrisini teşvik etmeye yatırım yapması gerekiyor. Aşağıdaki özelliklere sahip bir sistemi uygulamaya koymak için, müdahalelerin diğer uluslararası kalkınma ajanslarının geçmişteki başarısızlıkları ve yakın zamandaki başarıları dikkate alınarak yapılması gerekmektedir (Rosa, 2015).

Değer zinciri, çeşitliliği teşvik eden faaliyetlerle tamamlanan entegre bir geliştirme yaklaşımını gerektirmektedir. Kaju sektörünü geliştirmeye yönelik bütünsel bir yaklaşım, gıda güvenliği sorunlarının ele alınması, çiftçilerin dış şoklara karşı dayanıklılığının artırılması, kırsal toplulukların değer zinciri boyunca çalışmaya dahil edilmesi, tarımda yeni sürdürülebilir fırsatlar geliştirilmesi ve gelecekteki yapısal değişim politikalarına bilgi sağlanması açısından kritik öneme sahiptir. Böylece, tarımda üretkenliği artırarak, aynı zamanda geliri uyumlu hale getirerek ve özellikle pirinç gibi ürünlerde çeşitliliği teşvik ederek kaju sektörünün uzun vadeli sürdürülebilirliğini sağlamak önemlidir. Ağaç yoğunluğu gibi konuların ele alınmasının yanı sıra kaju ağaçlarının yüksek arazilerdeki pirinç gibi istikrarlı mahsullerle iç içe geçmesi de dahil olmak üzere daha iyi tarım uygulamalarını teşvik etmek kritik önem taşıyor. Bu önlemler aynı zamanda fiyat bilgi sistemi ve ortak depolama tesisleri kurarak çiftçilerin pazarlık gücünü de artıracaktır. Depolama tesisleri, çiftçilerin pazarlık gücünü artırmak ve yerel işleme birimleriyle bağları güçlendirmek gibi ikili bir amaca hizmet eder.

Çiftçiler hasatlarının tamamını satmak zorunda kalmayacak ve bu nedenle daha iyi fiyatlar için pazarlık yapabilecekler. Çiftçiler, işleme tesisleriyle bağlantı kurarak bu yatırımlardan elde edilen geliri paylaşırken, kajuları için adil bir fiyat elde edebilecekler (O'Regan & Thompson, 2013). Kaju tarımsal işleme söz konusu

olduğunda temel soru, Gine-Bissau'nun daha iyi tarımsal-ekolojik koşullara sahip olmasına rağmen neden diğer büyük kaju üreticileri yerine ham kaju hasadının neredeyse tamamını ihraç etmeye devam ettiğidir. Dış yatırımcılar için temel kısıtlamalar siyasi istikrarın olmayışı ve zayıf yatırım ortamı olmuştur. Yerel yatırımcılar için, dış yatırımcıları etkileyen faktörlere ek olarak en önemli kısıtlamalar: kredi kıtlığı, insan sermayesi ile ilgili zorluklar, yeterli kaynaklara ve kaju işlemeyi teşvik etme yetkisine sahip kurumsal bir yapının bulunmaması ve girişimcilik eksikliğidir (Nunes, 2013).

6.1.3. Balıkçılık Faaliyetlerine İlişkin Kısıtlamalar ve Çözüm Önerileri

Balıkçılık, Afrika'nın batı kıyısında gerçekleştirilen temel ekonomik faaliyetlerden biridir. Bu faaliyetin önemi, Gine-Bissau da dahil olmak üzere kıyı devletlerinde büyümeye, yoksulluğun azaltılmasına ve gıda güvenliğine olan katkısında açıkça görülmektedir. Gine-Bissau'nun (okyanus adaları hariç) yaklaşık 270 km'lik nispeten küçük bir kıyı şeridi vardır. Kıyı, bir düzine haliç ve geniş bir takımada tarafından derin bir şekilde oyulmuştur ve bu da ona Batı Afrika'daki en büyük kıta sahanlıklarından birini vermektedir. Gine-Bissau'nun balıkçılık suları, bol miktarda balık türü ve çeşitliliği açısından oldukça zengindir ve ulusal toprakların neredeyse yüzde 10'unu oluşturan 3.400 km²'lik mangrov örtüsünü sağlayan ülkenin ana haliçlerinden gelen besin akışıyla desteklenmektedir. Ülkedeki akıntıların baskın aktivitesi, deniz sularının daha iyi üretkenliği için su sütunları aracılığıyla besin alışverişini kolaylaştırmaktadır. Bu olgunun ortaya çıkması, kıtasal plakanın büyüklüğü (45.000 km²'den fazla), sığ derinlikler ve birçok deniz türü için bir sığınak ve üreme alanı sağlayan farklı doğalar ile kolaylaştırılmaktadır.

Tahmini yıllık üretime Gine-Bissau sularında yasadışı avlanmalar dahil değildir. Her ne kadar yasa dışı, düzenlenmemiş ve rapor edilmemiş yakalanan balıkların hacmi bilinmese de sularındaki balıkçılık faaliyetlerini etkili bir şekilde kontrol etmeye yönelik kurumsal kapasitenin zayıf olması nedeniyle ülkede yasa dışı, bildirilmeyen ve düzenlenmemiş balıkçılık (IUU) avcılığının çok yüksek olduğu değerlendirilmektedir. Mevcut duruma göre, Gine-Bissau açıklarındaki sularda avlanan tahmini miktarlar gerçeklikten farklı olabilmektedir. Batı Afrika Bölgesel Balıkçılık Programının uygulamaya geçmesiyle bu durumun değişmesi beklenmektedir (DEİK, 2022).

Genel olarak Gine-Bissau ve Batı Afrika bölgesinde deniz kaynakları, esasen düzenlenmesiz bir ortamda aşırı balıkçılık baskısına maruz kalmakta ve bu da kaynak tabanının aşırı kullanımına ve düşük performansına yol açmaktadır. Balıkçılık kaynakları yenilenebilir olup, rasyonel ve sürdürülebilir bir şekilde yönetildikleri takdirde uzun yıllar boyunca sürekli bir ekonomik ve sosyal fayda akışı üretmeye devam edebilecek bir zenginlik biçimini temsil etmektedir. Bu geniş kaynak tabanıyla, Gine-Bissau'daki balıkçılık sektörü, ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılması gibi belirli kalkınma hedeflerine ulaşılmasına daha büyük katkı sağlama potansiyeline sahiptir, ancak bu aşırı sömürüyü önleyecek şekilde daha iyi yönetilebilirse mümkündür. Çalışmalar ve saha gözlemleri, balık stoklarının aşağıdaki nedenlerden dolayı azaldığını göstermektedir.

Gine-Bissau'nun kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılması ve aşırı sömürülmesini önleme konusunda yetersiz kapasitesi, daha spesifik olarak ülkenin yasa dışı balıkçılığı önleme ve durdurma konusundaki yetersizliği ve ayrıca *offshore* ekonomide kaynakların büyük oranda, avlarını bölgeye nadiren ulaştıran veya yerel ekonomiye katılan endüstriyel veya yabancı gemiler tarafından toplanması ve bu durumun ülkelerin değerini yalnızca küçük bir kısmını ele geçirmesine yol açması bu alandaki önemli sınırlamalar olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu zorluklar gerçektir ve ülkenin, ulusal balıkçılık kaynaklarının doğru şekilde çıkarılmasıyla elde edilebilecek zenginliği yakalama becerisini etkilemektedir (Abdoulaye, 2018). Gine-Bissau, balıkçılığın kamu sektörü için üretebileceği geliri sürdürülebilir bir şekilde artırmayı hedeflerken, ülke, daha fazla gelir sağlamak amacıyla uzun vadede açık denizden kıyı ekonomisine kademeli bir geçişin temellerini Batı Afrika Bölgesel Balıkçılık Programı (WARFP) aracılığıyla atmaya başlamıştır. Balıkçılık ürünlerine yerel olarak değer verilmesi ve ilgili hizmetlerin geliştirilmesinin teşvik edilmesi gerekmektedir. Ekonomik ve sosyal kalkınma da dahil olmak üzere, bu vizyona ve yüksek değerli hedeflere ulaşmak için Gine-Bissau'nun balıkçılık sektörü için çözüme kavuşturması gereken konuları şu şekilde ele almak mümkündür:

- Balıkçılık faaliyetleriyle ilgili potansiyel olumsuz etkileri ve baskıları en aza indirerek ekolojik sürdürülebilirliği sağlamaya çalışmalı,
- Aşırı sömürülen stokların veya popülasyonların geri kazanılmasına izin verilmeli,

- Etkili ve sürdürülebilir bir izleme, kontrol ve gözetim sistemi oluşturarak kaynaklar ihtiyatlı bir şekilde çıkarılmalı ve ülke sularında gasp ve yasa dışı balıkçılığa karşı koruma sağlayan, böylece yasa dışı, düzenlenmemiş veya rapor edilmeyen balıkçılık olayları azaltılmalı,
- Balıkçılık kaynaklarının ve ilgili ekosistemlerin sürdürülebilir keşfi ve yönetimi için bilgi paylaşımı yoluyla bilgi tabanı güçlendirilmeli,
- Batı Afrika bölgesinde sürdürülebilir balıkçılığın yönetimi ve geliştirilmesine yönelik işbirlikçi çabalara katılmalı,
- Hükümetin Batı Afrika Bölgesel Balıkçılık Programı (WARFP) kapsamındaki düzenlemeleri uygulamasını güçlendirmek için çabalara devam etmeli,
- Komşu ülkelerden gözetleme gemileri veya uçaklarının kullanılma olasılığının araştırılması gerekli,
- Katılımcı ve şeffaf bir şekilde yürütülen, en iyi yönetim uygulamaları ve balıkçılık kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı ve yönetimi ile birlikte kurumsal ve yasal çerçevede reformlar yürütülmeli,
- Balıkçılığa ve ilgili yönetim süreçlerine ekosistem temelli yaklaşımların ilkeleri dahil edilmeli,
- Potansiyel balıkçıları balıkçılık ticaretiyle tanıştırmak için sivil toplum kuruluşları (STK) ile ortaklıklar geliştirilmeli.

6.1.4. Pirinç Sektörün Önemi ve Üretim Yetersizliği

Pirinç, Gine-Bissau'daki en önemli ürünlerden biridir. Pirinç ana gıda ürününü temsil ediyor ve şu anda yalnızca kendi tüketimi için olmasına rağmen düzenli olarak ekilmektedir. Pirinçte yurt içi talebin yaklaşık %40'ı ithalatla karşılanıyor. Pirinç, kaju çiftçileri arasında doğrudan alışveriş için kullanılan temel ürünlerden biridir. Pirinç, özellikle ekildiği kırsal ve fakir bölgelerde gıda güvenliğini ve geliri artırma konusunda önemli potansiyele sahip bir üründür. Hükümet ek pirinç üretimi geliştirmekle ilgilenmektedir. Dünya Bankası hali hazırda Gine-Bissau'da pirinç sektörünün gelişmesi için yardım sağlamaktadır.

Ülkede pirinç ekimi yaklaşık 500 yıl önce sömürge öncesi dönemde başlamıştır. Bol yağış ve yüksek toprak verimliliği, ülkenin kuzeyindeki pirinç üretimi ev içi kullanıma

yönelikti ve sıklıkla diğer mallar ve ithal mallarla doğrudan değişim amacıyla kullanılıyordu. 1915'teki sömürge savaşı, köylerin tamamının yakılması ve pirinç yetiştirme sistemlerinin bakımının tehlikeye atılması nedeniyle pirinç ekimi durumunu kötüleştirmiştir. Bölgeleri Portekiz kolonisi haline getiren savaşların ardından gelen zorunlu çalıştırma, Kuzey'deki pirinç ekimindeki krizi daha da kötüleştirdi. İş, sömürge kamu çalışanları için bina ve evlerin yanı sıra köprü ve yolların inşasına yeniden tahsis edilmiştir.

Kuzeydeki sömürge rejiminin dayattığı baskıcı koşullar nedeniyle, göçmenlerin yeterli tarımsal-ekolojik koşullar altında pirinç yetiştirme sistemlerin kurduğu Güney'deki Catio bölgesi, Tombali bölgesi gibi yeni bölgelere kitlesel bir göç yaşanmıştır. Bu sistemlerde pirinç, geçimlik üretimin yanı sıra ticari amaçlarla da üretilmiştir. Sonuç olarak, ulusal pirinç üretimi 1930 ile 1960 yılları arasında arttı ve ülke küçük miktarlarda ihracat yaparak 1940 ile 1955 arasında zirveye ulaşmış ve ortalama yıllık üretimin kabuğu çıkarılmamış 45.000 ton veya 30.000 ton temiz beyaz pirinç olduğu tahmin edilmiş ve bunun yaklaşık 7.000 tonu ihraç edilmiştir (DEİK, 2022).

Aslında, ulusal kurtuluş savaşı sırasında pirinç üretimi azalmıştır. Pirinç ekim alanları Portekiz Silahlı Kuvvetleri tarafından bombalandı ve isyancılar tarafından kontrol edilen bölgelere gıda tedarikini kesmek amacıyla hidrolik altyapı (köprüler ve tuz önleyici kanallar) yok edilmiştir. Ayrıca, pirinç ekiminin temel direklerinden biri olan yaşlılar ve gençler arasındaki otorite ilişkileri, mangrov pirinç yetiştiricilerinin göç etmesiyle ortadan kalktı ve mangrov pirinç bataklıklarının birçok çevresinin terk edilmesine yol açtı. Sömürgeci kontrolü altındaki kent merkezleri pirinç ithal etmek zorunda kalmış ve Gine ve Cape Verde'nin Bağımsızlığı için Afrika Partisi (PAIGC) tarafından kontrol edilen bölgelerde üreticiler, daha az verimli dağlık bölgelerde geçimlik pirinç ekimi sistemleri geliştirmeye zorlanmıştır (Larsen, 2015).

Gine-Bissau, her türlü pirinç ekimi için uygun koşullara sahip, alçak rakımlı bir nehir ağzı ülkesidir. Güney bölgesi özellikle mangrov bataklığı pirinç için uygundur. Kıyı bölgelerinde çok sayıda nehir ağzları ve bunların gelgitleri, geniş ulaşım ve sulama kanallarının sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. İç kesimlerde kurak mevsimde tatlı su akışları önemli ölçüde azalmaktadır. Yeraltı suyu kaynakları bol ve değişken kalitededir. Güney bölgeleri Tombali, Quinara ve Bolama/Bijagós bölgelerini içerir ve nemli bir subtropikal iklim ile karakterize edilir.

Burası Gine-Bissau'da özellikle mangrov bataklıklarından elde edilen pirinç açısından en büyük tarım potansiyeline sahip tarımsal-ekolojik bölgedir. Bölge, mangrovlarda ve ovalarda pirinç ekimi için iyi bir tarım potansiyeline sahiptir. Mansoa Nehri Vadisi, 19.000 hektar olarak tahmin edilen pirinç ekimi için en büyük potansiyeli temsil ediyor. Doğudaki tarımsal-ekolojik bölge, iki farklı mevsimin olduğu bir iklimle karakterize edilir: Kasım ile Mayıs ayları arasındaki kurak mevsim ve Haziran'dan Ekim'e kadar yağışlı mevsim. Düzensiz yağış nedeniyle, bu bölge yağmurla beslenen yüksek arazi pirinci açısından en düşük potansiyele sahiptir, ancak Geba Nehri Vadisi'nde tahmini 25.000 hektarlık sulanan ova alanı potansiyeli ile sulu pirinç için iyi bir potansiyele sahiptir (O'Regan & Thompson, 2013).

Tarımsal birimlerin müdahaleleri açısından, pirinç sektörü, yerel koşullara uyum sağlayan daha iyi tohum çeşitlerinin ve daha iyi ürün yönetiminin sunulmasından büyük fayda sağlayacaktır. Bu, Gine-Bissau'nun onlarca yıldır kayda değer bir tarımsal araştırma kapasitesine sahip olmaması anlamında, hızlı kazanımların açık bir örneğidir. Bu, çiftlik birimi düzeyinde uygulanmak üzere hızlı bir şekilde uyarlanabilecek birçok "hazır" iyileştirmenin olduğu anlamına gelir. Her ne kadar bu bir yıldan diğerine yapılabilecek bir şey olmasa da potansiyel kazanımların çok büyük olduğu ve bu iyileştirmelerin üretim ve verimlilik eğrilerini artırmaya yardımcı olacağı da aynı derecede açıktır.

Araştırma ve girdilerin sağlanması, satılan pirinç açısından bir çıktı tepkisi için minimum koşulların elde edilmesi amacıyla yoğun çabanın gerekli olduğu alanlardır. Gelişmiş tohum araştırmaları alanında, Afrika Pirinç Merkezi (eski adıyla Batı Afrika Pirinç Geliştirme Derneği) en bariz temas noktasıdır ve bu kuruluş ile Gine araştırma kuruluşları arasındaki ilişki birinci öncelik olarak finanse edilebilir veya desteklenebilir. Gine-Bissau, Batı Afrika Tarımsal Verimlilik Projesi kapsamında bölgede yürütülen, özellikle tohum çeşitleri ve uygun uygulamalara ilişkin araştırmaların sonuçlarından potansiyel olarak faydalanabilir (Mundial, 2011).

Ayrıca, tarımsal birimlerin altyapısı, yerli pirinç üretim kapasitesinin yeniden tesis edilmesi için temel bir ihtiyaçtır. Bu, mangrov pirinci için setlerin rehabilitasyonu veya inşası yoluyla ya da ovalarda pirinç ekimi için drenaj kanalları ve erozyon önleyici setler yoluyla başarılabilir. Mangrov üretim sistemindeki setler ve kanal bariyerlerinin yanı sıra mevcut proje tekliflerinde hâlihazırda öngörülen sulanan alanlardaki

iyileştirmeler, Gine-Bissau'nun gıda dengesinde önemli bir fark yaratabilir. Beşeri sermayenin mevcudiyetinin bu potansiyelin hayata geçirilmesinde çok önemli bir kısıtlama olduğunun altını çizmek önemlidir.

Bu durum özellikle proje desteğinin üretimi yeniden harekete geçirecek koşulların yaratılmasına yardımcı olmak için çok şey yapabileceği başlangıç altyapı çalışmaları açısından geçerlidir. Büyük bir kısmı üreticiler tarafından tüketilen önemli miktarda yerli üretim olmasına rağmen, satışlardan elde edilen gelir yerel pazarlara ulaşmıyor. Kırsal hanelerin çoğunluğunun pirinç üretimiyle uğraştığı tahmin edilmektedir. Bunların üçte birinden azı ürünlerini satmaktadır. Esasen, yerel pirinç ekonomisi son yüzyıllarda olduğu gibi işliyor: Pirinç, az sayıda girdi satın alınarak çoğunlukla geleneksel yöntemlerle üretiliyor ve onu yetiştirenler tarafından tüketilmektedir.

Ancak ağırlıklı olarak il pazarlarında bir miktar satılıyor. Üretim hacminin bir kısmının Bissau'ya ulaştığı ancak miktarların çok düşük olduğu bildirilmiştir. Kaju ile doğrudan takas yapmak için kullananlar hariç, pirinç ticaretiyle uğraşan çok az tüccar vardır. Üretim hacminin büyük bir kısmı, nadiren evlerinden uzağa seyahat eden çiftçiler tarafından pazara getirilmektedir. Temel altyapının yokluğu, piyasaları birbirine bağlamanın ve üreticilerle tüketicileri birbirine bağlamanın önündeki en büyük engeldir (Milão, 2014). Doğru politika dengesi ile Gine-Bissau'nun pirinç üretimi açısından potansiyelini hayata geçirmek için önemli bir alan vardır. Gine-Bissau'da yapılan son çalışmalarda tahmin edilen ve tarih boyunca gösterilen güçlü karşılaştırmalı üstünlük, karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı uzun vadeli bir politikanın, beklenenden daha kısa sürede olumlu getiriler sağlamaya başlayabileceğini göstermektedir.

Ancak, sektöre yeterli yatırım yapılması durumunda çiftçilerin önemli bir kısmının pirince dönmesi gerekiyor. Pirinç sektörünü canlandırmak için gereken ağır fiziksel yatırımlar, araştırma ve yayım hizmetlerinin sağlanması ve arazi sahipleriyle bağların iyileştirilmesine yönelik çabalar dikkate alınır, özel sektör piyasa bağlantılarını geliştirmek için kredi ve diğer hizmetlerin kullanılabilirliğini iyileştirebilir. Dünya Bankası, pirinç üretimi için arazilerin rehabilitasyonu konusunda hâlihazırda hükümeti desteklerken aynı zamanda başta pirinç olmak üzere tarımsal üretimi artırmak için küçük çiftçilere daha iyi tarımsal girdilerin sağlanmasını da teşvik edecektir (Lobão, 2015).

6.1.5. Madencilik ve Petrol Sektörlerine İlişkin Kalkınma Hamleleri

Tarihsel olarak Gine-Bissau'da madencilik ve petrol sektörleri, bazı taş ocakçılığı ve az miktarda zanaatkar madencilik dışında mevcut değildi. Kalite ve altyapı sorunları, uluslararası fiyatların düşmesi ve siyasi istikrarsızlık nedeniyle potansiyel olarak büyük miktarda boksit ve fosfat yataklarının bulunduğu 1970'lerden beri bilinmesine rağmen, bunlar hiçbir zaman gerektiği gibi araştırılmamıştır. Ancak son yıllarda hem boksit (2007) hem de fosfat (1997) sahaları uzun vadeli arama imtiyazlarına girmiştir.

Fosfat konusunda ise, 2014 yılında yeni sahipler, Gine-Bissau tarihindeki en büyük yatırım olma potansiyeline sahip büyük bir madenin geliştirilmesi için bir fizibilite çalışması başlatmıştır. Ayrıca, en sonuncusu 2013 yılında nispeten sığ sularda kaydedilen ve ekonomik açıdan işletilebilir ilk yatak olma vaadini gösteren açık denizde çok sayıda ağır petrol yatakları keşfedildi; ancak sonuçlanması için hala gidilecek uzun bir yol olduğu bilinmektedir. Diğer birçok şirket şu anda bu alanda faaliyet göstermekte ve potansiyel olarak gelecek vaat eden diğer kaynakların daha fazla değerlendirilmesi üzerinde çalışmalarını sürdürmektedir (Larsen, 2015).

Bununla birlikte, nüfusun büyük çoğunluğunun, büyük petrol ve mineral yataklarının keşfedilmesi ve işletilmesinden yalnızca fayda görmediği, aynı zamanda zarar gördüğü çok sayıda ülke örneği mevcuttur. Kaynak kullanımının faydalarının dağıtılmasını ve yeni kalkınma fırsatlarının hayata geçirilmesini sağlamak için tüm madencilik sektörü değer zincirinde özel program ve politikaların üstlenilmesi gerekecektir. Ek olarak, Gine-Bissau nüfusunun büyük çoğunluğunun tarım ve balıkçılığa güçlü bağımlılığı göz önüne alındığında, geliştirilen ve ilgili altyapının çevresel etkisinin en aza indirilmesi ve arazi talebiyle birlikte operasyonel alan gereksinimleriyle sınırlandırılması önemlidir.

İşletmeler sırasında ve madenin kapatılmasından sonra mümkün olan en üst düzeyde gerçekleştirilecektir. Kısacası, kaynak kullanımı Gine-Bissau'da sürdürülebilir sosyoekonomik kalkınmaya yalnızca doğal sermayenin insan sermayesine, altyapıya veya daha iyi kurumlar gibi maddi olmayan sermayeye dönüştürülmesini sağlayacak politika ve programlar uygulandığında yol açacaktır (Mondo, Mundo, Ferguson, & Wilkinson, 2015).

Madencilik, ekonomiyle yerel bağlantıları teşvik ederek yerel gelirleri destekleyebilir. Diğer ülkelerden elde edilen deneyimler, madenlerde çalışmanın ve bunların

tedarikinin, düşük vasıflı sektör de dahil olmak üzere yerel topluluklar için önemli bir gelir kaynağı olabileceğini göstermektedir. Madencilik şirketleri genellikle toplumsal kalkınmayı destekler ve beceri veya eğitime yönelik potansiyel yatırımları ülkenin insan sermayesi düzeyini artırabilmektedir. Madencilik sermaye yoğun bir faaliyet olmasına rağmen madencilik sektörünün çarpan etkisi göz ardı edilmemelidir. Madencilik endüstrileri sektöründen elde edilen kiralalar, nakit transferi programlarını sürdürülebilir hale getirebilir. Önceki Ülke Ekonomik Memorandumu (CEM) bölümlerinde tartışıldığı gibi, kısa vadede sosyal yardım programlarının bağışçılar tarafından finanse edilmesi gerekecektir. Ancak bağışçı finansmanı sürdürülebilir değildir (Mondo, Mundo, Ferguson & Wilkinson, 2015).

Madencilik endüstrileri sektörü gelirlerinden elde edilen gelirler kısmen bütçeyi destekleyebilir ve gelecek nesillerin kullanımı için ve reel döviz kuru değerlenmesiyle bağlantılı “Hollanda Hastalığı”ndan kaçınmak için tasarruf edilebilir. Sosyal yardım programları bütçeden özerkse ve madencilik gelirleri istikrarlı bir devlet geliri kaynağı oluşturuyorsa, o zaman sosyal yardım programları yerli kaynaklardan finanse edilerek sürdürülebilir hale gelebilir. Hatta bu bölümün sonunda incelenen, odaklanmış nakit transferi programlarına ek olarak doğrudan temettü transferlerinin yönetişimi geliştirebileceğine dair bir argüman bile mevcuttur.

Enerji Endüstrisi sektörü kiralaları nüfusa dağıtılsa, tüm vatandaşların şeffaf yönetişimi güvence altına alma teşviki olur. Gelirin kaybolmamasını ve doğrudan temettü mekanizması kapsamında öngörüldüğü şekilde dağıtılmasını sağlamak. Madencilik endüstrileri gelirinin nakit transferleri veya doğrudan temettü transferleri yoluyla dağıtılması, Ginelilerin çoğunluğunun ülkenin yenilenemeyen zenginliğinden faydalanmasını sağlamaya da yardımcı olabilir (Dünya Bankası Grubu, 2011).

Hükümet, bazen diğer paydaşların da yardımıyla, madencilik endüstrisi operasyonlarının yerel nüfusa olan faydasını artırmak için bir dizi önemli girişimde bulunabilir. Bu girişimlere yönelik tavsiyeleri şu şekilde ele almak mümkündür.

- Potansiyel tedarikçi ile madenler arasında bağlantı oluşturmak ve yeterli enerji arzını sağlamak için altyapı yatırımları hayati öneme sahiptir;

- Madencilik şirketlerinin verimli bir şekilde ve ülkenin daha büyük çıkarı için devreye sokulması amacıyla Hükümetin kapasitesinin geliştirilmesi önemli olacaktır;
- Madencilik endüstrilerine ilişkin vergi gelirlerinin ulusal zenginliği artıracak şekilde yatırıma dönüştürülmesini sağlamak için kapasite geliştirme de gereklidir;
- Çevresel ve sosyal yükümlülükleri uygulamakla görevli kurumlara yeterli kaynaklar sağlanmalıdır. Bu, bağışçı kuruluşlardan maden çıkarma endüstrisi müfettişlerinin ve çevre uzmanlarının eğitimine yönelik fonları içerebilir;
- Madencilik endüstrilerine ilişkin vergi gelirlerinin önemli ve iyi tanımlanmış bir kısmı, bütçede yer alması gereken sosyal yardım programlarının finansmanını garanti altına almak üzere bütçeyi destekleyebilir. Uygun hedefleme yoluyla, sosyal yardım programları aynı zamanda madencilik endüstrisi faaliyetlerinin potansiyel olumsuz etkilerini de azaltabilir;
- Düşük vasıflı işlerin büyük çoğunluğu yerel topluluğun nitelikli üyelerine gitmelidir ve bu muhtemelen okuma-yazma eğitimini içerecektir;
- Yerel halkın madenlerde istihdam edilen daha nitelikli üyelerinin sayısını zaman içinde artırmak ve daha da önemlisi yerel KOBİ'lerin madenlere mal ve hizmet satma kapasitesini artırmak için madencilik şirketleri tarafından eğitim programları da dahil olmak üzere çabalar sarf edilmelidir. Bağışçıların desteklediği Hükümet, maden çıkarma sanayii sektörüne odaklanan mesleki eğitim programları oluşturmak isteyebilir;
- Genel olarak şirketlerin ve ulusal hükümetin yerel topluluklara karşı yükümlülükleri, yer değiştirme, istihdam, eğitim gibi önemli konuların tartışılmasına yönelik katılım mekanizmaları da dahil olmak üzere daha iyi tanımlanmalıdır;
- Ortaya çıkan kaçınılmaz uyuşmazlıklar için arabuluculuk sistemi kurulmalıdır;
- Çevre ve/veya madencilik endüstrisi yasalarında, sivil toplumun madencilik endüstrisi operasyonlarının çevresel ve sosyal performansına erişmesi ve bu performansını izlemesi için alan sağlayan hükümler getirilmelidir;

- Tüm orta ve büyük ölçekli maden çıkarma sanayii operasyonları için çevresel iddialara yönelik mali teminat verilmesi zorunlu olmalıdır; bu, şu anda Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın takdirinde olan bir konudur;
- Uzun vadede, potansiyel olarak bir devlet servet fonu aracılığıyla, maden çıkarma endüstrilerine ilişkin vergi gelirlerinin tasarrufuna yönelik bir çerçevenin sağlanması önemli olacaktır;
- Yine de uzun vadede hükümet madencilik şirketlerine yönelik vergi muafiyetini yeniden değerlendirmelidir.

6.1.6. Biyoçeşitlilik, Korunan Alanlar ve Turizme Yönelik Kalkınma Planları

Son on dört yılda Gine-Bissau, biyolojik çeşitliliğini ve önemli ekosistemlerini korumaya yönelik önemli yatırımlar yapmıştır. Bunların yerel aileleri desteklemede, bölgesel ve yerel ekonomik faaliyetler temelinde ve ayrıca küresel çevrenin sağlığına ve çeşitliliğine katkıda bulunmada oynadıkları hayati rolün bilincinde olarak ülke, Ulusal Sağlık Sistemi oluşturma sürecini başlatmıştır. Korunan Alanlar Ulusal Korunan Alanlar Sistemi (SNAP) kapsamında korunan alanların, yerel kalkınma, yerel nüfusu ve sürdürülebilir ekonomik faaliyetleri desteklemenin yanı sıra biyolojik çeşitlilik ve ekosistemlerin korunması için merkez olarak kullanılması planlanmıştır. Bu alanlar 70.000'in üzerindeki nüfusu desteklemekte ve dolaylı olarak küresel fayda sağlayan ulusal ve bölgesel ekonomik faaliyetleri desteklemektedir.

Şu anda Ulusal Korunan Alanlar Sistemi (SNAP), ulusal toprakların yaklaşık %15'ine eşdeğer olan 470.000 hektarı kapsayan beş kıyı ve deniz milli parkını ve koruma altındaki bir deniz topluluğu alanını içermektedir. Dulombi, Boe ve Tchetché kompleksinin bir parçası olarak yaklaşık beş arazi alanı eklenecek ve toplam kapsama alanı ulusal toprakların %26'sına çıkarılacaktır. Ayrıca Bijagós Takımadaları, diğerlerinin yanı sıra, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kuruluşları (UNESCO) İnsanlık ve Biyosfer Rezervi (MAB) olarak tanınmıştır. Bu alanların ve bunlara karşılık gelen varlıkların yönetimi ve korunmasında önemli ilerleme kaydedilmiş olmasına rağmen, Gine-Bissau ilerlemenin sürdürülmesini ve uzun vadede sürdürülebilir olmasını sağlama konusunda hâlâ zorluklarla karşı karşıyadır (Lobão, 2015).

Bu yatırımın bir sonucu olarak ve ülkede bulunan eşsiz kültürlerin ışığında, Gine-Bissau'da sürdürülebilir turizm ve ekoturizm, ekonomik büyüme ve istihdam kaynağı olma potansiyeline sahiptir. Ülkenin biyolojik çeşitliliği ve korunan alanları, çeşitli sektörleri destekleyen çok sayıda ürün ve hizmet sunmaktadır. Bununla birlikte, turizm, özellikle sürdürülebilir turizm ve ekoturizm, henüz gerektiği gibi araştırılmamış önemli bir potansiyele sahip bir alandır. Sürdürülebilir turizmin bir bölümü olan ekoturizm, ekonomik, finansal, sosyal/kültürel ve çevresel olmak üzere sürdürülebilirliğin dört ayağını içeren bir yapıdır.

Ekoturizm, doğa ve kültüre dayalı faaliyetlere odaklanır ve destinasyonun benzersiz ortamlarını ve kültürlerini öne çıkarır. Şu anda önemli yerlerde bazı küçük, özel projeler (Varela plajı) ve Sivil Toplum Kuruluşu (STK)'ların (Orango ve Cantanhez) tanıtım projeleri ortaya çıkmaktadır. Eşsiz biyoçeşitliliğinden, korunan alanlar açısından ve kültüründen yararlanarak Gine-Bissau, Batı Afrika'da ülkeye ekonomik faydalar getirecek, yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunacak ve ortak refahı teşvik edecek benzersiz bir ekoturizm destinasyonu yaratma potansiyeline sahiptir (Rosa, 2015).

Gine-Bissau, sürecin etkili bir şekilde yönetilmesi halinde turizm sektörünün gelişimini destekleyebilecek ulusal bir doğal ve kültürel kaynaklara sahiptir. Parkların ve biyolojik çeşitliliğin yönetimindeki ilerleme, kısa sürede neler başarılabilirliğinin kanıtıdır. Bu çaba sürdürülürse, Gine-Bissau'da zengin biyolojik çeşitlilik ve kültür temelinde modern bir turizm endüstrisinin geliştirilmesi gelecekte önemli bir büyüme kaynağı teşkil edebilir ve daha da önemlisi bu çabalar için güvenli bir finansman kaynağı sağlayabilir.

Yukarıdan aşağıya bir yaklaşımı dayatmak yerine, biyoçeşitliliğin ve korunan alanların potansiyelinin turizm için kullanılması, hâlihazırda başlamış olan faaliyetlerin üzerine organik olarak inşa edilen aşağıdan yukarıya bir faaliyet olmalıdır. Aslında uzun vadeli yaklaşım, “turizmi geliştirmek”ten çok devam eden çabaları teşvik etmek ve bunların sorumlu, adil ve sürdürülebilir olmasını sağlamak olacaktır. Turizm ağırlıklı olarak bir özel sektör faaliyeti olmasına rağmen, Hükümet politika otoritesi, düzenleyici ve altyapı sağlayıcı olarak kilit bir role sahiptir ve bu durumda aynı zamanda potansiyel sanayinin doğal sermaye tabanının yöneticisidir (Milão, 2014).

Gine-Bissau'da yaşayabilir bir turizm endüstrisi oluşturmanın anahtarı, varlıkları ve ilgili sorunları belirlemeye başlamak ve bunları ayrı ayrı üzerinde çalışılabilecek küçük bölümlere ayırmaktır. Varlıklar açısından karşılaştırmalı üstünlüğün nasıl rekabet avantajına dönüştürülebileceğini, yani biyolojik çeşitliliğin, korunan alanların ve ülkenin kültürel mirasının nasıl üretken bir varlığa dönüştürülebileceğini analiz etmek önemlidir. Bu zorluk birbiriyle ilişkili iki bölüme ayrılabilir (Mondo, Mundo, Ferguson & Wilkinson, 2015). Bu bölümler:

- Turizm varlıklarının korunması: biyolojik çeşitliliğe ve Ulusal Korunan Alanlar Sistemi (SNAP)'a odaklanarak doğal ve kültürel varlıkların yönetimi ve korunmasının nasıl sürdürüleceği ve güçlendirileceği;
- Varlıklardan yararlanmak: teşvik ortamının nasıl güçlendirileceği ve sürdürülebilir ve başarılı bir turizm sektörünün ortaya çıkmasının nasıl katalize edileceği.

Bu amaçla, Gine-Bissau'da turizm gündemini ileriye taşıma stratejisinin üç ana eksenini bulunmaktadır:

- Ülkenin doğal ve sosyal sermayesini korumak ve muhafaza etmek;
- Turizmin gelişmesi için teşvik edici ortamı ve kurumsal kapasiteyi uygulamaya koymak;
- Katılımcı turizm gelişimi için bir pilot proje ve test modelleri belirlemek.

6.1.7. Genel Olarak Altyapı Kısıtlamaları ve Öneriler

Gine-Bissau'daki altyapı boşlukları kalkınmanın önünde önemli bir engeldir. En önemli kısıtlamalardan biri enerji arzındaki açıktır. Enerji, ekonomik büyümenin kritik bir bileşenidir. Bir dizi ampirik çalışma, enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir ilişki olduğunu belgelemektedir. Gine-Bissau'da elektrik arzında ciddi bir açık var, bu da iş ve aile faaliyetlerini azaltmaktadır.

Uzayan elektrik krizi ve bunu çözmeye yönelik on yıldır uygulanan etkisiz önlemler, düzenli kesintilerden oluşan bir kısır döngüye yol açtı; yakıt hırsızlığı da dahil olmak üzere yüksek işletme maliyetleri; yasa dışı bağlantılar yoluyla elektrik hırsızlığı da dahil olmak üzere faturalandırma ve gelir tahsilatlarının azalması; bu verimsizlikleri başarısız bir şekilde karşılamak için yüksek tarifeler, doğrudan ve dolaylı

sübvansiyonlar nedeniyle önemli bir bütçe yükü ve tüketicilerin alternatif yollarla elektrik üretirken çok yüksek masraflara maruz kalması bu kısıtlamalara neden olan faktörler arasında yer almaktadır. Bu giderler, güvenilir hizmet eksikliği nedeniyle artan üretim maliyetleri nedeniyle çok yüksek bir ekonomik maliyeti temsil etmekte ve sonuç olarak yatırımı caydırmakta ve rekabet gücünü düşürmektedir. Yeni üretim ve dağıtım kapasitesine yatırım yapılmasına kritik bir ihtiyaç olduğunu söylemek mümkündür (Burkina Faso, 2016).

Elektrik arzının iyileştirilmesi sektörün yaşayabilirliğinin yeniden tesis edilmesini gerektirmektedir. Hizmete erişimi ve kalitesini sürdürülebilir bir şekilde iyileştirmek için gelir dengesinin onarılması gerekli olacaktır. Etkin olmayan bir faturalandırma sistemi şu anda ödeme oranlarının düşmesine neden oluyor ve aynı zamanda önemli derecede elektrik ve yakıt hırsızlığı da mevcut olup, Gine-Bissau Elektrik ve Su Şirketi'nin (EAGB) karlılığını baltalamaktadır. Alınan ücretler bölgesel standartlara göre bile son derece yüksek olmasına rağmen şirket mali dengeyi sağlayamamaktadır. Mali sürdürülebilirliğin yeniden sağlanması, sübvansiyonlara olan ihtiyacı azaltacak ve daha verimli kullanımlar için daha fazla kamu kaynağının serbest bırakılmasını sağlayacaktır (Kouakou, 2014).

Aynı zamanda ithal dizel yakıtta olan aşırı bağımlılığın azaltılması ve bölgesel ticaretten elde edilen faydaların en üst düzeye çıkarılması da önemli olacaktır. Yüksek fiyatlı akaryakıtta aşırı bağımlılığı azaltmanın ilk adımı, elektrik üretiminde dizelden ağır akaryakıtta geçişin tamamlanmasıdır. İkinci adım, Gambiya Nehir Kalkınma Örgütü Gambiya Nehir Kalkınma Örgütü (OMVG) aracılığıyla daha fazla temel yük ve yedek güç sağlayabilecek bölgesel/ikili elektrik enterkoneksiyonlarının ve Batı Afrika Güç Kümesi (WAPP) kapsamındaki enterkoneksiyonların geliştirilmesinin hızlandırılmasını sağlamaktır.

Bu bağlamda Gine-Bissau, özellikle OMVG elektrik sistemiyle bölgesel ara bağlantıların desteklenmesinde daha proaktif bir rol üstlenebilir ve böylece kısa vadede ihtiyaçlarını karşılamak için güvenli ve daha ucuz bir elektrik kaynağından yararlanabilir. Uzun vadeli önlemlerin üçüncüsü, yurt içi kullanım ve ihracat için içsel enerji kaynaklarının rasyonel bir şekilde geliştirilmesini içerecektir. Bu özellikle kırsal alanlarda hidroelektrik enerjinin (örneğin Salinho hidroelektrik projesi) ve güneş enerjisi kaynaklarının geliştirilmesiyle ilgilidir. Ülke, Salinho hidroelektrik projesi

gibi içsel hidroelektrik kaynaklarının geliştirilmesinin ithal elektriğe göre daha düşük maliyetli olmasını sağlamalıdır (Burkina Faso, 2016).

İkinci önemli kısıt, ülkenin kalkınmasını hızlandırma potansiyeline sahip olan Bissau limanına odaklanmaktadır. Prensip olarak Gine-Bissau'nun Atlantik Okyanusu'na kıyısı olan bir ülke olarak konumu bir değerdir. Böylece ülke, Atlantik'e doğrudan erişim ve Amerika ile Avrupa kıtalarını birbirine bağlayan ana deniz yollarına yakınlığı nedeniyle uluslararası ticaretten fayda sağlayabilmektedir. Bu nedenle liman sistemi ekonominin genel rekabet gücünde önemli bir rol oynamaktadır. Bugün Bissau limanı, bu şehirde kayıtlı uluslararası ticaretin %85'inden fazlasını gerçekleştirdiğinden ülkenin ana limanıdır ve Gine-Bissau'nun ana ihracatı olan kaju için dünyaya açılan ana kapıdır.

Dolayısıyla bu liman, ülkenin fiziki sermayesinin temel bir bileşenini oluşturmanın yanı sıra, Gine-Bissau'nun konumunun temsil ettiği coğrafi varlıktan faydalanmasının anahtarını da oluşturmaktadır. Ancak Bissau limanı istikrarsız bir durumda ve önemli miktarda yatırım ve yenileme gerektiriyor. Liman, zayıf operasyonel performans, yüksek tarifeler, kötü durumdaki altyapı ve zayıf kurumsal yönetim gibi idari nitelikte ve altyapının kendisiyle ilgili bir dizi sorunla karşı karşıyadır. Konteynerlerin ve dökme yüklerin yüklenmesi ve boşaltılmasındaki gecikmeler uzundur ve limanın yetersiz kapasitesinin bir yansımasıdır. Liman hâlihazırda, tasarlanan 5.000 TEUs'luk kapasiteye kıyasla, yıllık kargo kapasitesi açısından yaklaşık 25.000 Yirmi Ayak Eşdeğerlik Birimi (TEUs) elleçliyor. Liman ücretleri çok yüksek. Kargo elleçlemeye yönelik altyapı ve ekipmanın bakımı azalmış durumdadır ve gemi enkazlarının sayısı liman operasyonlarını önemli ölçüde kısıtlamaktadır (Mondo, Mundo, Ferguson & Wilkinson, 2015).

Yollar günlük ekonominin arterleridir. İkincil ve üçüncül yollar riskli durumda. Karayolları sektörünün dikkatli bir değerlendirmesini yapmak mümkün olmadı. Ancak Ulusal Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgesi (DENARP II)'de sektör önemli bir kısıt ve kamu yatırımı için bir alan olarak vurgulanıyor. Gine-Bissau için karayolu ağı yeterli görünse de yolların kalitesi yeterli değildir. Yetersiz telekomünikasyon sistemleri üçüncü büyük altyapı kısıtlamasını oluşturmaktadır.

Gine-Bissau ekonomisi gelişimin erken bir aşamasındadır ve bazı gözlemciler için BİT sektöründeki yatırımların bir öncelik olduğu açık görünmeyebilir. Ancak sabit hatlar,

cep telefonları ve internet dahil olmak üzere telekomünikasyonun düşük ve orta gelirli ülkeler de dahil olmak üzere kalkınmanın itici güçleri olduğunu gösteren güçlü ampirik kanıtlar bulunmaktadır. Bunun bir nedeni, telefon aracılığıyla ve özellikle Afrika'da cep telefonları aracılığıyla yapılan iletişimin, mesafe ve zorlu arazi koşullarına rağmen piyasa katılımcılarını başarılı bir şekilde birbirine bağlamasıdır. Cep telefonları aynı zamanda resmi transfer programları veya havaleler yoluyla bireylere para aktarmak için de giderek daha fazla kullanılıyor; bu da yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunuyor ve hane halklarından gelen talebin artması ve hatta yatırımın teşvik edilmesi yoluyla yerel ekonomiyi canlandırabilmektedir.

Geniş bantla ilgili olarak ampirik kanıtlar, geniş bant altyapısının üretkenliğe, rekabet gücüne ve bir ülkenin Doğrudan Yabancı Yatırımı (DYY) çekme yeteneğine doğrudan katkıda bulunduğunu göstermektedir; bu, azaltım yoluyla gerçekleşir. İşlem maliyetlerinin azaltılması ve ekonominin daha karmaşık sektörlerle doğru çeşitlendirilmesi. Sesli ve geniş bantlı iletişim, daha hızlı hizmet sunumuna olanak tanımakta ve gereksiz seyahat sürelerini azaltmaktadır. Bu, özellikle Gine-Bissau gibi az gelişmiş bir ulaşım sistemine sahip bir ülkede oldukça önemlidir (Mondo, Mundo, Ferguson & Wilkinson, 2015).

Ülke Ekonomik Memorandumu (CEM) enerji, Bissau limanı, yollar ve telekomünikasyon konularına odaklansa da diğer altyapı kısıtlamalarının da vurgulanması gerekmektedir. Örneğin su ve sanitasyon konusunda ciddi kısıtlamalar devam etmektedir. Aslında su kıtlığı, son yıllarda Bissau'da halk sağlığıyla ilgili acil durumların sayısında artışa neden olmuştur. Ancak, bu kısmen şehrin su tedarikini garanti altına almak için gereken enerjinin azlığından kaynaklanmaktadır. Bu Bölümdeki CEM'in odak noktası şu şekilde gerekçelendirilmiştir: Enerji, üretim için vazgeçilmez bir girdidir.

Bissau limanı, Gine-Bissau ile dünyanın geri kalanı arasındaki bağlantıdır ve kaju ihracatına bağımlı bir ekonomi için hayati öneme sahiptir; Üreticileri pazarlara bağlamak için yollar çok önemlidir; Telekomünikasyon aynı zamanda piyasa katılımcılarını birbirine bağlamaya da katkıda bulunur ve rekabet gücünü ve üretkenliği arttırmada önemli bir bileşendir ve finansal kaynakları ailelere yönlendirebilir, bu da yoksulluğu azaltır ve hane halkı gelirinin büyümesini teşvik edebilir.

6.1.8. Elektrik Sektöründe Kısıtlamalar ve Çözüm Önerileri

Gine-Bissau ciddi bir elektrik açığıyla karşı karşıyadır. Başkent Bissau'daki tüm hanelerin tahminen yüzde 60 ila 80'inin, teknik nedenlerden ve aynı zamanda ekonomik nedenlerden dolayı elektriğe erişimi yoktur. Ülkenin geri kalanında durum kötüleşiyor. Genel elektriğe erişim oranı şu anda ulusal düzeyde yüzde 10'un altında olup, Afrika'daki en düşük oranlardan biridir. Kişi başına düşen ortalama yıllık elektrik tüketimi, bölgesel ortalamalar dikkate alındığında bile son derece düşüktür. Üretim kapasitesi mevcut elektrik talebini karşılamada yetersiz olup, dağıtım ve iletim ağı da yetersizdir. Üretim kapasitesinin azlığı ve enerji arzının güvenilmezliğinin teknik, ticari, mali, kurumsal ve son olarak siyasi kökleri vardır.

Teknik açıdan bakıldığında, Gine-Bissau'da Elektrik ve Su (EAGB)'nin en yeni jeneratörlerinin üretim kapasitesi 11 megawatt (MW) olup, koruyucu ekipmanın kötü durumundan kaynaklanan arızalar ve sık sık aşırı yüklenme vakaları nedeniyle yalnızca beş tanesi mevcut durumdadır. Aslında enerji üretiminde tam özerkliği tercih eden Gine-Bissau gibi küçük bir sistem, büyük ünitelere göre ek bir verimlilik ve ücret maliyetiyle ancak küçük ünitelerle çalışabilmektedir. Ülkenin temel sorunlarından biri üretim kapasitesinin ağırlıklı olarak yüksek maliyetli dizel yakıtla sağlanmasıdır. Dizel yakıt kullanan ünitelerin üretim maliyeti, ağır yakıt (HFO) kullanan ünitelere göre iki kat daha fazladır. Mevcut üretim sistemi bu nedenle yapısal olarak yüksek bir maliyete sahiptir (Lee, Levendis & Gutierrez, 2017).

Kamuya elektrik arzının kesilmesi nedeniyle büyükelçilikler, uluslararası kuruluşlar, oteller ve diğer kurumlar gibi büyük tüketiciler tarafından kurulan tahmini 20 MW'lık özel kapasite bulunmaktadır. Konut segmentinde ise yaklaşık 10 MW'a eşdeğer 800 ila 1000 civarında küçük jeneratör kullanılmaktadır. Küçük dizel jeneratörler, daha büyük, endüstriyel tip ünitelere göre daha pahalı ve daha az verimlidir. Bu özel kapasite, çoğu standartta yüksek olan, genellikle 0,60 ABD Doları ile 1,00 ABD Doları/kW arasında üretim maliyetine sahip, yüksek maliyetli dizel yakıtla çalıştırılmaktadır. İletim ve dağıtım sistemi esas olarak yalnızca Bissau'yu kapsamaktadır. Yetersiz bakım ve yasa dışı bağlantıların çoğalmasına izin verilmesi nedeniyle durumu oldukça kötüdür.

Batı Afrika Kalkınma Bankası'nın (BOAD) finansmanı ile bazı önemli rehabilitasyon çalışmaları yapılmış olmasına rağmen ağlarda büyük bir onarım açığı var. İkinci aşama

teklifi ağın rehabilitasyonunu finanse edecek ancak kaynaklar henüz belirlenmemiştir. Teknik kayıpların azaltılması açısından bu önemli olacaktır. Alçak gerilim tüketicilerinin çoğu ölçülmemektedir. Teknik kayıpların kesin düzeyi henüz bilinmemekle birlikte küçük ve orta gerilimi ölçecek bir sistem bulunmadığından yüksek olduğu tahmin edilmektedir (Lee, Levendis, & Gutierrez, 2017).

Ticari ve teknik kayıpların seviyesi son derece yüksektir. Yakın zamanda bu seviyenin üretilen ortalama enerjinin % 52'si civarında olduğu tahmin ediliyor. Konut sektöründe kayıplar %60'a ulaşabiliyor. Bunun nedenleri arasında kaçak bağlantı, hatalı sayaçlar, sayaçsız tüketim, kaçak bağlanan, sayacı arızalı ya da hiç sayacı olmayan bir ana tüketicinin elektriği yeniden satması sayılabilir.

Yasa dışı bağlantıların düzeyi oldukça yüksek (tahminlere göre ağdaki tüm bağlantıların yaklaşık yarısı kadar) ve yıllardır bu sorunun üstesinden gelmek için hiçbir ciddi önlem alınmamıştır. Tüketim sayaçları güvenilmezdir ve dolandırıcılığı teşvik eder; Gine-Bissau'da Elektrik ve Su (EAGB)'nin 27.250 müşterisinin yaklaşık yarısında veya daha fazlasında sayaç arızası var veya hiç sayaç yoktur. EAGB'nin bunları onarma yeteneği de oldukça sınırlı. Bu nedenle teknik kayıpların azaltılmasına ve sayaçların bakımına yönelik sıkı bir programın tasarlanması ve uygulanması sektörün toparlanması açısından önemlidir (Mundial, 2011).

6.1.9. Altyapı Sektörü: Bissau Limanına Yönelik Kısıtlamalar ve Öneriler

Bissau limanı çok küçük bir limandır ve yalnızca 30.000 TEUs civarında bir üretim kapasitesine sahiptir. Liman, Geba Nehri'nin kuzey ağzında yer almakta ve Gine-Bissau'daki tek büyük limandır ve çoğunlukla balıkçı ve konteyner gemilerinin uğrak yeridir. Başlangıçta yolcu ve konvansiyonel kargo gemileri için tasarlanmış olmasına rağmen liman, Bijagós Takımadaları tarafından Atlantik Okyanusu'nun gelgitlerinden iyi korunmaktadır. Karşı tarafta, Bissau şehrinin yoğun nüfuslu mahallesi ile çevrilidir ve bu da limanı bitişik alanlardan birine genişletmeye yönelik herhangi bir önlemin uygulanmasını zorlaştırmaktadır.

Küçük boyutuna hanel getirmeksizin, ithal ve ihraç edilen kargoların çoğunluğu burada elleçlendiğinden, liman ülkenin kilit altyapılarından biri olmayı sürdürecektir. 2013 yılında pirinç, ithalatın yaklaşık dörtte birini oluştururken, kaju, limanda yapılan ihracatın yüzde 80'inden fazlasını oluşturmuştur. Tüketim malları da dahil olmak üzere diğer kargolar istikrarlı bir şekilde artıyor ancak bu eğilim aniden durdu ve 2012

darbesi ve buna bağlı ekonomik krizle birlikte tersine dönmüştür (Gavalda & Jean, 2015). Limanın altyapısının ve ekipmanının mevcut koşullarının çok istikrarsız olduğu belirtilmektedir. Çok sayıda altyapı eksikliği tespit edildi. Bunlar deniz erişimi, yüzeyler, depolar, liman binaları ve diğer altyapı sistemleri gibi kritik konuları, kısacası limanı oluşturan hemen hemen tüm parçaları içermektedir (Burkina Faso, 2016):

- *Erişim:* Yaklaşma kanalının ve liman bölümünün sınırlı derinliği nedeniyle limana erişim çok zordur. Caio adası ile liman arasındaki yaklaşma kanalındaki navigasyon yardımcıları (yani deniz fenerleri ve şamandıralar) ya tamamen yok ya da çok istikrarsız bir durumdadır. Deniz trafiği yalnızca gündüzleri ve suların yükseldiği zamanlarda gerçekleşebilmektedir. Yaklaşma kanalı yalnızca tek yönlü trafiğe izin vermekte ve geçiş yaklaşık dört saat sürmektedir. Limana yanaşma manevraları birçok gemi kazası nedeniyle sekteye uğramaktadır. Ayrıca iskele yakınındaki su derinliği yeni olsun eski olsun yetersizdir.
- *Yüzeyler:* Konteyner depolama için halihazırda 1,5 hektarlık bir alan kullanılmaktadır ve bunların çoğunluğu henüz asfaltlanmamıştır. Yüzeyin kaplanmış kısmı halihazırda bir miktar aşınma ve hasar göstermektedir. Konteyner depolamaya yönelik üç ek yüzey (5.500 m² ve 6.600 m²) henüz asfaltlanmıştır.
- *Limn deposu ve diğer binalar:* Pirinç ve diğer paketlenmiş malların depolanması için yaklaşık 780 metrekare yüzey alanına sahip sekiz depo (yani A'dan H'ye kadar depolar) kullanılmaktadır. Tüm depolarda belirgin bozulma belirtileri görölmektedir. Çoğu depo ve yapı, bazıları oldukça ciddi olan hasarlara sahiptir.
- *Diğer altyapı sistemleri:* Kanalizasyon ve drenaj sisteminin yokluğu, asfalt yüzeylerin yokluğuyla birleştiginde, su akışında ciddi kısıtlamalar oluşturur; ayrıca halihazırda mevcut olan sınırlı drenaj kanallarının da tıkalı olduğu dikkate alınırsa. Ayrıca elektrik şebekesinde de ciddi bir sorun mevcut olup, işlevsel bir aydınlatma sisteminin bulunmaması gece çalışmayı engellemektedir ve dolayısıyla bakım çalışmaları da pek verimli olamamaktadır.

- *Elleçleme ekipmanı:* Kargo elleçleme ve taşıma operasyonları, hem konteynerlerdeki kargolar hem de benzer şekilde diğer kargo türleri için yükleme veya taşıma ekipmanının istikrarsız durumu nedeniyle olumsuz etkilenmekte ve bir kontrol sisteminin ile bir Terminal İşletim Sisteminin (TOS) bulunmaması nedeniyle yetersiz kurulum, ekipman ve araçlar nedeniyle, parça ve sarf malzemesi kıtlığı ve genel olarak bir bakım sisteminin olmayışı bunlara neden olmaktadır.

6.1.10. Petrol Sektöründe Kısıtlamalar ve Çözüm Önerileri

Petrol, elektrik üretimi için önemli bir girdidir. Petrol ithalatına olan aşırı bağımlılık bir zorluk teşkil ederken, petrol sektörü 2003 yılında özelleştirilmiştir. Şu anda mevcut olan en büyük depolama tesisi şu anda özel mülkiyete ait ve işletilmektedir. Ancak bakımsızlık durumunda olması nedeniyle özel konsorsiyum taahhüt ettiği rehabilitasyon çalışmalarını şu ana kadar uygulayamamıştır. Özelleştirme sürecinin bir parçası olarak Petrol ürünleri sektörüyle ilgili temel sorunları aşağıdaki şekilde ele almak mümkündür:

- Tedarik zinciri verimsizdir ve petrol ürünlerinin geçişini iyileştirmeye yönelik bir denetim, maliyetleri düşürmeye yönelik yararlı önlemleri belirleyebilir;
- Petrol ürünlerinin mevcut depolanması istikrarsız bir durumdadır ve yetersizdir. Aslında, ağır akaryakıtla gelecekteki üretim kapasitesini sağlamak için daha fazla depolama kapasitesi oluşturmak gerekmektedir;
- Enerji üretimi için dizel/dizel üretimine yönelik sübvansiyon: dizelin/dizelin bir kısmı çalınmakta ve otomobiller ve özel kamyonetler için kullanılmaktadır;
- Sektörün çevre üzerinde olumsuz bir etkisi vardır ve olumsuz çevresel etkiyi azaltmak veya ortadan kaldırmak için ne tür hafifletici önlemlerin alınabileceğini belirlemek amacıyla boşaltma, depolama, taşıma ve dağıtım tesislerine ilişkin bir çevresel değerlendirme yapılmalıdır;
- Fiyat yapısı rasyonelleştirilmelidir. Özellikle karayolu fonuna yapılan katkılar karayolu ağına verilen zararlarla orantılı olmalıdır;
- Bissau'da veya ülkenin geri kalanında petrol ürünlerinin edinilmesi, ithal edilmesi, boşaltılması, depolanması, taşınması ve dağıtımına ilişkin açık

kurallar bulunmadığından, petrol sektörü için bir çerçevenin bulunmaması sorunludur.

Petrol sektörüne yönelik temel tavsiyeleri aşağıdaki noktalar etrafında özetlemek mümkündür:

- İthalatın tedariki ve dağıtımında şeffaflığı ve verimliliği teşvik eden ve güvenli çevresel ve sosyal uygulamaları teşvik eden bir düzenleyici çerçeve tasarlamak;
- Gine-Bissau'da Elektrik ve Su (EAGB)'ye yönelik dizel/dizel sübvansiyonunun kaldırılması; (iii) petrol dağıtım şirketleriyle olan mevcut sözleşmeleri gözden geçirmek ve uygulamak;
- Maliyet tasarruflarını azaltmak amacıyla tüm ürünler için tedarik zincirini gözden geçirmek;
- Petrol ürünlerinin mevcut fiyat yapısını gözden geçirmek ve rasyonelleştirmek;
- Sıvılaştırılmış Petrol Gazının (LPG) kentsel ve kırsal alanlarda kullanımını teşvik edecek bir strateji geliştirmek;
- Petrol ürünleri dağıtım zincirindeki çevresel hasarın değerlendirmek ve iyileştirme önlemlerinin belirlenerek, özellikle de LPG kullanımının çevresel ve sosyal etkilerinin yönetilmesine yönelik bir planı geliştirmek.

Zorlu olmasına rağmen enerji sektörü reformu kritik öneme sahiptir. Gine-Bissau'nun hedeflemesi gereken hedef, sübvansiyonlara ihtiyaç duymadan ve çevre ve topluluklara yönelik dışsallıklar olmaksızın ailelere ve şirketlere güvenilir ve ekonomik açıdan erişilebilir enerji tedarikidir. Enerjinin kalkınma ve yoksulluğun azaltılmasındaki önemini küçümsemek zordur. Gine-Bissau'nun kalkınma ortakları tarafından desteklenen sektörde ilerleme görülebilir ve bu, yatırım ve reformlara odaklanacak kilit sektör olmaya devam edecektir.

6.1.11. Altyapı Sektörü: Yollardaki Kısıtlamalar ve Çözüm Önerileri

Gine-Bissau'nun 2.755 km'ye uzanan bir karayolu ağı vardır. Karayolu ağının büyük bir kısmı anakarada bulunurken, adalar yalnızca 79 km'ye sahiptir, bu da toplamın yüzde 3'ünden azdır. Ülkede demiryolu sistemi bulunmadığından ulaşımı sağlayan temel altyapı karayollarıdır. Kaju ülke genelinde üretiliyor ve kaju fıstığının ihraç

edilmek üzere Bissau limanına teslim edilebilmesi, çiftçilerin ürünlerini satabilmeleri ve geçimlerini sağlayabilmeleri açısından kritik önem taşımaktadır. Aynı durum pirinç, kereste ve diğerleri de dahil olmak üzere diğer ticarete konu olan malların üreticileri için de geçerlidir. Malların ülke geneline, özellikle de Bissau limanına gönderilebilmesi, pazarın işlemesi açısından oldukça önemlidir.

Zayıf bir karayolu ağı, malların ve emeğin verimli akışını engelleyerek piyasayı bozmaktadır. Zayıf bir ağ aynı zamanda insanların okullar ve hastaneler dahil temel hizmetlere erişme yeteneğini de engellemektedir. Son olarak, ülkenin diğer bölgelerine, özellikle de Bissau limanına erişim sınırlıysa, üreticilerin mallarını Senegal veya Gine sınırları ötesinde pazarlama konusunda artan bir teşviki olacaktır. Kaju konusunda bu durum kaçakçılık eğiliminin artmasına neden olabilir ve bu da Hükümet için önemli bir gelir kaybına yol açabilme ihtimali barındırmaktadır (Larsen, 2015).

Yolların sadece yüzde 28'i asfalt olan Gine-Bissau'nun karayolu ağı bölgesel standartlarla karşılaştırılabilir düzeydedir. Asfalt yol kapsamı açısından ülke, Sahra Altı Afrika ortalamasına sahiptir. Ancak bu bilgiler Ulusal Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgesi (DENARP II)'ye dayanmaktadır ve bu nedenle yaklaşık 5 yıllıktır. DENARP II, 2004-2009 arasındaki dönemde, komşu ülkelerle (Senegal'de Ziguinchor ve Gambiya'da Banjul) stratejik bağlantılar ve hatta köprü inşaatları da dahil olmak üzere bir dizi yol rehabilitasyon projesine dikkat çekiyor. Ancak, son yıllarda yolların kalitesi muhtemelen kötüleşmiştir ve çiftçiler, özellikle yolların sular altında kaldığı ve kullanılamaz hale geldiği yağmur mevsiminde ürünlerini pazarlamada önemli kısıtlamalar yaşadıklarını bildirmişlerdir. Bu, özellikle kötü durumda olan ikincil ve üçüncül yollarda meydana gelmektedir. Ancak bunlar kırsal alanları, özellikle de kırsal nüfusu pazarlara bağlayan yollardır (Acemoğlu, Johnson, & Robinson, 2011).

Karayolu ağına yatırım yapılmaması önemli bir sorundur. Geleneksel olarak Gine-Bissau Hükümeti'nin yollara yatırım yapmak için kaynakları sınırlıdır. Bu alandaki yatırımların çoğunluğu bağışçılar tarafından desteklenmektedir. 2012 darbesinin ardından Kamu Kalkınma Yardımları (ODA) çöktüğü için, gerek yeni yatırımlar, gerekse bakım amacıyla yollara yatırım yapacak kaynak mevcut değildi.

Son zamanlarda yapılan yetersiz yatırımın kesin boyutu şu anda bilinmemekle birlikte, deneyimler bunun yollar ve bunların ekonomik arterler olarak hayati rolleri üzerinde

önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Başarılı 2014 seçimlerinin ardından bağışçı yardımları yeniden başladığından, yollar artık hem stratejik koridorları hem de kırsal yolları kapsayan kilit bir müdahale alanı olmalıdır. Dünya Bankası, Topluluk Öncülüğünde Kalkınma (CDD) projesi aracılığıyla halihazırda bazı toplulukları yol rehabilitasyonunda desteklemektedir. Kasım 2013 itibarıyla, proje kapsamında ilgili topluluklarda yaklaşık 11.250 kişi iklimle dayanıklı bir yola erişim elde etmiştir. Ana ağa yatırımın profesyonel şirketlere bırakılması en iyisi olsa da CDD projeleri ikincil ve üçüncül yolların rehabilitasyonu açısından önemli bir potansiyele sahiptir (Burkina Faso, 2016).

Karayolu sektöründeki yatırım ihtiyacının belirlenmesi yeni Hükümet için acil bir önceliktir. Son darbeden bu yana karayolu ağına yapılan mevcut yetersiz yatırımın boyutunu belirlemek ve ardından yatırımlara öncelik vermek önemli olacaktır. Donör desteği yol inşaatı ve rehabilitasyonu için hayati önem taşıyacak, ancak durumun özellikle rehabilitasyon eylemleri için güçlü olması beklenmektedir. Bu arada süreli sözleşmelerle projeler, bağışçılar ve Sivil Toplum Kuruluşlar (STK)'larla iş birliği içinde karayolları sektöründeki temel kısıtlamaları belirleyip ortadan kaldırarak topluluklarda önemli bir fark yaratabilmektedir.

Yol bakımı için yerli finansmanın sağlanması gelecek açısından hayati önem taşıyacaktır. Gine-Bissau'nun bütçesi küçüktür ve sermaye harcamalarının neredeyse tamamı bağışçılar tarafından finanse edilmiştir. Ancak altyapı sektörünün sürdürülebilir kılmak için, Hükümet'in ülkenin karayolu ağının sürdürülmesinden tamamen sorumlu olmasını sağlayacak bir sistemin tasarlanması önemli olacaktır. Hâlihazırda yılda yaklaşık bir milyar FCFA (yaklaşık 2 milyon ABD Doları) toplayan bir yol fonu oluşturulmuştur.

Karayolu fonu, akaryakıt ürünlerine uygulanan vergilerin yanı sıra ülkedeki yolları ve köprüleri kullanan araçların ücretlerinden alınan payla besleniyor. Ancak geçmişte karayoluyla ilgili olmayan cari harcamaların finanse edildiğine dair kanıtlar ortaya çıkmıştır. O zaman muhtemelen karayolu fonunun yönetimini güçlendirmek gerekli olacaktır. Son olarak, inşaat ve rehabilitasyon çalışmalarının daha iyi izlenmesini sağlamak için yol bakımından sorumlu kurumların güçlendirilmesi gerekebilir (Larsen, 2015).

6.1.12. Telekomünikasyon Sistemindeki Kısıtlamalar ve Çözüm Önerileri

Düşük penetrasyon oranıyla telekomünikasyonun ekonomik büyümenin motoru olma potansiyeli büyük ölçüde kullanılmamış durumda. 2012 yılında telekomünikasyon sektörünün GSYH'ye gelir katkısı sadece %1,7 iken, Afrika ortalaması %7 civarındaydı. Telekomünikasyon sektörünün ekonomik büyümeye katkısının azalması, telefonların (sabit ve mobil) ve geniş bant pazarının yeterince gelişmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Sabit hatların penetrasyon oranı tüm standartlara göre düşüktür ve mobil kapsama alanı bölgesel ortalamanın biraz altındadır. Nüfusun %3'ten azının İnternet kullandığı tahmin edilerek %0,1 civarında olan geniş bant İnternet durumu özellikle endişe uyandırmaktadır. Telekomünikasyon sektörünün az gelişmişliğini açıklayan ana faktörler arasında şunlar yer almaktadır (Milão, 2014):

- Operatörler için yüksek üretim maliyetlerine yol açan enerji sorunları;
- Ulusal ve uluslararası düzeyde fiber bağlantısının bulunmaması;
- 2014 yılı başında tüm faaliyetlerini durduran ve böylece sektördeki rekabet düzeyini azaltan yerleşik şirket Guine-Telecom ve onun mobil yan kuruluşu Guinetel'in teknik ve mali iflası.

Telekomünikasyon sektörünün gelişimi yavaş olmuştur. Son yıllarda, geçici Gine-Bissau Hükümeti telekomünikasyon sektörünü geliştirmeye yönelik önlemler başlatmıştır. Bu durum hükümetin 2014 İstikrar ve Kalkınma Programı kapsamında bir öncelik olmaya devam etmiştir. Ancak bu tedbirler henüz hayata geçirilmemiştir. İlk olarak, 2008 yılında Hükümet, Batı Afrika Kalkınma Bankası (BOAD) ve Pan-Afrika Bankası (Ecobank)'ın teknik ve mali desteğiyle ve 14 milyon ABD Doları tutarında bir krediyle görevli operatörü yeniden yapılandırma sürecini başlatmıştır.

Bu finansman esas olarak ücretlerin geri ödenmesi, bazı çalışanların işten çıkarılması (bazıları o zamandan beri geri döndü) ve vergi borçlarının ödenmesi için kullanılmış, ancak şirketin faaliyetlerini canlandırmaya yönelik yatırımları finanse etmemiştir. Teknik yardım, Gine-Telecom'un özelleştirilmesine hazırlık amacıyla bir ihale çağrısının yayınlanmasına yol açtı, ancak bu, 2010 darbesinden sonra askıya alındı. İkincisi, Gine-Bissau, Afrika kıyısında bir denizaltıyla bağlantılı olmayan tek ülke olmasına rağmen Hükümet, bir bağlantı projesi ve bir resepsiyon istasyonu inşaatı başlatmak için 2011 yılında Tamamlayıcı Şirketler Grubu (ACE) konsorsiyumuyla

temasa geçmiştir. Ancak Gine-Bissau'da uzun süredir sıkıntı yaratan finansman eksikliği ve belirsizlik, şu anda askıya alınmış olan böyle bir projenin uygulanmasını etkileyen faktörlerdir (Mundial, 2011).

Telekomünikasyon sektörünün düzenlenmesi, telekomünikasyon sektörünün gelişimini teşvik etmek için bir dizi politika eylemi başlatan Ulusal Düzenleme Otoritesi (ARN) eski adıyla Gine-Bissau İletişim Enstitüsü (ICGB) tarafından yürütülmektedir. 2010 yılında altyapının (tesislerin) işletmeciler arasında paylaşımını teşvik eden bir Kanun yürürlüğe girmiştir. Bu olumlu gelişmeye rağmen, En İyi Ulusal Telekomünikasyon Ağı (MTN) ve Orange Bissau herhangi bir tesisi paylaşmamıştır. Şu anda operatörler, rakiplerin rekabete aykırı davranışları korkusuyla ve teknik ve yönetsel zorluklar bahanesiyle tesisleri paylaşmaya istekli değildir. Gittikçe daha fazla ülkede yaygın bir uygulama olan anten şirketlerinin kullanımı, Gine-Bissau'daki operatörlerin gerçek anlamda ilgilendiği bir seçenektir. Operatörlerden gelen talepler üzerine düzenleyici kurum, Ocak 2014'te MTN ve Gine-Bissau'daki telekomünikasyon şirketi (Orange-Bissau'ya) deneysel lisanslar vererek 3G pilot projelerini başlatma yetkisi vermiştir. Bu girişim, Hükümetin bir 3G lisanslama stratejisi tanımlamasını ve uygulamasını gerektirecek 3G'nin tanıtımını hızlandırmayı amaçlamaktadır. Evrensel Hizmet Fonu (FSU) yaklaşık üç yıl önce oluşturuldu ve yıllık cirolarının yüzde 1'ini Fonun işletilmesine ve yüzde 1'ini proje finansmanına ödeyen operatörlerden mali katkı almıştır (Larsen, 2015).

Paradoksal olarak, enerji sorunlarına ve yerleşik şirketin yeniden yapılandırılmasına yönelik altyapı eksikliğine rağmen, Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) sektörü nispeten yüksek bir hızla ilerlemektedir ve vatandaşlar genel olarak hizmetlerden memnun görünmektedir. Rekabetin getirilmesi hizmet sunumunun iyileştirilmesine katkıda bulunmuştur, ancak sektöre yönelik bir stratejinin bulunmaması bağlantının geliştirilmesini, hizmetlerin çeşitlendirilmesini ve maliyetlerin azaltılmasını sınırlamaktadır. Bunlar önemli reform alanları oluşturmaktadır. Hükümet 2018 yılında BİT sektörü için aşağıdaki önlemleri sağlayan bir istikrar ve kalkınma planını kabul etmiştir (DEİK, 2022):

- Ulaştırma, Haberleşme ve BİT Bakanlığının kurumsal kapasitesinin güçlendirilmesi;
- BİT sektörü için bir ana planın geliştirilmesi;

- Guine-Telecom ve Guinetel'in rehabilitasyonu, yeniden yapılandırılması ve özelleştirilmesi;
- Gine-Bissau posta şirketinin rehabilitasyonu, yeniden yapılandırılması ve özelleştirilmesi;
- Bir denizaltı fiber optik kablosunun kurulumu;
- Ulusal bir fiber optik iskelet ağının kurulması;
- Analogdan dijitale geçiş;
- Ayrıca 3g'den 4g'ye geçiş.

Bu tedbirlerin çoğu Dünya Bankası'nın ana tavsiyeleriyle örtüşmektedir. Gine-Bissau'nun komşularına yetişmesini sağlamak için bir dizi önlem - hızlı ve düşük maliyetle - telekomünikasyon sektörünün gelişimini hızlandırabilir ve böylece ekonomik büyümeyi, istihdamı ve yoksulluğun azaltılmasını eş zamanlı olarak bilgi ve iletişim yapısının çeşitlendirilmesiyle finans sektörünü destekleyebilir.

6.1.13. Özel Sektörün Gelişimi Önündeki Kısıtlamalar ve Çözüm Önerileri

Gine-Bissau'da özel sektörün gelişmesinin önündeki zorluklar oldukça büyüktür ve bunlar altı alanda gruplandırılabilir (Kouakou, 2014):

- Siyasi istikrarsızlık;
- İstikrarsız altyapı;
- Zayıf düzenleyici ortam;
- Finansmana sınırlı erişim;
- Düşük üretkenlik ve nispeten yüksek işçilik maliyetleri;
- Ekonomik çeşitliliğin olmayışı.

Bu zorlukların ortadan kaldırılması, girişimcilerin ekonomik fırsatları takip etmeleri, iş yaratmaları ve daha iyi ücretler ödemeleri açısından önemli olacaktır. Bu kısıtlamaların kaldırılması, paylaşılan büyüme için hayati önem taşımaktadır. Gelirlerdeki büyük düşüşlerin nedeni siyasi istikrarsızlıktır. Başarılı ve başarısız askeri darbeler, siyasi suikastlar ve sivil istikrarsızlık Gine-Bissau'nun tarihine damgasını vurmuştur.

Gine-Bissau'daki çoğu durgunluk döneminin sorumlusunun başarılı darbeler ve 1998-1999 İç Savaşı olduğunu göstermektedir. Buna bağlı gelir ve bazen üretim kapasitesi kaybının geniş, uzun vadeli sonuçları vardır. Siyasi istikrarsızlığın yarattığı belirsizlik, hatta fiziksel yıkım, riskten kaçınmayı artırmaktadır. Yerli girişimciler ve yabancı yatırımcılar da benzer şekilde riskten kaçınmaktadır. Bağışçılar ise 2012 yılında olduğu gibi desteklerini geri çekmiştir. Bağışçı desteği, kamu yatırımlarının ve kamu sektörü maaşlarının bir kısmının finansmanı açısından hayati önem taşıdığından, bağışçıların ekonomiden çekilmesinin etkisi oldukça büyüktür. Gine-Bissau'da istikrarın sağlanması biraz zaman alacak gibi görülse de özel sektörün güçlendirilmesi, Ginelilerin kırılganlıklarına rağmen günlük yaşamlarını iyileştirmelerine destek olmanın bir yoludur (Rosa, 2015).

Gine-Bissau aynı zamanda dünyada iş yapma açısından en kötü düzenleyici ortamlardan birine sahiptir. En son 2014 İş Yapma Raporu, Gine-Bissau'yu dünyada iş yapmanın en zor yerler arasında sıralamaktadır. Gine-Bissau, iş kurma, inşaat izinleri, elektriğe erişim, mülk tescili, krediye erişim, yatırımcıları koruma, sınır ötesi ticaret, sözleşmelerin uygulanması ve iflasın çözülmesi de dahil olmak üzere tüm alanlarda iş yapılabilecek en kötü 50 ülke arasında yer almaktadır.

Ülkenin elde ettiği en yüksek sıralama, limanın yetersizliğine rağmen inşaat ruhsatları (sıralama 119) ve sınır ötesi ticaret alanında gerçekleşmiştir. Buna ek olarak, genel ilerleme neredeyse yok denecek kadar az olmuştur. Her ne kadar Gine-Bissau Hükümeti 2012'deki darbeden önce iş ortamını iyileştirmeye yönelik bazı çabalar olmasına rağmen, ilerleme mütevazı kalmakta ve diğer ülkelerdeki reformların daha hızlı ilerlemesi göz önüne alındığında, reformlar için daha belirleyici bir gündeme doğru bir paradigma değişikliğine ihtiyaç duyulmaktadır (Youngblood-Coleman, 2014).

Finansman özellikle küçük işletmeler için bir kısıtlamadır. Gine-Bissau'da sermayeye erişim eksikliği esas olarak küçük işletmeleri etkiliyor: iş anketinden elde edilen verilere göre, yalnızca %8'i kredi başvurusunda bulunmuştur. Bu oran büyük şirketlerde gözlemlenenden oldukça düşüktür ve küçük şirketlerin karmaşık başvuru prosedürlerini ve ayrıca garantilerle bağlantılı gereklilikleri işlemek için sahip oldukları kapasite eksikliğiyle açıklandığı görülmektedir. Aslında garantilerin kıtlığı,

finansal kuruluşların üçte ikisinde krediyi reddetmelerinin ana nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gine-Bissau'nun işgücü piyasası, düşük üretkenlik ve nispeten yüksek birim işgücü maliyetleriyle karakterize edilmektedir. Ücret düzeylerinin düşük olmasına rağmen görece birim işgücü maliyetleri diğer ülkelerle karşılaştırıldığında yüksektir. İşgücü maliyetleri, ülkedeki ortalama firma için katma değer %54'ünü oluşturmaktadır. Bu oran Güney Afrika'da gözlemlenenden (yüzde 41) daha yüksek bir düzey ve Kenya'da ve Demokratik Cumhuriyeti'nde kaydedilen düzeylerden çok daha yüksektir (Burkina Faso, 2016).

Girişimcilerin becerilerinin eğitilmesi, şirketlerin gelişimindeki önemli bir kısıtın aşılmasına yardımcı olacaktır. Mevcut şirketlerin girişimcilik yetenekleri özellikle düşüktür. Gine-Bissau'da yakın zamanda yapılan bir İşletme Sayımı, görüşülen 8.665 şirketten yalnızca 199'unun muhasebe düzenlediklerini beyan ettiğini bildirdi. Eğitim ve iş planı yarışmalarının birleşimi girişimciliği teşvik edebilir. Bu tür yarışmalar, ekonomi için potansiyel olarak önemli katma değer yaratabilecek ve önemli sayıda yeni iş yaratabilecek faaliyet sektörlerindeki iş fikirlerini çekebilir.

Bu tür rekabet Nijerya ve Fildişi Sahili gibi ülkelerde başarıyla geliştirildi. İş planı yarışmaları, yeni fikirler geliştirmekle ilgilenen mevcut girişimcilere açık olacaktır. Ancak iki temel nedenden dolayı genç girişimcilere öncelik vermeleri gerekiyor. Birincisi, Gine-Bissau'daki gençler genel olarak ekonomik fırsatlardan, özel olarak ise işlerden yoksundur. İkincisi, mevcut piyasa yapısında finansmana erişimdeki kısıtlamalardan en çok gençler etkileniyor, çünkü kredi geçmişi ve garantilerin olmayışı finansal kurumlara güvenilirliklerini göstermeyi zorlaştırıyor. Seçilen iş planları, ilk bağışları ve kişiselleştirilmiş eğitimleri alabilir (Andrew, Roger & Jerrett, 2010).

Ekonominin çeşitlendirilmesi hayati önem taşıyor. Bu CEM'in ikinci bölümünde, baskın kaju sektörüne ek olarak Gine-Bissau'da potansiyel büyüme motoru haline gelebilecek bir dizi sektörü kapsamaktadır: pirinç üretimi, balıkçılık, maden kaynakları ve turizm. Bu alanlardan bazıları önemli miktarda aşağı ve yukarı yönlü bağlantı potansiyeline sahiptir. Gine-Bissau'nun gelir skalasını yükseltmek için bir noktada katma değeri yüksek üretim faaliyetlerine başlaması gerekiyor. İş ortamındaki iyileştirmeler, finansmana erişim ve beceri geliştirme, girişimcilerin yeni alanlara

adım atmasına olanak tanıyacaktır. Yabancı yatırımcıların bilgi birikimi ve finansmanı dikkate alınarak cezbedilmesi oldukça önemlidir. Özellikle Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS), doğrudan yabancı yatırımların çekileceği potansiyel bir bölgedir.

6.1.14. Doğal Kaynak Zenginliklerinde Kısıtlamalar ve Çözüm Önerileri

Gine-Bissau'nun zenginliğinin büyük kısmı doğal kaynaklarında, özellikle de yenilenebilir doğal kaynaklarında yatmaktadır. Varlık muhasebesi metodolojileri, Gine-Bissau'daki toplam doğal zenginliğin kişi başına 3.874 ABD dolarına ulaşabileceğini öne sürmektedir. Yenilenebilir doğal kaynaklar, tarım arazileri (hasat ve mera arazileri), balıkçılık, ormanlar (kereste, kereste dışı orman kaynakları, karbon) ve milli parklarda korunan doğal yaşam alanları ve ekosistemler. Bu kaynaklar, ülke vatandaşlarının refahına doğrudan katkıda bulunan bir dizi ürün ve hizmet sunmaktadır. Gine-Bissau'daki doğal sermaye, sermayenin en önemli biçimidir.

Yenilenebilir doğal kaynaklar toplumların geçimi için gereklidir. Tarım, resmi istihdamın %80'inden fazlasını oluştururken, bu rakam, nüfusun yüzde 56,5'inin yaşadığı kırsal bölgelerde daha da yüksek olabilmektedir. Bahçıvanlık artıyor ve hayvancılık önemini koruyor olsa da kaju ve pirinç ana ürünlerdir. Kırsal ailelerin geliri ve dolayısıyla yoksulluğun azaltılması, en çok aranan mahsullerin (kaju ve pirinç) satışına ve geçimlik tarımın üretkenliğine bağlıdır. Ülkenin korunan alanların içindeki ve dışındaki çeşitli ve büyük oranda zengin ekosistemleri çok sayıda hizmet (gıda, su, barınak, gelir, iklim değişikliğine dayanıklılık) sağlıyor ve toplumun en yoksul üyelerinin hayatta kalma stratejilerinin yanı sıra gelecekteki refah açısından da kritik öneme sahiptir.

Benzer şekilde, ülkenin ormanları hidrolojik döngünün sürdürülmesi, toprak kalitesinin korunması, erozyona karşı koruma gibi değerli ekolojik hizmetler sağlamakta, aynı zamanda çölleşmeye karşı tampon, karbon emici ve biyolojik çeşitlilik için sığınak görevi görmektedir. Mangrov ormanları özellikle kaynak bakımından zengindir; köylere, yükselen okyanus seviyelerinden kaynaklanan sellere karşı önemli bir savunma sağlamakta ve ülkenin balık stokları için önemli bir üreme ve büyüme alanı görevi görmektedir. Bu balıkçılık stokları, kıyı bölgelerinde yaşayan pek çok kişi, özellikle de kadınlar için alternatif bir gelir kaynağı sağlamaktadır (Fistein, 2011).

Doğal kaynakların zenginliğinden faydalanmak aynı zamanda hükümetin ülke tarafından üretilen maddi olmayan sermayeyi artırmasına da destek olabilmektedir. Gine-Bissau'da maddi olmayan sermaye (örneğin eğitim ve sağlık) ve üretilen sermaye (örneğin altyapı) nispeten küçüktür; bu da önceki bölümlerin bu alanlarda önemli açıklara işaret eden sonuçlarıyla örtüşmektedir. Doğal zenginlik, örneğin ülkenin madencilik potansiyelinin araştırılması ve elde edilen gelirin insani ve fiziksel sermayeye yatırılması yoluyla başka sermaye biçimlerine dönüştürülebilir.

Ancak, özellikle yenilenebilir kaynaklardan elde edilen doğal zenginlik aynı zamanda istikrarlı bir gelir akışı da yaratabilmektedir. Bu gelirlere veya diğer ulusal zenginlik biçimlerine yatırım yapmak, gelir yaratmanın temelini artırır; bu da gelecekteki refaha yapılan bir yatırımdır. Doğal zenginliklerden gelir elde etmek ve bu fonları ülkenin sermayesini büyütmek için akıllıca yatırmak Hükümetin sorumluluğundadır. Bu, sonuçta, vatandaşların yoksulluktan kurtulmasına ve daha büyük, ortak refaha giden bir yola girmesine olanak sağlayacaktır (Gavalda & Jean, 2015).

Gine-Bissau'nun muazzam doğal zenginliğinin temsil ettiği fırsatlar yadsınamaz bir gerçektir. Doğal kaynaklara dayalı sektörler büyümenin itici faktörleridir ve Gine-Bissau'daki en büyük işverenlerdir. Hatta ekonomiye daha da fazla katkıda bulunarak insanları yoksulluktan kurtarma potansiyeline sahipler. Tarım, özellikle kaju ve pirinç ekimi ülkenin baskın sektörüdür. Tarım çoğu Gine-Bissau tarafından uygulanmakta ve özellikle kaju fıstığı ve pirinç gibi yiyecekler bir gelir kaynağıdır. Balıkçılıkla birlikte bu sektörler GSYİH'nın %49'una karşılık gelmekte ve işgücünün yüzde 80'e yakınına istihdam etmektedir. Maden ihracatı ve şehirlerde maden kaynaklarına dayalı faaliyetlerin artması, büyümenin önemli bir yeni kaynağıdır. Turizm, henüz başlangıç aşamasında olmasına rağmen, hizmet sektörünü, özellikle de doğaya dayalı turizmi canlandırma potansiyeline sahiptir (O'Regan & Thompson, 2013).

Sığır yetiştiriciliğinin de ekonomik potansiyeli var. Mera arazileri ülkenin en büyük ikinci doğal varlığıdır. Aslında Gine-Bissau'da yaklaşık 1,3 milyon baş hayvan bulunmakta ve hayvancılık alt sektörü tarımsal üretimi tamamlamada önemli bir rol oynayabilir. Ancak hayvancılık alt sektörü toplam üretim, marjinal verimlilik ve işleme kapasitesi açısından son derece az gelişmiştir. Sığırlarda aynı türler süt ve et üretmek için kullanılıyor; inek başına günde ortalama ½ ila 1 litre süt üretiliyor ve karkasın yüzde 48'i et amaçlı kullanılıyor.

İşleme tesisleri açısından Bissau'da, günde 20 ila 30 baş sığır (festival döneminde yaklaşık 100) işleyen ve minimum sağlık koşullarını karşılamayan bir mezbaha bulunmaktadır. Kesilen hayvanların yaklaşık %60'ı Gine-Bissau'dan değil, komşu Gine-Conakry'den geliyor ve ülke et, süt ve diğer süt ürünlerini ithal ediyor. Sektörün daha fazla ekonomik analizine ihtiyaç vardır, ancak otlatma alanlarının doğal - yenilenebilir - zenginliğinden yararlanmak için hayvancılık muhtemelen önemli bir ekonomik potansiyele sahip olacaktır (Oliveira, 2010).

6.1.15. Finans Sektörünü Doğrudan İlgilendiren Kısıtlamalar ve Çözüm Önerileri

Finans sektörü sığdır ve çoğunlukla bankacılık sektörüyle sınırlıdır. Gine-Bissau'da faaliyet gösteren dört ticari banka (bunlardan üçü son sekiz yılda faaliyete geçmiştir) finansal sistem varlıklarının yaklaşık %94'ünü elinde tutmaktadır. Pan-Afrika Bankası (ECOBANK) 2009 yılı sonunda banka kredileri hacmi açısından dört bankanın en büyüğü olarak kabul edilmiştir. Finansal sistem, Pan-Afrika bankalarının yan kuruluşları ve çoğunluğu özel sektöre ait olan bankalarda yerleşik olmayan hisseler tarafından yönetilmektedir (Rodrik, Subramania, & Trebbi, 2014).

Bankaların ana işi mevduat toplamak, orta ölçekli şirketlere kredi vermek ve devlet mali tahvilleriyle ilgilenmektir. Bankalardan biri Bölgesel Dayanışma Bankası (BRS) mikrofinans faaliyetleri için çok sınırlı düzeyde kredi vermiştir. Afrikalı bankacılık grubu Ecobank'ın Bissau'da faaliyete geçtiği 2007 yılından bu yana Gine-Bissau pazarına yeni banka girmemiştir. Ülkede yalnızca beş mikrofinans kurumu (MFI) finansal hizmet sağlamış ve Bissau ile sınırlı kalmıştır. Bankacılık penetrasyon oranı çok düşüktür; nüfusun yüzde 1'inden azdır. Banka kredileri pahalıdır ve az müşterisi vardır.

Örnek olarak, küçük işletmelere yönelik faiz oranları, Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (UEMOA) ülkelerindeki ortalama yüzde 8'e kıyasla 2015 yılında yüzde 12 civarında seyretmektedir. Nüfusa hizmet veren toplam banka hesabı sayısı benzer ülkelerin toplamalarının altındadır. Yetkililer, birkaç yıl önce kamu çalışanlarını kendi banka hesaplarını açmaya zorlayarak banka hesaplarının sayısını artırmayı teşvik etmeye çalışmıştır. Maaşlar doğrudan yatırılacak. Ancak kamu çalışanlarının gelir düzeyinin düşük olması, bu hesaplarda dengelerin korunmasına imkân vermemiştir (Yıldırım, 2018).

Böylece, 2015 yılın sonunda bankalar iyi sermayelendirilmiş, nispeten likit ve mütevazı kârlılığa sahipti. Uluslararası Para Fonu (IMF)'na göre 2018 yılında sermaye yeterlilik rasyosu %22 olarak gerçekleşmiştir. Her ne kadar bu UEMOA bölgesindeki en büyük sermaye yeterliliği tamponu olsa da Gine-Bissau'nun bankacılık sektörü bu alandaki bankacılık sektörünün çok küçük bir kısmına karşılık gelmektedir; Dört ticari banka birlikte UEMOA'nın toplam bilançosunun yalnızca yüzde 0,7'sini oluşturuyor.

2018 yılında likidite yüzde 44,6 olup, toplam aktif başına likit varlık cinsinden ifade edilmiş olup, bu sağlam bir seviyeyi temsil etmektedir. Aktif kârlılığı (ROA) yaklaşık yüzde 2,6 olurken, özsermaye kârlılığı da yüzde 2,6 olmuştur (DEİK, 2022). Ancak varlıkların yoğunlaşması yüksek ve takipteki krediler (TGA'lar) artmıştır. Kajuya maruz kalmanın yüksek olması nispeten yüksek düzeyde bir risk anlamına gelmektedir. Bu sektör aynı zamanda 2012 yılında yüzde 9,7 civarındaki takipteki kredilerin yüksek bir yüzdesinden de sorumludur ve bu arada artış kaydetmiştir. Yüksek tahsili gecikmiş krediler, bankaların son yıllarda özellikle kaju tüccarlarına borç verme konusundaki isteksizliğinin ana nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu durum, son dönemdeki kaju kampanyalarının zayıf performansını daha da kötüleştirmiştir. Finansal derinleşme son dönemde iyileşmiş ancak henüz UEMOA ülkeleri düzeyine gelememiştir. Finansal aracılığın temsili ölçüsü olan M2/GSYH oranı, 2009'da yaklaşık yüzde 24'ten 2018'de yüzde 38'e yükselmiş, ancak hâlâ diğer WAEMU ülkelerindeki seviyelerin altında kalıyor. Özel sektöre verilen krediler 2005'te GSYİH'nin yaklaşık yüzde 2'sinden 2018'de yaklaşık yüzde 10'a ve 2018'de yüzde 19'a yükselmiş, ancak bu seviye Senegal, Yeşil Burun Adaları ve Moritanya gibi ülkelerin sunduğu rakamların çok altında kalmıştır.

Banka mevduatlarının Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH)'ye oranı yüzde 18 ile Senegal (yüzde 33) ve Gambiya'daki oranların oldukça altındadır. Krediyeye erişimdeki istikrarlı artışa rağmen bu, 2018 yılı sonunda hala GSYİH'nin yüzde 15'ine denk geliyor; örneğin Senegal'de bu oran yüzde 31 idi. Ancak bu, yalnızca üç yıl içinde GSYİH'da yüzde altı puanlık bir artışı temsil etmektedir. Uluslararası mali kriz ve gelişmekte olan piyasalardaki yavaşlama, ihracat gelirlerindeki gecikmeler ve düşük havaleler yoluyla Gine-Bissau bankalarını etkilemiştir. Ancak bankaların Avrupa'dan kredi limitlerine erişimi olmadığından bu etki çok sınırlıydı: bankaların çoğu yerel

olarak finanse edilmiştir. Bu aynı zamanda Afrikalı bankacılık gruplarının bölgede genişleme fırsatını da artırmış ve küresel krizin bazı olumsuz etkilerini telafi etmiştir (Yıldırım, 2018).

2011 yılındaki iyileşmeye rağmen, mikro finans kuruluşlarının kredi portföylerinin kalitesi son dönemde kötüleşmiştir. Takipteki krediler 2011 yılında toplam kredilerin yaklaşık yüzde 25'ini oluşturmuş ve 2012 yılı sonunda MFI portföyünün yüzde 51'ine ulaşmıştır. Ayrıca, MFI'ların verileri ve mali raporları güvenilir değildir ve UEMOA'da zorunlu kılınan son tarihler içinde üretilmemektedir. Bu sektörün kapasite iyileştirmelerine gereksinim duyduğunu söylemek doğru olacaktır. Ayrıca, Maliye Bakanlığı tarafından sağlanan denetim faaliyetlerinin güçlendirilmesi gerekmektedir. MFI'lara yönelik hem yerel hem de uluslararası kaynaklardan sağlanan finansman da önemli ölçüde düşmüştür. Dolayısıyla Gine-Bissau'nun mikrofinans sektörü UEMOA bölgesinde en az gelişmiş sektör olmayı sürdürüyor. Örneğin Senegal'de MFI'lar nüfusun yaklaşık yüzde 20'sine hizmet sağlarken banka kredilerinin yaklaşık yüzde 10'unu sağlamaktadır (Rosa, 2015).

Gine-Bissau'daki özel şirketlerin yapısı ve ölçeği dikkate alındığında mikrofinans, finans sektöründe önemli bir rol oynayabilir. Ancak bir dizi faktör bu sektörün daha da gelişmesini engellemektedir. Birincisi, Batı Afrika Devletleri Merkez Bankası (BCEAO) düzenlemeleri, mikrofinans faiz oranlarına yüzde 27'lik bir tavan getiriyor; bu da her ülkenin risk ve getirilerle ilgili özel koşullarını hesaba katmıyor. Dayanışma Ekonomisi, Tasarruf ve Kredinin Gelişimi Destek Hücresi (CADESPC), sektörün denetimini yürütmek için yeterince hazırlıklı değildir ve Hükümet tarafından bütçe tahsisinin yapılmaması ve Maliye Bakanlığı'nın denetim tavsiyelerinin yetersiz uygulanması nedeniyle verimliliği zayıflamaktadır.

Hükümet, 2008 yılında tamamlanan mikrofinans sektörü geliştirme eylem planını henüz onaylamamıştır. İkincisi, MFI'ların kendi kapasiteleri sınırlıdır. Çoğu MFI, bağışçıların katkılarına bağımlıdır ve zayıf yönetim, mikro, küçük ve orta ölçekli işletmelerin ihtiyaçlarını karşılayacak hizmet ve ürün çeşitliliğinin düşük olması nedeniyle sürdürülebilirlik eşğine ulaşamamaktadır; riskleri değerlendirme ve izleme konusunda zayıf kurumsal kapasite ve zayıf iç kontrol sistemleri. Son olarak, sektör organizasyonu politika diyalogunu verimli bir şekilde yürütmek, sektör gelişimini teşvik etmek, bilgi ve en iyi uygulamaları paylaşmak için çok zayıftır. Bu sektörün

sürdürülebilirliği bir endişe kaynağıdır. Çoğu mikro finans kuruluşlarının başkentte yoğunlaşması nedeniyle, ülkenin diğer illerde erişimi çok sınırlıdır (DEİK, 2022).

Gelişmekte olan özel sektörün finansman ihtiyaçlarına cevap veren bir finans sektörü, ekonomik istikrarın hem sonucu hem de girdisidir. Bu sonuca ulaşmak için iki aşamalı bir strateji savunulmaktadır:

- Statükoyu dikkate alan ve kısa vadede, özellikle sahada, kendini amorti etme olasılığı yüksek olan belirli odak noktalarını belirleyen bir hızlı kazanma taktiği ve kaju sektörü için mikrofinans ile destek sağlanması;
- Geniş bir yelpazedeki mali ürün ve hizmetlerin sağlanması için teşvik edici bir ortam yaratmaya odaklanan daha geniş bir mali sektör kalkınma gündemi;
- Ayrıca kaju işleme sektörünün gelişmesiyle birlikte hızlı kazanımlar elde etme potansiyeli de mevcut. Potansiyel işleme şirketleri, ham kaju elde etmek için ihracatçılarla rekabet edecek ve ikincisi önemli bir mali avantaja sahip olacak. Bankalar için ihracatçılara verilen krediler, kısmen kısa vadeli, yüksek getirili krediler olması nedeniyle çok daha çekici bir risk teklifi sunmaktadır. Arzın bol olduğu kaju sezonunun başında işleme şirketlerinin krediye zamanında erişmesini sağlamak zordur;
- Ticari bankalarla yapılan görüşmeler, onların işleme şirketlerine kredi verme konusundaki isteksizliklerinin temel olarak yüksek ilgili risk algısından kaynaklandığını gösterdi. Zayıf bir devletle ilişkili doğal riske ek olarak, bankalar aynı zamanda birçok işleme şirketinin uygulanabilir bir kredi başvurusu veya uygulanabilir bir iş planı geliştirememesi nedeniyle de caydırılmaktadır.
- Kalkınma ortakları ve/veya Hükümet bu bağlamda kritik bir rol oynayabilir. Ticari bankalarla, eşleştirme hibesi veya garanti fonu veya başka herhangi bir mekanizma yoluyla yapılan bir risk paylaşımı anlaşması, ticari bankalardan kaju işleyicilerine makul fiyatlarla kredi aktarmanın yollarından biridir. Ancak böyle bir mekanizmanın başarısı aynı zamanda kaju işleyicilerinin banka kredileri için temel kriterleri karşılayabilmelerini sağlayacak becerilerin geliştirilmesine de bağlıdır;

Böylece, yukarıda açıklanan hızlı kazanımlara ek olarak, küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ)'ler ve mikrofinans için vadeli kaynakların sağlanması ve eğitim eylemleri yoluyla tasarruf ve finansmana erişimin iyileştirilmesi yoluyla daha geniş ve daha yapısal bir finans sektörü kalkınma gündeminin başlatılması için çaba sarf edilmelidir. Finansal kurumlar için. Ginelileri finansal sisteme girebilmeleri ve havale iletimi, para transferleri veya diğer kamu mali desteği türleri de dahil olmak üzere bankacılık hizmetlerine erişebilmeleri için bir banka hesabı açmaya teşvik eden programların oluşturulması önemli olacak ve özellikle mobil bankacılık teşvik edilmelidir.

7. SONUÇ

Gerçekleştirilen bu çalışmada yaklaşık 2,3 milyon nüfusa sahip olan ve Sahra altı Afrika'nın küçük devletleri arasında yer alan Gine-Bissau'da ekonomik kalkınma ve finans sektörünün durumuna yönelik bir inceleme yapılmıştır. Gine-Bissau'nun yeni bir başlangıç denemesi ve anemik büyüme ve yoksulluk konusunda yeni bir sayfa açması için koşulların uygun olduğunu savunan bir manzara bizi karşılamaktadır. Yeni Hükümet, önemli bir çoğunluk tarafından oylanan özgür ve adil seçimlerle kurulmuş, ülkenin imajı uluslararası topluluğa tamamen yeniden kabul edilmiş ve kalkınma ortakları desteklerine devam etmektedir. Havada bir kez daha iyimserlik hissi ve ülkenin kaydettiği ilerlemeyi daha da ileriye taşıyabileceği umudu vardır. Ancak zorlukları da göz ardı etmek imkânsızdır.

Bu çalışmanın boyunca ifade edildiği gibi, kalkınmanın önündeki kısıtlamalar çoktur. Bunların birçoğu kurumsal olarak yerleşmiş durumdadır. Sektörler arasında engeller iç içe geçmiş durumda ve sistemin siyasi istikrarsızlık, zayıf yönetim, durgun bir ekonomi ve yoksulluktan oluşan zayıf bir dengeye geri dönmesiyle birlikte izole reformlar muhtemelen sadece birer damladan ibaret olacaktır. Gerçekleştirilen bu çalışma ile istikrarsız denge tuzağının altında yatan kısır döngünün kırılmasına yardımcı olabilecek çok çeşitli politika önerileri sunmaktadır. Aşağıdaki bölümlerde toparlanma gündemi için bir dizi potansiyel öneri sunulmaktadır.

Hükümetin güveni yeniden tesis etmesi bu noktada çok önemlidir. Kamu hizmetlerini verimli ve güvenilir bir şekilde sağlayan işlevsel bir Hükümet, Ginelilerin deneyimlemediği bir şeydir. Öte yandan, Hükümetin meşruiyeti azalma eğilimindedir ve bu da potansiyel olarak küçük ama organize çıkar grupları tarafından yargısız görevden alınmaya karşı savunmasızlığını artırmaktadır. Sık sık yaşanan askeri darbelerin tarihi bunun kanıtıdır. 2011 Dünya Kalkınma Raporu'nun da öne sürdüğü gibi, kırılğan devletlerde güven inşa etmek çok önemli ve Gine-Bissau da bir istisna değildir.

Hükümetin güveni yeniden inşa etmek ve meşruiyetini artırmak için atabileceği birkaç adım vardır. Bunlardan biri, kamu sektöründeki grevleri azaltacak, okulları ve hastaneleri açık tutacak ve böylece yalnızca memurların değil, bir bütün olarak halkın güvenini yeniden tesis edecek olan kamu hizmeti maaşlarının zamanında ödenmesidir. Bir diğeri ise kırsal ve uzak topluluklarda bile Devletin varlığını güçlendiren ve

Hükümetin yoksulların yoksulluktan kurtulmasına yardım etme motivasyonunu gösteren sosyal yardım programlarının hızla uygulanmasıdır.

Güveni güçlendirmeye benzer şekilde, daha fazla aksaklıktan kaçınılmalıdır. Kırılganlık ve durağan refahın kısır döngüsünü kırmak için iddialı bir gündeme ihtiyaç vardır. Ancak hırslar beklentileri yükseltir ve beklentiler hızla hayal kırıklığıyla sonuçlanabilir.

Gine-Bissau gibi, istikrarsızlığın yüksek olduğu ve üretim kapasitenin azaldığı bir ülkede, hayal kırıklıkları ve aksilikler kaçınılmaz görünmektedir. Bunlar Hükümetin meşruiyetine zarar verecek ve Devlete olan güveni hâlihazırda Hükümetin en iyi yeteneklerinin neler olduğunun gözden geçirilmesi anlamına gelmektedir. Kaynakların sınırlı ve kapasitenin zayıf olduğu durumlarda, bazı faaliyetleri yanlış yürütmek yerine bazı faaliyetleri doğru şekilde yürütmek daha mantıklıdır. Güven oluşturmak hayal kırıklığını önler. Böylece Hükümet, asıl işinin ne olduğunu ve diğer ilgili taraflara nelerin bırakılabileceğini değerlendirebilir. Hükümet, 2014 yılında hazırlanan Hükümet İstikrar ve Büyüme Programında açıkça belirtildiği üzere temel hizmetleri sağlamalıdır. Bu tür hizmetler arasında güvenlik, adalet, eğitim ve sağlığın yanı sıra enerji, yollar, operasyonel bir liman ve BİT gibi temel fiziksel altyapı da yer almaktadır. Pirinç üretim sektörü gibi sabit maliyetlerin özel yatırımcılar için caydırıcı derecede yüksek olduğu durumlarda, hükümetin de oynayacağı bir rol vardır.

Çalışmada finans sektörü üç alt sektöre ve merkezi olmayan finans sektörüne bölündüğü görülmektedir. Bankacılık, ana araçları kredi ve finans kuruluşları ve finans şirketleri olmak üzere, mevduat alma ve kredi verme işlevleriyle bağlantılıdır. Sigorta alt sektörü, beklenmedik durumları azaltmak amacıyla prim ödemesi sırasındaki risklerin teminat altına alınmasını amaçlamaktadır. Yatırım alanı, menkul kıymetlere ve yatırım hizmetlerine erişim sağlayan, finansal aracılık faaliyetlerinin uygulanması yoluyla sermaye veya menkul kıymetler piyasasına dayanmaktadır.

Temel olarak kredi, yatırım ve sigorta arasında bölünmüş özel bir mali faaliyettir. Birlikte ve özellikle Gine-Bissau'da bu senaryo doğrusal değildir, dolayısıyla ilk alt sektör daha fazla gelişme görmektedir, bu da diğerlerine göre üstünlüğünü makul bir şekilde haklı çıkarmaktadır ve menkul kıymetlerde üye ülkelere göre daha az gelişme kaydetmekte ve gizli bir gerçekliğe dönüşür. Bankacılık sektörü Avrupa Birliği'ndekine benzer bir tablodur. Bu gerçek, ülkenin özellikle Gine-Bissau'daki

zayıf ve sömürücü kurumlar nedeniyle bireysel olarak başarılması zor olan bu konudaki sürekli istikrarsızlıklardan korunmasına olanak tanımaktadır.

Tüketiciyi koruma rejimlerinin zayıflıkları ve adli makamların eylemleri göz önüne alındığında, davranışsal denetim konusuna pek fazla önem verilmedi. Bu, esaslı bir ilgiyi hak etmelidir. Benzer şekilde, Gine-Bissau Devleti'nin dikkatini çekmeyi hak eden, ancak bu devletin toplumsal avantajlardan yararlanmasını engelleyen bazı spesifik engellere, özellikle bu küçük ve az gelişmiş ülkenin yetersizliği göz önüne alındığında, işletmelerin asgari sermaye oranlarına uyma yükümlülüğünde açıkça görülmektedir.

Vatandaşlara daha fazla sorumluluk verilmeli. Kilit alanlara odaklanmak, Hükümetin diğer alanlardaki eylemlerini sınırlamak zorunda kalacağı anlamına geliyor. Aslında kayırmacılığın ve yolsuzluğun çoğu zaman piyasa güçlerini sekteye uğrattığı bir ülkede, devletin elinin sınırlandırılması özel şirketlere yeni bir hayat verebilir. Devlet müdahalesinin sınırlandırılması, örneğin bürokrasinin azalması, iş düzenlemelerinin daha az külfetli olması ve daha teşvik edici bir yatırım ortamı anlamına gelir.

Aynı zamanda, işçi dövizini teşvik edilmesi, ülkeye ek finansman akışının Hükümet'e herhangi bir maliyet getirmeksizin girdiği bir kazan-kazan durumudur. Aslına bakılırsa, Gine-Bissau gibi bir ülkede işçi dövizlerinin risk sermayesi unsuru, yeni işler ortaya çıkıp yerleştiğinde uzun vadede ek yurt içi geliri harekete geçirebilir. Sosyal yardım programları ise en yoksul kesime gelir sağlayarak, onlara yoksulluktan kurtulma çabalarında daha aktif rol alma fırsatı sunabilmektedir.

Hükümetin görevini yerine getirme yeteneğinin güçlendirilmesi de önemlidir. Temel kamu hizmetlerinin sağlanması için gerekli kaynakların bir araya getirilmesi ve harcamaların etkinliğinin sağlanması önemlidir. Son noktaya gelince, kamu mali yönetimi (PFM) alanındaki reformlar Hükümete bütçe planlamasında ve aynı zamanda mali kaçakların azaltılmasında, kaynakların doğru kullanımı için korunmasında destek olabilir. Ancak aynı zamanda harcamaların mümkün olduğunca verimli bir şekilde yapılması gerekiyor. Tüm sektörlerdeki tüm kamu görevlilerinin tahsisinin yanı sıra işe alma ve eğitim politikalarının gözden geçirilmesi, Hükümet'in, kaynak kapsamını dikkate alarak en iyi düzeyde kamu hizmetlerini sağlayacak şekilde işgücünü yeniden ayarlamasına olanak tanıyacaktır.

Son olarak, bu kaynak kapsamının artırılması, işlevsel bir kamu sektörünün garanti altına alınması açısından önemli olacaktır. Balıkçılık ruhsatları ve gelecekte madencilikten elde edilen gelirler, Tarım Ürünlerinin Sanayileşmesini Teşvik Fonu (FUNPI) gibi diğer mali önlemlerden ziyade, yoksulluk üzerinde olumsuz etkileri olmayan, artan yerli gelir biçimleridir. Yetenekli bir Hükümet, balık stoklarının ve kereste kaynaklarının korunması da dahil olmak üzere Kanun'u uygulayabilecektir. Yetenekli bir hükümet, kamu hizmeti maaşları da dahil olmak üzere bütçelenen tüm cari harcamaları ve aynı zamanda aşilar, okul kitapları veya yol bakımı gibi diğer harcamaları da finanse edebilecektir; yetkili bir Hükümet fiziksel altyapıya yatırım yapabilecektir ve yetkili bir hükümet borç yükümlülüklerini finanse edebilecektir. Gine-Bissau'da yetkin, verimli ve istikrarlı bir Hükümet, mevcut kırılganlık ve kötü yönetim nedeniyle ütöpk görünüyor. Ancak, diğer Afrika deneyimlerinde de görüldüğü gibi, reformları gerçekleştirmek için kararlılık yavaş ama emin adımlarla yönetimi geliştirebilir, güven ve meşruiyet inşa edebilir ve kısır döngünün kırılmasına kararlı ve sürdürülebilir bir katkı sağlayabilir.

Ülke Ekonomik Memorandumunun çoğu kamu kurumu için önerilen bir çalışma gündemi sunmaktadır. Bazıları diğerlerinden daha önemli olsa da amaçlanan bölümlerdeki tavsiyelerin tümü önemlidir. Azalan statüko dengesinin doğası göz önüne alındığında, bir dizi kısıtlamanın aynı anda ele alınması önemlidir. Reformlar için bir avuç öncelikli alanın seçilmesi, Bakanlıkların kapasite düzeylerine bağlı olarak daha fazla odaklanmasına olanak tanıyacaktır. İşin bağışçılar ve diğer kuruluşlarla ve aynı zamanda kesişen kuruluşlarla paylaşılması, kısır döngüyü kıran, yoksulluğu azaltan ve paylaşılan refahı artıran bir çabayla sonuçlanabilir ve aynı zamanda Gine-Bissau'nun Afrika'daki diğer ülkelerin deneyimlediği finansal sıçramayı deneyimlemesine de olanak tanıyabilir.

KAYNAKLAR

- Abdoulaye, N. (2018). Rapport de la Campagne d'Evaluation des Ressources Demersales de la ZEE de la Guinee-Bissau.
- Aksoy, A., & Tanrıöven, C. (2014). Sermaye Piyasası Yatırım Araçları Ve Analizi. Detay Yayıncılık. Ankara. Sayfa: 747.
- Acemoğlu, D., Johnson, S., & Robinson, J. (2011). The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation. *The American Economic Review*, sayfa: 1369-1401.
- African Development Bank. (2018). Guinea-Bissau: 2015-2019 Country Strategy Paper.
- Aguillar, R., & Stenman, A. (1997). Guinea-Bissau: From Structural Adjustment to Economic Integration. *Africa Spectrum*, sayfa: 71-96.
- Andrew, M., Roger, H., & Jerrett, M. (2010). *Governance Indicators Can Make Sense: UnderFive Mortality Rates Are An Example*. Faculty Research Working Paper Series: Harward Kennedy School of Government.
- Beine, D., & Özden, B. (2011). Diasporas. *Journal of Development Economics*.
- Bueno de Mesquita, B., & Smith, A. (2010). Leader Survival, Revolutions and the Nature of Government Finance. *American Journal of Political Science* , 936–950.
- Burkina Faso, I. M. (2016). Electricity Consumption and Economic Growth in Burkina Faso: A Cointegration Analysis,” *Energy Economics*. *Energy Economics*, sayfa: 524–531.
- BCEAO. (2020). Relatorio Anual: Versao Resumida, 104 sayfa.
- Candeille, N. H.-C. (2012). Risques et assurances de responsabilité cvil, 6^a édition. *L'argus editions*.
- Christian, E. J. (2010). *Droit bancaire Institutions-comptes-operations-services*. Paris: LexisNexis.
- Correia, M. P. (1999). *Direito comercial, 6^a ed., revista e atualizada, ediforum*.
- Cox, K. R., & Negi, R. (2010). The State and the Question of Development in sub-Saharan Africa. *Review of African Political Economy*, sayfa: 71-85.
- DEİK. (2022). *Gine-Bissau Bilgi Notu*. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu: <https://www.deik.org.tr/uploads/gine-bissau-bilgi-notu-subat-22.pdf>.
- Djamanca, B. (2015). Gine-Bissau'da Devlet İnşası ve Devlet Kapasitesinin Güçlendirilmesi Politikaları. *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*.
- Eryılmaz, B. (2002). *Bürokrasi ve Siyaset: Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Esso, A.-M., Assi, H., & Joseph, I.-S. (2002). *Droit des Assurances*. Bruylant Bruxelles.
- Fernando Zunzunegue, C. F. (2005). *Derecho del mercado financiero, tercera edición, ediciones jurídicas y sociales*. Madrid/.
- Fistein, D. (2011). How A Succesful Social Revolution Can Become An Obstacle to Subsequent State-Building. *The International Journal of African Historical Studies*, sayfa: 443-455.
- Fukuyama, F. (2005). *Devlet İnşası: 21. Yüzyılda Dünya Düzeni ve Yönetişim*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Gavalda, C., & Jean, S. (2015). *Droit bancaire, 9^a édition*. LexisNexis.

- Grupo Banco Mundial. (2015). *Guinea-Bissau - Country economic memorandum: Terra ranca! A Fresh Start : Guiné-Bissau - Memorando económico do país: Terra ranca! Um novo começo*. Português.
- Grupo Banco Mundial. (2022). *Diagnostico Da Economia Digital*, 137 sayfa.
- Hausman, D., & Rodrik, D. (2005). Velasco, Growth Diagnostics. *Harvard University*.
- Kjaer, A. M. (2014). *Debate on Governance in Africa: En Emerging Political Economy Paradigm / Chalanges to Democratic Governance in Developing Countries*. New York: Springer.
- Kohl, C. (2010). National Integration in Guinea-Bissau since Independence. *Cadernos de Estudos Africanos*, sayfa: 87-109.
- Kouakou, A. K. (2014). Economic Growth and Electricity Consumption in Côte d'Ivoire: Evidence from Time Series Analysis. *Energy Policy*, sayfa: 3638–3644.
- Kovsted, J., & Tarp, F. (2003). *Reconstruction, Reform, and State Capacity in Guinea-Bissau*. Oxford: Oxford University Press.
- Kösoğlu, Ö., & Djamanca, B. (2015). Sahraaltı Afrika'da Bağımsızlık Sonrası Devlet İnşası, Siyasi İstikrar ve Devlet Kapasitesinin Güçlendirilmesi: Gine-Bissau Örneği. *International Journal of Political Studies*, 1(1), sayfa: 53-67.
- Kpessa, M. (2011). Daniel Béland, André Lecours, “Nationalism, Development, and Social Policy: The Politics of Nation-Building in Sub-Saharan Africa. *Ethnic and Racial Studies*, sayfa: 2115-2133.
- Larsen, T. (2015). *União Económica da África Ocidental: uma boa ideia com execução pobre*, *Revista de concorrência e Regulação números 20-21, Anos V-VI, Almedina*.
- Lee, S. H., Levendis, J., & Gutierrez, L. (2017). Telecommunications and Economic Growth: An Empirical Analysis of Sub-Saharan Africa. *Applied Economics*, sayfa: 461–469.
- Levy, B. (2004). *Governance and Economic Development in Africa: Meeting the Challenge of Capacity Building / Building State Capacity in Africa: New Approaches, Emerging Lessons*. Washington: The World Bank.
- Lobão, J. F. (2015). *Finanças comportamentais Quando a economia entra a psicologia*. Conjunta atual Editora.
- Milão, G. (2014). *Diritto del mercato finanziario*. Turim Utet.
- Mondo, R., Mundo, R., Ferguson, W., & Wilkinson, R. (2015). Electricity Consumption and Economic Development. *Energy Policy*.
- Mundial, B. (2011). *Information and Communications for Development*. Washington: Banco Mundia.
- Ministerio Das Finanças. (2024). *Nota Do Enquadramento Macroeconomico e Orçamental*, 57 sayfa.
- Nunes, E. R. (2013). *Lições de finanças públicas e Direito financeiro*. Anistia edições Lda.
- Oliveira, C. G. (2010). *Produtos Financeiros Complexos*. Madrid: Actualidad juridica Uría Menéndez.
- O'Regan, D., & Thompson, P. (2013). Advancing Stability and Reconciliation in Guinea-Bissau: Lessons from Africa's First Narco-State. *Special Report (Africa Center for Strategic Studies)*.
- Otero, P. (2001). *A competência da comissão do mercado de valores mobiliários para controlar a legalidade dos atos jurídicos provenientes de entrada privada*.
- Philippe, M. (2013). *Droit Commercial, Sociétés- sociétés commerciale*. Dalloz.
- Pinheiro, J. Lima. *Mercado de Capitais*, 6ª Edição. Lisboa. Editora Atlas, 2012.

- Poggi, G. (2011). *Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği*. İstanbul: İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Praicheux, S. (2004). *Les sûretes sur les marchés financiers*.
- Rodrik, D., Subramania, A., & Trebbi, F. (2014). Institutions Rule: The Primary of Institutions of Geography and Integration in Economic Development. *Journal of Economic Growth*, 131-165.
- Rosa, J. G. (2015). *União Económica da Africa Ocidental: uma boa ideia com execução pobre*, *Revista de Concorrência e Regulação números 20-21, Anos V-VI*. Almedina: Outubro.
- Sebastiao, Sita. (2024). Forbes Africa Lusofona, 2024 Banco Mundial menos optimista aponta para crescimento económico de 4,7% na Guiné-Bissau. <https://www.forbesafricalusofona.com/banco-mundial-menos-optimista-aponta-para-crescimento-economico-de-47-na-guine-bissau/>.
- Silva, J. C. (2013). *Banca, Bolsa e Seguros: Direito europeu e português, 4ª ed.* Coimbra: Tomo I, Almedina.
- Temudo, M. P. (2009). From the Margins of the State to the Presidential Palace: The Balanta Case in Guinea-Bissau. *African Studies Review*, sayfa: 47-67.
- Thies, C. G. (2009). National Design and State Building in Sub-Saharan Africa. *World Politics*, sayfa: 623-669.
- UN. (2008). Strategic Framework for Peacebuilding in Guinea-Bissau. *United Nations General Assembly Secretary Council, PBC/3/GNB/3*.
- Viera, M. G. (2012). *Introdução aos seguros, Vida Económica*. Editora, SA,.
- Vigh, H. (2009). Conflictual Motion and Political Inertia: On Rebellions and Revolutions in Bissau and Beyond. *African Studies Review*, sayfa: 143-164.
- Yıldırım, O. (2018). Batı Afrika Ekonomik Ve Parasal Birliği'ne Üye Ülkelerin Ekonomik Gelişmeleri. *Journal of International Banking, Economy and Management Studies*, sayfa: 144-163.
- Youngblood-Coleman, D. (2014). Guinea-Bissau: 2014 Country Review. *Country Watch*, <http://www.countrywatch.com/Intelligence/CountryReviews?CountryId=71>.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyad, ad : CANDE DJAMANCA, Aissato

Eğitim

Derece

Yüksek Lisans

Lisans

Eğitim Birimi

AHBV-Finans

Khaouarizmi Teknoloji
Üniversitesi-İşletme

Mezuniyet

2024

2017

İş deneyimi (varsa)

Yıl

2018

Yer

Bissau

Görev

Müşteri Hizmetleri

Yayımlar (varsa)

